

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**HÜSEYİN AVNİ (ULAŞ) BEY (1887-1948): HAYATI VE SİYASİ
FAALİYETLERİ**

Ahmet Afşar

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2013

HÜSEYİN AVNİ (ULAŞ) BEY (1887-1948): HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ

Ahmet Afşar

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2013

KABUL VE ONAY

Ahmet Afşar tarafından hazırlanan “Hüseyin Avni (Ulaş) Bey (1887-1948): Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri” başlıklı bu çalışma, 18/06/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI Başkan

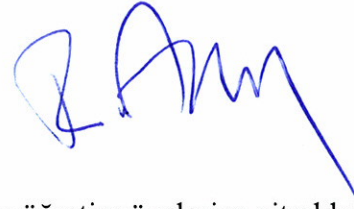

Yrd. Doç.Dr. M.Hulusi LEKESİZ Danışman

Prof. Dr. Mehmet ÖZDEN Y.

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

18/06/2013

Ahmet AFŞAR

ÖZET

AFŞAR, Ahmet, Hüseyin Avni (Ulaş) Bey (1887-1948): Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013

Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, 1887 yılında Erzurum'da doğmuştur. İlköğrenimini Erzurum'da tamamlamış, liseyi İstanbul Vefa Lisesi'nde okumuştur. İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra 1914 yılında askere alınmış ve Şark Cephesi'nde askerlik yapmıştır. Mondros Mütarekesi'nden sonra Erzurum'a dönmüş ve Erzurum Kongresi'nin toplanması için faaliyetlerde bulunmuştur. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Erzurum mebusu olarak bulunmuştur. Meclis-i Mebusan'ın dağılmasından sonra Ankara'ya gelerek I.TBMM'ye Erzurum mebusu sıfatıyla dâhil olmuştur. Cumhuriyet tarihimizde İkinci Grup olarak bilinen muhalefet grubunun kurucularından ve sözcülerinden olan Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, I. TBMM'de meclis üstünlüğü ilkesinin ateşli bir savunucusu olarak ön plana çıkmıştır. I. TBMM'den sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın İstanbul örgütünde yer almış, bu partinin kapatılmasından sonra İzmir Suikastı davasında yargılanarak beraat etmiştir. Türkiye'nin çok partili hayata geçmesinden sonra kurulan ilk siyasi parti olan Milli Kalkınma Partisi'nin de kurucularından olan Hüseyin Avni (Ulaş) Bey 1948 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Anahtar Sözcükler

Meclis-i Mebusan, I.TBMM, İkinci Grup, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Milli Kalkınma Partisi

ABSTRACT

AFŞAR, Ahmet, Hüseyin Avni (Ulaş) Bey (1887-1948): His life and political activities, Master's Thesis, Ankara, 2013

Hüseyin Avni (Ulaş) Bey was born in Erzurum in 1887. He completed his primary education in Erzurum and studied in İstanbul Vefa High School. Having studied law in İstanbul Faculty of Law, he was enlisted in the army. He served as a soldier in East Campaign. After Mondros Armistice, he returned back to Erzurum and made activities for the assembly of Erzurum Congress. He was a deputy of Erzurum in the last Ottoman Congress of Deputies. After the abolishment of Congress of Deputies, he came to Ankara and joined the first Turkish Grand National Assembly (TGNA) as a deputy of Erzurum again. Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, one of the spokesmen of the oppositoin group which is known as the Second Group, was among the most vehement adherents of the principle of the priority of congress in the first TGNA. After his activities at the first TGNA, he got involved in the Istanbul branch of Progressive Republican Party. After the abolishment of this political party, he was tried in connection with İzmir Conspiracy and acquitted. Hüseyin Avni (Ulaş) Bey was one of the founders of National Development Party, which is the first political party to have been established after the recognition of multi-party system. He passed away in 1948 in İstanbul.

Key Words

Ottaman Congress of Deputies, the first Turkish Grand National Assembly, the Second Group, Progressive Republican Party, National Development Party

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM:İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE BİR HAYAT HİKÂYESİ :	
HÜSEYİN AVNİ (ULAŞ) BEY (1887-1948).....	3
2.BÖLÜM: ERZURUM KONGRESİ'NDEN I. TBMM'YE: HÜSEYİN AVNİ (ULAŞ)	
BEY'İN POLİTİK GÜZERGÂHI.....	8
2.2.1 Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in Siyaset Sahnesine Çıkışı: Erzurum Kongresi (23	
Temmuz 1919-7 Ağustos 1919).....	8
2.1.2 I. TBMM'nin Açılışı.....	10
2.1.3 I. TBMM'de İlk Ayrılık: İkinci Grup Kurulmadan Önceki Durum ve Tartışma	
Konuları	13
2.1.4 I.TBMM'de Demokratik Platform: II. Grup ve Hüseyin Avni (Ulaş) Bey.....	18
2.1.5 İkinci Grup'un Temel Görüşleri.....	20
2.1.6 Başkumandanlık Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri Kanunları Üzerinde Devam	
Eden Tartışma.....	22
2.2.1 Birinci TBMM'nin Sonu.....	25
2.2.2 Saltanatın Kaldırılması.....	24
2.2.3 Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey'in “ Yeni Bir Cidal Devri” Makalesi.....	26
2.2.4 Ali Şükrü Bey'in Öldürülmesi.....	28
2.2.5 Seçim Kanunu'ndaki Değişiklik.....	29

3.BÖLÜM: İLMECLİSTE MUHALEFET: TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI, İZMİR SUİKASTİ VE ZORAKİ MÜNZEVİ HÜSEYİN AVNİ(ULAŞ) BEY.....	30
3.3.1 Yeni Türkiye'nin Kısa Ömürlü İlk Demokrasi Girişimi ve Hüseyin Avni (Ulaş) Bey.....	30
3.3.2 İzmir Suikasti Davası: İttihatçıların ve İkinci Grup'un Tasfiyesi ve Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in Mecburî İnzivâsı.....	37
3.3.3 İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Çok Partili Siyasete Geçiş: Milli Kalkınma Partisi ve Hüseyin Avni (Ulaş) Bey.....	41
3.3.4 Aktif Siyasetten Çekilmesi: Mesuliyet Mecmuası ve Basın Yoluyla Muhalefet	48
SONUÇ	54
KAYNAKÇA.....	57
EKLER.....	61
EK 1:Özgeçmiş.....	61
EK 2: Mesuliyet, 17 Temmuz 1946, sayı 1.....	62
EK 3: Mesuliyet, 24 Temmuz 1946, sayı 2.....	78

GİRİŞ

Türkiye'nin siyasî ve ictimâî hayatında iz bırakmış, bu tarihi meydana getiren olayların şekillenmesinde ve sonuçlanmasında rolleri olan pek çok şahsın ilginçtir ki sağlıklı birer biyografisi yazılabilmiş değildir. Bilhassa Türk Milli Mücadele tarihinin aktörleri söz konusu olduğunda daha şaşırtıcı bir durumla karşılaşmaktayız.

Bu kısa çalışmada: I.TBMM'nin (23 Nisan 1920-16 Nisan 1923) müstesna şahsiyetlerinden, İkinci Grup'un kurucularından ve önemli sözcülerinden, her dönemde muhalif sıfatıyla nitelenebilecek Erzurum mebusu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey (1887-1948) 'in hayatını ve siyasi faaliyetlerini incelemeye çalışacağız. Çalışmamızı üç ana bölüme ayırmayı uygun gördük. Birinci bölüm: İmparatorluktan Cumhuriyete Bir Hayat Hikâyesi Hüseyin Avni (Ulaş) Bey adını taşımaktadır. Bu bölümde Hüseyin Avni Bey'in hayat hikâyesini işlemeye çalışacağız. İkinci bölümümüzün başlığı ise Erzurum Kongresi'nden I. TBMM'ye Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in Politik Güzergâhı şeklindedir. Bu bölümde Hüseyin Avni Bey'in siyaset sahnesine çıktığı Erzurum Kongresi'ni, I. TBMM'ye dâhil oluşunu, I.TBMM'de daha sonra İkinci Grup'un teşekkül etmesiyle neticelenecek hadiselerde bir muhalif olarak Hüseyin Avni'nin pozisyonunu tespit etmeye çalışacağız. Araştırmamızın üçüncü bölümünün başlığı ise II. TBMM'de Muhalefet: İzmir Suikastı, Tasfiye ve Zoraki Münzevî Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'dir. Bu bölümde Türkiye Cumhuriyeti'nin kısa ömürlü ilk demokrasi teşebbüsü Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı, İzmir suikastı ve ardından gelen tasfiye sürecini, Hüseyin Avni Bey'in bu olaylarla ilişkisi açısından değerlendirmeye çalışacağız. İzmir Suikastından sonra zoraki olarak inzivaya çekilmek zorunda kalacak Hüseyin Avni Bey'in 9 yıllık sükût dönemi ve Türkiye'nin yeniden çok partili siyasete kararı üzerine Milli Kalkınma Partisi'nin kurucularından biri olarak yeniden aktif siyasete dönüşü, kısa süreli Milli Kalkınma Partisi macerasından sonra 1946 seçimlerindeki bağımsız adaylığı ve parlamento dışı kalması üzerine çıkardığı *Mesuliyet* mecmuası da üçüncü bölümde değerlendirmeye çalışacağımız diğer olaylardır.

Araştırmamızın birinci bölümüne geçmeden önce yararlandığımız kaynaklar ve çalışmalar hakkında açıklamalarda bulunmak yerinde olacaktır Hüseyin Avni Bey'in hatırat

arefesi, cumhuriyetin ilanı ve sonrasındaki gelişmeler Mehmed Akif (Ersoy), Hüseyin Avni Bey, Hasan Basri (Çantay) etrafında değerlendirilir. Hüseyin Avni Bey'in bir roman karakteri olarak ele alındığını görmek ilginçtir. Ama bu kitabın son tahlilde bir "roman" olduğunu unutmamak gerekir.

1.BÖLÜM

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE BİR HAYAT HİKÂYESİ: HÜSEYİN AVNİ (ULAŞ) BEY (1887-1948)

Hüseyin Avni Bey 1887 senesinde, şu an Bingöl ili, Karlıova ilçesinin merkez köylerinden Künbet'te dünyaya gelmiştir. Babası Kiğılı Türkmen Ulaşoğulları'ndan Künbetli Dursunağazâde Musa, annesi Künbetli Mehmed Bey'in kızı Münire Hanımdır. Lakabı Gençâğazâdedir. Ulaşoğullarının Dersimli olduğu ve Dersim'deki aşiretlerle aralarında anlaşmazlık çıkması üzerine Kiğı Beyi Yazıcıoğlu ile anlaşarak Kiğı'ya geldiği, ilk önce Karsini, buradan Keklik, en son olarak Künbet köyüne yerleştiği yönünde bir bilgi de mevcuttur. (Yiğitbaş, 1956, s.357-358)

Tahsil hayatına köyünde Halil Efendi'den ders alarak başlayan Hüseyin Avni Bey, 1889'da babasıyla birlikte köydeki hocası Halil Efendi'nin abisi Köse Mescid imamı Mehmed Efendi'den ders almak için Erzurum' gelmiştir. 1901 yılında Erzurum Mülkiye İdadisi'nin Ziraat Mektebi şubesine kaydolarak burada alt yıl okumuştur. 1906 yılında İstanbul'a gelen Hüseyin Avni Bey liseyi Vefa Sultanî'sinde tamamladıktan sonra, ilk önce Ticaret Mekteb-i Âli'sine başlamış ve iki yıl burada okuduktan sonra, 1908'de Mekteb-i Hukuk'a geçmiştir. 1912'de mezun olduktan sonra İstanbul Sirkeci' Kosova Hanı'nda bir yazıhane açarak serbest avukatlığa başlamıştır. (Demirel, 2012, s.92) I. Dünya 1914 sonbaharında askere alınıp 9. Fırka 50. Alay 3. Tabur 2. Bölük takım komutanı olmuştur. 1918 Kasım'ında Mondros Mütarekesi'nden sonra ordu Nahcivan' dayken terhis olmuştur. (Kırzioğlu, 1993. s.203) Dostoyevski'nin Rus köylüsünü Sibiry'a da sürgündeyken tanınması gibi Hüseyin Avni Bey de Anadolu köylüsünü orduda tanıma fırsatı bulmuştur. Terhisinden sonra Nahcivan'da kurulan Aras Türk Hükümeti ve

Kars Milli Şurâ Hükümeti'ne fahrî hukuk müşavirliği yapmıştır. 13 Nisan 1919'da İngilizlerin Kars'ı işgali ve Şurâ Hükümetinin dağılması üzerine Erzurum'a dönmüş ve bu hükümetin dış ilişkiler temsilcisi Fahreddin (Erdoğan) Bey'in hukuk müşaviri olmuştur. (Kırzioğlu, , 1993 s.54-56)

Kars'ın işgali üzerine Erzurum'a dönen ve Fahreddin (Erdoğan) Bey'in hukuk müşaviri olan Hüseyin Avni Bey bu sırada Süleyman Necati (Güneri) Bey'in (1889-1944) *Albayrak* gazetesini çıkarmasına yardım etmektedir. (Güneri, 1999, s.18) 1919 yılının bahar aylarına gelindiğinde İstanbul'daki Vilâyet-i Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti doğudaki faaliyetlerini yaygınlaştırmak için Erzurum'da bir şube açmaya verir. Yeni terhis olmuş birçok genç kendi başlarına bir şeyler yapmak istemekte, fakat İttihatçılık tartışmaları yüzünden bir türlü birlik sağlanamamaktadır. Cevad (Dursunoğlu) (1892-1970), Hüseyin Avni Bey'in ve arkadaşlarının gençlikleri nedeniyle biraz atak olduklarını ve bu yüzden çevrelerinde tereddütlere neden olduklarını kaydetmektedir. (Dursunoğlu, 1998, s.27) Sonunda 10 Mart 1919 yılında Erzurum Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurulmuştur. Ancak Hüseyin Avni Bey cemiyetin idare heyetinde değildir. Cemiyetin teşkilatlanması yavaş gitmekte ve tam bir faaliyet gösterememektedir. Cemiyet azâsı arasında yaş bakımından uyumsuzluk vardır. Meclis-i Mebusan üyeliği yapan yaşlı azâlar hükümetin ve İtilaf devletlerinin tepkisini çekebilir endişesiyle mütereddid davranmaktadır. Cemiyetin kuruluşundan iki ay sonra idare heyeti değişmiş ve Hüseyin Avni Bey de yeni heyette yerini almıştır.

3 Mayıs 1919'da Kâzım Paşa'nın Erzurum'a gelmesinden sonra ordunun da desteğini alan Erzurum Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine çalışmalarına hız vermiştir.¹ Süleyman Necati, Cevad ve Hüseyin Avni Beylerin ön ayak olmasıyla protesto mitingi ve bilahare asıl Erzurum Kongresi'nden önce 17 Haziran 1919 Vilâyet Kongresi olarak bilinen kongreyi toplamıştır. Vilâyet

---

¹ Kâzım Paşa'nın (Karabekir) komutanı olduğu 15. Kolordunun mevcudunun 17.860 bin kişi olduğunu, seferberlik emri durumunda bu sayının 30.000 bin kişiye çıkabileceğini, hatta aşiretlerin ve milislerin de desteğiyle 50.000 bin kişilik bir ordu kurabileceğini belirtmektedir. Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C.1, İstanbul, 2000, s. 123. Mondros Mütarekesi'nin 5. Maddesinin uyarınca Osmanlı ordusunun terhisi öngörülmüştü. Ancak, Kazım Paşa'nın (Karabekir) buna rağmen emrindeki orduyu dağıtmaması Millî Mücadelenin seyri açısından oldukça önemli bir rol oynamıştır.

Kongresi'nin toplanmasını sağlayanlar, Vilâyât-ı Şarkîye Müdâfaa-i Hukûk-ı Millîye Cemiyeti'nin Erzurum şubesi ile, Trabzon Muhâfaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti'nin idarecileridir. (Goloğlu, 2008, s.144) Hüseyin Avni Bey ile Ali Şükrü Bey'in yolları ilk kez bu kongre vesilesiyle kesişmiştir. 17 Haziran 1919 toplanan bu kongrede şark kazalarında teşkilatlanmaya hız verilmesi esası kabul edilmiştir.² 23 Temmuz 1919 tarihinde açılan Erzurum Kongresi'ne Doğubeyazıd delegesi olarak dâhil olan Hüseyin Avni Bey, müzâkereler esnasında fazla ön plana çıkmamıştır.

Erzurum Kongresi kararı uyarınca teşekkül eden Heyet-i Temsiliye, kongre sonrasında Meclis-i Mebusan'ın dördüncü dönem seçimleri için çalışmaya başlamıştır. Erzurum'daki seçim neticesinde Hüseyin Avni Bey 120 oy alarak Meclis-i Mebusan'a girmeye hak kazanmıştır. (Demirel, 2010, s.46) Hüseyin Avni Bey'in Meclis-i Mebusan'daki mesaisi oldukça kısa sürmüştür. Bilindiği gibi 28 Ocak 1920'de Ahd-ı Milli ya da bilinen ismiyle Misak-ı Milli'nin kabulünden sonra Meclis-i Mebusan dağıtılmıştır. Hüseyin Avni Bey de, 23 Nisan 1920 Ankara'da olağanüstü yetkilerle açılacak olan I.TBMM'ye katılmak üzere İstanbul'u terk etmiştir. I. TBMM' de Adliye, Müdâfaa-i Millîye, Teşkilât-ı Esâsiyye, Kavanîn-i Mâliye, Posta ve Bütçe encümenlerinde azâ olan Hüseyin Avni Bey, meclisin ikinci toplantı yılında Kavanîn-i Mâliye encümeninin reisliğini, Teşkilât-ı Esâsiyye encümeninin kâtibliğini ve Posta encümeninin sözcülüğünü yürütmüştür. Kasım 1922'de TBMM birinci reis vekili seçilmiştir. 1 Mart 1923'te tekrar reis vekili seçilerek, meclisin dördüncü toplantı yılının sonuna kadar bu görevi yürütmüştür. 93'ü gizli celsede olmak üzere toplam 409 kere söz alan Hüseyin Avni Bey I.TBMM'de kürsüde en çok konuşan mebus olarak ön plana çıkmıştır. (Taşyürek, 2000, s.179)

Samet Ağaoğlu'na göre I.TBMM'nin büyük simâlarından biri olan Hüseyin Avni Bey, bir ideal adamıdır. Meclis zabıtlarına yansıyan Hüseyin Avni, samimi, vatansever ve medeni cesaret sahibi bir insandır. Zaman zaman iddia edildiğinin aksine o bir aktör değildir. Meclisin açık ve gizli zabıtlarına bakıldığında, bazen müzâkere edilen mevzû' ile kıyaslanamayacak kadar heyecanlı çıkışlarda bulunan ve muhataplarının vicdanına, namusuna hitap eden bir üslubu olan Hüseyin Avni Bey asla rol yapmamıştır. (Ağaoğlu,

² Kongrenin sonuç raporu için bkz. Muzaffer Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve I.BMM'de Erzurum Milletvekilleri*, 2000, Erzurum Kitaplığı. s.66-87

İstanbul, 1964, s.215-216) Hüseyin Avni Bey, I. TBMM’de hem İkinci Grup kurulmadan önce hem de İkinci Grup kurulduktan sonra çizgisini değiştirmemiştir. En hassas olduğu iki konu kanun hâkimiyeti ve meclisin üstünlüğü ilkesidir. Kendisi pozisyonunu “Muarız değil murakıbiz.” sözleriyle açıklamıştır.(*TBMM ZC, C.7, 1985, s.391*) Bilindiği gibi yasama, yürütme ve yargı güçlerinin hepsini elinde tutan olağanüstü yetkili I.TBMM’de belirli bir süre partileşme ve gruplaşma gibi temayüller söz konusu olmamıştır. Fakat 10 Mayıs 1921’de Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığında Birinci Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukûk Grubu’nun kurulması bir kırılmaya sebep olmuştur. Zirâ ilân edilen programda yer alan “Misâk-ı Milli çerçevesinde ülkenin tamamını ve milletin istiklâlini sağlamak” ilkesine bütün mebuslar katıldığı halde, bir çok mebus Birinci Grup’a girememiştir. 10 Mayıs 1921’deki bu olay mecliste eleştirilere neden olmuş ve 1922 Temmuz’unda muhalif mebuslar Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey ve Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey’in liderliğinde İkinci Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukûk Grubu’nu teşkil etmişlerdir. Başta Hüseyin Avni Bey olmak üzere diğer muhalif mebusların yeni grubun ismini seçerken oldukça manidar davrandıklarını söyleyebiliriz. Hüseyin Avni Bey, İkinci Grup kurulduktan sonra da meclisin açıldığı tarihten beri karşı olduğu uygulamaları eleştirmeye devam etmiştir. Özellikle Başkumandanlık Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri Kanunları’nın müzâkerelerinde Ali Şükrü Bey ile birlikte en yoğun muhalefeti yapan iki isimden biri olmuştur.

Türk Milli Mücâdelesini başarıya ulaştıran I.TBMM 1 Nisan 1923’te seçimleri yenileme kararı almıştır. İkinci Grup bu seçimlere katılmama kararı almış ve Hüseyin Avni Bey ve İkinci Grup’taki arkadaşlarının tamamı meclis dışında kalmıştır. Esas mesleği avukatlığa dönen Hüseyin Avni Bey, 1924 yılının sonlarına doğru Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın (TPCF) kurulması üzerine İkinci Grup’tan bazı arkadaşları ile yeni fırkaya dâhil olarak bu fırkanın İstanbul teşkilâtını kurmuştur. Yeni Türkiye’nin ilk demokrasi teşebbüsünün Şeyh Sait İsyanı ve müteakiben Takrir-i Sükûn Kanunu dönemi ile sona ermesi üzerine Hüseyin Avni Bey tekrar avukatlığa dönmüştür. Ancak 1926’daki İzmir Suikastı’nın ardından bütün muhalif ve potansiyel muhaliflerle birlikte Hüseyin Avni Bey de yargılanmış, beraat etmesine rağmen siyasetten tasfiye edilmiştir.

İzmir Suikastı davasından sonra Hüseyin Avni Bey için 9 yıllık bir sükût devrinin başladığını söylemek pek de yanlış olmaz. Ama bunun gönüllü bir tercihten ziyâde bir mecburiyetin neticesi olduğunun da altını çizmek gerekir. Tekrar esas mesleği avukatlığa dönen Hüseyin Avni Bey, 1929 yılında evlenmiş, 1930 yılında oğlu Mehmet Ulaş dünyaya gelmiştir.³ 7 Temmuz 1939 tarihinde İstanbul 5. Noterliği'ne tayin olunmuştur. Hüseyin Avni Bey ailesiyle Kandilli'deki yahsında yaşamaktadır. 1934 yılında geçirdiği kalp rahatsızlığı dışında kendisi hakkında söyleyebileceğimiz yeni bir şey yok gibidir. (Ulaş, 1952, s.9) İlerleyen bölümlerde ele alacağımız üzere siyasete dönmek için fırsat aramaktadır. Ancak 1935 seçimlerine girme teşebbüsü dönemin idarecileri tarafından engellenmiştir. Hüseyin Avni Bey'in ikinci zoraki sükûtu 1945 senesine kadar sürmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalan Türkiye, 1945'in sonunda doğru Almanya'ya savaş ilan ederek tercihini Batı ittifakından yana yapmıştır. Bu büyük savaştan sonra demokrasi ve uluslar arası barış yükselen değerler olarak öne çıkmaktadır. Başta İsmet İnönü olmak üzere CHP ileri gelenlerinin tercihiyle Türkiye'nin yeniden çok partili hayata geçme kararı alması Hüseyin Avni Bey'e tekrar aktif siyasete dönme imkânını sağlamıştır. Sanayi teşebbüsleri akamete uğrayan Nuri Demirağ (1886-1957), Hüseyin Avni Bey'i kuracağı partide yer almaya ikna etmiştir. İki zoraki sükût devresinden sonra 27 Ekim 1945'te Milli Kalkınma Partisi'nin kurucusu sıfatıyla tekrar aktif siyasete dönen "zoraki münzevi" Hüseyin Avni Bey, kısa süre sonra Nuri Demirağ ile anlaşmazlığa düşerek partiden ayrılmıştır. Demokrat Parti'ye de (DP) kurucularının CHP geçmişi nedeniyle mütereddit yaklaşan Hüseyin Avni Bey, 1946 senesinin meşhur sopalı seçimlerinde DP'nin listesinde bağımsız Erzurum mebusu adayı olarak yer almıştır. Ancak açık oy gizli tasnif gibi skandal bir uygulama neticesinde bu seçimi de kaybetmiştir. Son seçim tecrübesinden sonra kendisi için parlamento yoluyla siyaset yolunun kapandığına kanaat getiren Hüseyin Avni Bey bu sefer *Mesuliyet* mecmuasını neşrederek muhalefetini basın yoluyla yapmayı tercih etmiştir. Ancak iki sayı çıkabilen *Mesuliyet* mecmuasının da kapanmasından sonra Samet Ağaoğlu'na göre müşterilerden çok eski dostlarının uğradığı yazıhânesine çekilen Hüseyin Avni Bey için siyaset defteri kapanmıştır. (Ağaoğlu, 1964, s.234)

³ Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in diğer çocuğu Nurettin Topçu'nun eşi Safiye Topçu Hanımdır.

26 Ocak 1948 tarihinde gözlerinden bir ameliyat olan Hüseyin Avni Bey, kardeşi Hafız Hakkı Bey'e gözlerinde bir problem olmadığını ve şu an kendisine göndermek üzere yazdığı mektubu gözlüksüz olarak kaleme aldığını belirtmektedir. Kısa bir nekahet döneminin ardından işinin başına döner. 22 Şubat 1948 günü tatil olduğu için evindedir. Radyoda Tanburî Cemil Bey çalmaktadır. Mehmet Ulaş babasının hüznüyle "İnsan âleme böyle bir ses bırakarak göçmeli ki, ebediyen yaşasın" dediğini belirtir. Öğleden sonra I.TBMM'den arkadaşı Selahaddin (Köseoğlu, 1882-1949) Bey ziyaret için kendisine uğramıştır. 22 Şubat'ı 23'e bağlayan gece sabaha karşı vefat etmiştir.(Ulaş, İstanbul, 1970, s. 38) Kabri İstanbul'da Küçüksu mezarlığındadır. Her sene kabri başında anma töreni düzenlenmektedir. Vefatından sonra *Hareket* dergisi Mart ve Nisan 1948 sayıları ile *Türk Edebiyatı* dergisinin 1998 yılındaki 296.sayısı Hüseyin Avni Bey özel sayısı olarak neşredilmiştir.

2.BÖLÜM

ERZURUM KONGRESİ'NDEN I.TBBM'YE: HÜSEYİN AVNİ (ULAŞ) BEY'İN POLİTİK GÜZERGÂHI

2.1.1 Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in Siyaset Sahnesine Çıkışı: Erzurum Kongresi (23 Temmuz 1919-7 Ağustos 1919)

17 Haziran 1919'da Erzurum Vilâyet Kongresi'ni toplayan Vilâyât-ı Şarkîye Müdâfaa-i Hukûk-ı Millîye Cemiyeti'nin Erzurum şubesi, Kâzım (Karabekir) Paşa'nın Erzurum'a gelmesiyle çalışmalarına hız vermiş, Mustafa Kemal Paşa'nın 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a gelmesiyle birlikte Erzurum Kongresi'nin toplanması için bir engel kalmamıştır. 23 Temmuz 1919 günü başlayan bu kongrenin kanaatimizce yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira bu kongreyi İnkılab tarihi ders kitapları seviyesinde ele almak, bizi bugüne kadar bilinenleri tekrar etmekten öteye götürmeyecektir.

Kongre eski bir Ermeni Okulu olan Sansaryan Mektebi'nde yedi vilâyetten gelen temsilcilerin katılımıyla açılmıştır. Hüseyin Avni Bey kongreye Beyazıt temsilcisi olarak

katılmıştır. Milli Mücadele'nin hâkim vurgusu olan İslamiyet, kongrenin başından sonuna kadar kendini hissettirmiştir. Kongrenin ilk günü alınan kararlarda suni Türk-Kürt ayrımının reddi, Osmanlı hilafet ve saltanatının masumiyeti ve İslâmiyet'in bekâsı gibi hususlara vurgu yapılmıştır. Kongre kararlarının I. ve III. Maddelerini hatırlatmakta fayda vardır:

“ I. Vilâyât-ı Şarkîye ve Tırabuzon Vilâyeti ve Canik sancağı gayr-i kâbil-i infikâk ve câmia-i Osmanîyenin bir rükni olmak üzere bir küll teşkil eder.

Bu mıntıkada yaşayan bi'l-cümle Anâsır-ı İslâmîye yekdiglerine karşı hürrmet-i mütekâbile ve hiss-i fedâkârî ile meşhûn ve vaziyet-i ırkîye ve ictimâiye ve şerâit-i muhitîyelerine riâyetkâr, özkardaşlardır.

III. Hükûmet-i Osmanîyenin tehlike-i inhilâlîne karşı Saltanat u Hilâfet-i Osmanîye ve İslâmîyenin bekâsı esâs maksadı teşkil ettiği cihetle Vilâyât-ı sâire ile müttehiden ve temin-i iştirâk mümkün olmadığı takdire Anadolu-i şarkî vilâyetlerince münferiden müdafa'a ve mukavemet esâsı kabûl edilmiştir.” (Kırzioğlu,1993, s.243)⁴

Hüseyin Avni Bey'in Erzurum Kongresi'nde Reis vekilliği seçimlerine katılmadığını görmekteyiz. Program ve Nizamnâme encümenleri üyeliklerinde de bulunmayan Hüseyin Avni Bey, kongre boyunca oldukça az söz almıştır. Bilindiği gibi kongrenin başında Mustafa Kemal Paşa kürsüye üzerinde padişah yaverliği kordonu olan askerî üniforma ile çıkmış ve Trabzon delegeleri bu duruma tepki göstermiştir. Gümüşhane'den Zeki Bey, kürsüdeki Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben “ Paşa, evvela arkanızdaki elbisenizi ve göğsünüzdeki kordonunu çıkarın da, sonra başkanlığa başlayın. Tahakkümden korkuyoruz.” demiştir. Bunun üzerine müşkül bir vaziyette kalan Paşa sivil elbise giymek zorunda kalmıştır.(Karabekir, 2000, C.1, s.242) Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi* isimli kitabında Mustafa Kemal'in ilk muhalifleri başlığı altında üç kişinin ismini

⁴ Bu metindeki alıntı metinlerin orjinallerinde transkribe kurallarına uyulmamıştır. Bu nedenle alıntılanan metinlerin transkirebesi tarafımızdan yapılmıştır.

vermektedir: Ömer Fevzi (Eyüboğlu), İbrahim Hamdi, Ali Naci (Duyduk) (Goloğlu, 2008, s.133-137) Hüseyin Avni Bey'in Erzurum Kongresi'ndeki mesaisinin bu isimler arasına girecek derecede olmaması ilginç görünmektedir.

Erzurum Kongresi'nden sonra Meclis-i Mebusan'ın dördüncü dönem seçimleri yapılmış ve Hüseyin Avni Bey Erzurum mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a girmeye hak kazanmıştır. Bu son meclis bilindiği gibi Ahd-ı Millî ya da bilinen adıyla Misak-ı Millî'nin kabulünden sonra dağıtılmış, Hüseyin Avni Bey de Ankara'da toplanacak I.TBMM'ye katılmak için İstanbul'u terk etmiştir.

2.1.2 I. TBMM'nin Açılışı

Bilindiği gibi 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un İtilaf devletlerince işgâl edilmesi ve bazı Meclis-i Mebusan üyelerinin tutuklanması üzerine Meclis, 18 Mart 1920'de çalışmalarını ertelemiş ve 11 Nisan 1920 tarihinde de VI. Mehmed Vahdeddin (1861-1926) Meclis-i Mebusan'ın feshedildiğini ilân etmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye nâmına 19 Mart 1920 tarihinde bütün kolordulara, müstakil vilâyetlere ve sancaklara, bir tamim göndererek “makarr-ı devletin masûniyetini, milletin istiklâlini ve devletin tahlisini temin edecek tedâbiri teemmül ve tatbik etmek üzere millet tarafından selâhiyet-i fevkâladeyi hâiz bir meclisin” Ankara'da toplanacağını bildirmiştir. Yine aynı tamimde, “selâhiyet-i fevkâladeye mâlik bu Meclis'in umûr-ı milleti tedvir ve murakebe etmek üzere ictimâ edeceği” belirtilmektedir. Tamimin 11. Maddesinde seçimlerin on beş gün içerisinde yapılması ve neticenin seçilen mebusların isimleriyle birlikte Ankara'ya bildirilmesi istenmektedir. Mustafa Kemal Paşa 21 Nisan 1920 tarihinde Heyet-i Temsiliye nâmına kolordulara, bütün vilâyetlere, müstakil sancaklara, Müdaafa-i Hukuk Cemiyetleri ve Belediyelere çok acil ibareli bir yazı göndermiştir. Kendisi zamanın zihniyetine uymak için böyle bir yazı yazmak zorunda olduğunu belirtmiş ve TBMM'de meşhur nutkunu irad ederken, bu metni olduğu gibi okumuştur. Biz de Mustafa Kemal Paşa'nın zamanında yaptığı gibi söz konusu metni olduğu gibi aktarıyoruz:

“1– Bi-mennihi'l- Kerim Nisan'nın 23.Cuma günü, Cuma namazını müteakib Ankara'da Büyük Millet Meclisi küşat edilecektir.

2– Vatann istiklâli, makam-ı refi-i hilâfet ve saltanatın istihlâsı gibi en mühim ve hayatî vezâîfi ifâ edecek olan bu Büyük Millet Meclisi'nin yevm-i küşadını Cuma'ya tesâdüf ettirmekle yevm-i mezkûrun mebrûkiyetinden istifâde ve bi'l-umûm meb'usîn-i kirâm hazarâtı ile Hacıbayram-ı Veli Camii Şerifi'nde Cuma namazı eda olunarak envâr-ı Kur'an ve salâttan da istifâde olunacaktır. Bade's-salât lihye-i saadet ve sancak-ı şerifi hâmilen dâire-i mahsûsaya gidilecektir. Dâire-i mahsûsaya dahil olmazdan evvel bir dua kıraat ile kurbanlar zebh olunacaktır. İşbu merâsimde câmiî şeriften bed' ile daire-i mahsûsaya kadar Kolordu Komutanlığı'nca kitaât-ı askeriye ile tertibât-ı mahsûsa alınacaktır.

3– Yevm-i mezkûrun teyid-i kudsiyeti için bugünden itibaren merkez-i vilâyette vâli Beyefendi hazretlerinin tertibile hatim ve Buharî şerif tilavetine bed' olunacak ve hatm-i şerifin son akşamı teberrûken Cuma günü namazdan sonra daire-i mahsûsa önünde ikmâl edilecektir.

4– Mukaddes ve mecrûh vatanımızın her köşesinde aynı sûretle bugünden itibaren Buharî ve hatemât-ı şerife kıraatine şuru' edilerek Cuma günü ezandan evvel minarelerde salavât-ı şerife okunacak ve esnâ-yı hutbede hilâfet-meâbımız padişahımız efendimiz hazretlerinin nâm-ı hümayûnu zikredilirken zât-ı şevketsimât-ı padişahîlerinin ve memâlik-i şahâneleriyle bi'l-umûm tebaa-i mülûkânelerinin bir an evvel nâil-i halâs ve saadet olmaları duası ilâveten tezkâr olunacak ve Cuma namazının edâsından sonra da ikmâli hatmedilerek makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatın ve bi'l-cümle aksam-ı vatanın halâsı maksadile vuku' bulan mesâi-i milliyenin ehemmiyet ve kudsiyeti ve her ferdi milletin kendi vekillerinden mürekkep olan bu Büyük Millet Meclisi'nin tevdi' eyleyeceği vezâif-i vataniyeyi ifâya mecbûriyeti hakkında mev'izeler irad olunacaktır. Badehu halife ve padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin halâsi, selâmeti ve istiklâli için dua

edilecektir. Bu merâsim-i diniye ve vataniyenin ifâsından ve câmilerden çıkıldıktan sonra bilâd-i Osmaniye'nin her tarafında makam-ı hükûmete gelinerek Meclis'in küşadından dolayı resmen tebrikât icrâ edilecektir. Her tarafta Cuma namazından evvel münâsib sûrette mevlid-i şerif okunacaktır.

5- *İş bu tebliğin hemen neşr u tamamı için her vasıtaya müracaât olunacak ve serian en ücra köylere, en küçük kitaât-ı askeriyeye, memleketin bi'l-umûm teşkilât ve müessesâtın iblâğı temin edilecektir. Ayrıca, büyük levhalar halinde her tarafa talik ve mümkün olan mahallerde tab ve teksir ve meccanen tevzi edilecektir.*

6- *Cenab-ı Hakk'tan muvaffakiyet-i kâmile tazarru' olurur. Heyet- Temsiliye Namına. Mustafa Kemal" (Atatürk, 1981, s.313)*

Yoruma fazla yer bırakmayacak derecede açık olan metinde İslâmiyet'e ve Halife'ye bağlılık aşırı şekilde vurgulanmaktadır. Bugüne kadar bu konu hakkında resmî tarih bakış açısından, İslamî bakış açısından, Marksist bakış açısından pek çok şey söylenmiştir. Burada hepsinin kısa bir özetini vermek bile oldukça fazla alıntı yapmamıza ve sayfa sarfına neden olacaktır. ⁵ Türk Milli Mücadelesinin en önemli itici gücünün din, yani İslamiyet, olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Mustafa Kemal Paşa gibi usta bir asker ve siyaset adamından, insanların yüzyıllar boyunca meşruiyetini sorgulamak bir yana, tartışma meselesi haline getirmeyi bile düşünmediği padişah ve halifeyi ilk baştan karşısına almak gibi büyük bir hata yapmasını beklemek pek de inandırıcı değildir.

---

⁵ Konuyu üç farklı bakış açıdan okumak için bkz. Enver Behnan Şapolyo, *Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin İç Âlemi*, İstanbul, 1967, İnkılab; Kadir Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler*, İstanbul, 2007, Sebil Yayınları; Ömür Sezgin, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, Ankara, 2005, İmge

2.1.3 Birinci TBMM’de İlk Ayrılık: İkinci Grup Kurulmadan Önceki Durum ve Tartışma Konuları

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadelenin başladığı andan 1921 Anayasası’nın kabulüne kadarki dönemde, Erzurum ve Sivas Kongreleri’nin başkanı olarak direniş hareketlerini Anadolu ve Rumeli Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti’nin çatısı altında toplayarak merkezileştirmiş, İttihat ve Terakki hesabına girişilen iktidar mücadelelerine engel olmuş ve İstanbul’daki hükümete karşı izlediği başarılı politika ile Milli Mücadele’nin liderliğine yükselmiştir. Mustafa Kemal Paşa, mecliste bu ana kadar meclisin büyük kısmından destek görmesine rağmen, yine de Meclis’te kendisine bağlı mebusları bir grup halinde toplayarak bu desteği örgütlemek istemiştir. Böylece Meclis çoğunluğu sürekli onun kontrolünde olacak ve istediği değişiklikler süratle ve çoğunluk desteğiyle Meclis’ten geçecektir. I.TBMM’deki ilk ayrılık böylece, 10 Mayıs 1921’de Anadolu ve Rumeli Müdaafa-i Hukuk Grubu’nun kurulmasıyla, gerçekleşmiştir. (Demirel, 2009, s.212)

Mustafa Kemal Paşa, başlangıçta Meclis’in Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin siyasal organı gibi olduğunu ama zamanla Meclis’te birlik olarak çalışmanın zorlaştığını ve önemsiz konularda bile tartışmalar yaşandığını belirtmektedir. Bunun önüne geçmek için bazı kişilerin bir takım örgütler kurduğunu belirten Mustafa Kemal Paşa, Tesânüd Grubu, İstiklâl Grubu, Müdaafa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi ve İslahât Grublarının ismini zikr etmekte ve bunların dışında daha küçük oluşumların da varlığından bahsetmektedir. Özellikle 1921 Anayasası’nın kabulünden sonra meclis üyelerinin ve grupların toplantılara katılmalarını ve birlikte çalışmalarını isteyen Mustafa Kemal Paşa, bunun için Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu isminde bir grup kurma kararı aldığını belirtmektedir. (Atatürk, 1981, s.436)

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun kurulmasından sonra meclis çoğunluğunun Mustafa Kemal Paşa’nın kontrolüne geçtiğini söyleyebiliriz. Ama bu durumun Mustafa Kemal Paşa’ya istediği her kanunu Meclis’ten geçirme imkânı sağladığını düşünmek hatalı olur. Ahmet Demirel’ e göre muhalifler, ağır işgal koşulları nedeniyle milli birlik ve beraberliğe zarar verebilir endişesiyle örgütlenmelerin geciktirmiş, ancak iktidarın uygulamalarının dozunun arttığını görünce örgütlenmek

zorunda kalmışlardır. (Demirel, 2008, s.230) Şimdi sırayla İkinci Grup kurulmadan öne Harp Komisyonu, Başkumandanlık Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri Kanunu tartışmaları esnasında Hüseyin Avni Bey'in durumunu değerlendirmeye çalışacağız.

14 Aralık 1921 günü gizli celse ictimâsında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa (Çakmak) Sakarya Savaşı'ndan sonra ordunun durumu hakkında beyanâtta bulunmuş ve müzâkerelerin sonucunda Harbiye, Hariciye, Dâhiliye, Nafia, Hıfzıssıhha, Maliye ve İktisat encümenlerinden gösterilecek adaylar arasından meclis tarafından seçilecek 15 üyeli bir Harp Komisyonu kurulması fikri gündeme gelmiştir.(TBMM GCZ, 1985, C.2, s.486-509) Bu komisyon, askeri malzemenin temini ve dağıtımını işlerinden sorumlu olacak ve suiistimallerin önüne geçecektir. Komisyon suiistimalde bulunanları İstiklâl mahkemesine gönderme yetkisine de sahiptir. Böyle bir komisyonun Meclis'in yetkilerini kullanma hakkına sahip yeni bir kuvvet oluşturacağı ve bu durumun da Meclis üstünlüğüne zarar vereceği açıktır. Ayrıca suiistimalde bulunanları İstiklâl mahkemesine gönderme yetkisi de, komisyonun Meclis'in üstünde bir yapı olarak kabul edildiğinin işaretidir.

Hüseyin Avni Bey, Harp Komisyonu hakkında 3 Ocak 1921 tarihindeki gizli celsede söz alarak görüşlerini açıklamıştır. Hüseyin Avni Bey'e göre bu komisyonun kurulması 1921 Teşkilât-ı Esasisi'nin ihlalidir. Ordunun güçlendirilmesi için Müdaafa-i Milliye Vekâleti kurulmuş, o da yeterli görülmeyince Başkumandanlık kanunu çıkarılmış ve İstiklâl Mahkemeleri kurulmuştur. Bunların hepsinin bütçeleri itirazsız olarak kabul edilmiş ve ordu için köylünün ciğerine kadar alınmıştır. Hüseyin Avni Bey bu komisyon fikrinin hükümetin programsızlığının sonucu olduğu görüşündedir. Ona göre hükümet izhâr-ı acz etmiştir. Meclis'in neden açıldığını ve vazifelerinin ne olduğunu, neden vekiller seçtiğini ve bu vekillerin iki seneden beri ne iş yaptığını bilmediğini itiraf etmiştir. (TBMM GCZ,1985 C.2 1985, s.577-578) Harp komisyonu kurulmasıyla ilgili tavrılar Teşkilât-ı Esasî encümenine havale edilmiş ve bu teşebbüs engellenmiştir. (TBMM GCZ,1985 C.2 1985, s.613)

1921 Temmuz ve Ağustos aylarını Milli Mücadele'nin dönüm noktası olarak kabul etmek mümkündür. 10 Temmuz 1921'de Bursa ve Uşak üzerinden taarruz başlatan Yunan

Ordusu, 25 Temmuz'a kadar aralıksız olarak saldırılarını sürdürmüş ve Türk ordusu büyük kayıplar vererek Sakarya'nın doğusuna çekilmiştir Kütahya-Eskişehir Muharebeleri olarak bilinen bu savaşın kaybedilmesi Ankara'da büyük infiale sebep olmuş ve Meclis'in gizli celse ictimâ'larının sayısı artmıştır. Hatta Meclis'in Kayseri'ye nakli bile gündeme gelmiştir.⁶

2 Ağustos 1921 tarihli gizli celse ictimâ'sında, cepheden dönen Sinop mebusu Rıza Nur, Karesi mebusu Vehbi (Bolak) ve İzmir mebusu Mahmud Esad (Bozkurt) Beylerin ortaklaşa hazırladıkları rapor müzâkere edilmiş ve 4 Ağustos 1921 tarihli toplantıda Başkumandanlık makamının ihdas edilerek TBMM Reisi'nin, yani Mustafa Kemal Paşa'nın, Başkumandanlık yetkisini üzerine almasının gerekli olduğu vurgulanmıştır.⁷ Mustafa Kemal Paşa, 5 Ağustos 1921 tarihinde ordunun maddi ve manevi gücünü arttırmak için TBMM'nin bu konudaki yetkilerini 3 ay süre ile fiilen kullanmaya memur edilmiştir. (*TBMM GCZ*, 1985, C.2, s.174-175) Buna göre Mustafa Kemal Paşa'nın orduyla ilgili vereceği emirler kanun hükmünde olacaktır. Başkumandanlık kanunun yürürlükte olduğu ilk 3 aylık dönemde, 23 Ağustos 1921-13 Eylül 1921 tarihleri arasında gece gündüz aralıksız devam eden Sakarya Savaşı neticesinde Yunan ordusu mağlup edilmiş ve Kütahya-Eskişehir Savaşları'nın neden olduğu karamsar hava dağılmıştır. Ancak 5 Kasım 1921'de Başkumandanlık kanunun süresi dolacağı için 31 Ekim 1921 tarihli gizli celse ictimâ'sında üç aylık bir uzatma teklifi gündeme gelmiştir. Kanunun kabul edildiği 5 Ağustos 1921 tarihli oylamaya katılmayan Hüseyin Avni Bey bu ictimâ'da söz alarak uzatmaya karşı çıkmıştır. Hüseyin Avni Bey'e göre Mustafa Kemal Paşa zor zamanda, Kütahya-Eskişehir Savaşları sonrası, görevi kabul etmiş ve başarılı olmuştur. Ama kendisi yıprandığı için şu an Meclis Reisliğine dönerek Başkumandanlıktan çekilmesi gerekmektedir. Muhtemel bir yenilgi sonrasında Paşa'nın düşmesi mümkündür. Eğer Paşa'nın yıpranmaması arzu ediliyorsa bu uzatma teklifi yanlıştır. (*TBMM GCZ*, 1985, C. 2, s.414) Tartışmalar neticesinde uzatma teklifi 31 Ekim 1921'de ki açık oturumda oy çokluğuyla kabul edilmiştir. (*TBMM ZC*,1985, C.14, s.6) Ahmet Demirel'e göre Başkumandanlık kanunun başlangıçta oy birliği ile kabul edilirken uzatılması konusundaki oylamanın, oy çokluğu ile neticelenmesi, Meclis'te bu konudaki muhalefetin giderek belirginleştiği anlamına gelmektedir. (Demirel, 2009, s.274)

⁶ Tartışmaların ayrıntıları için bkz. *TBMM GZC*, C.2, Ankara, 1985, s.98-130

⁷ Raporun okunması ve tartışmalar için bkz. *TBMM GZC*, C.2, Ankara, 1985, s.132-162

Hüseyin Avni Bey kanununun 2 Şubat 1922'de ikinci kez uzatılması teklifine de karşı çıkmıştır. Gizli celse ictimâ'sında Meclis'in üstünlüğünü vurguladığı konuşmasının en önemli kısmı Meclis'in Mustafa Kemal Paşa'nın ardından sürüklenmediği, aksine Meclis'in Paşa'yı bu göreve getirdiğini hatırlatmasıdır. Kanunun ikinci kez uzatılması teklifi de, birincisi gibi oy çokluğu ile kabul edilmiştir. (*TBMM ZC*, C. 16, s.204) Başkumandanlık kanununun üçüncü ve son kez uzatılması teklifi, muhalefetin ve dolayısıyla Hüseyin Avni Bey'in eleştirilerinin dozunun arttığı tartışmalara sebep olmuştur. Muhalifler gittikçe güçlenmiş ve örgütlü bir yapı halinde hareket etmeye başlamışlardır. (Demirel, 2009, s.281) 4 Mayıs 1922'de TBMM'ye Başkumandanlık kanununun üçüncü kez uzatılmasını ve müzakerelerin gizli olarak yapılmasını teklif eden bir takrir verilmiştir. İlk başta Hüseyin Avni Bey ve sonrasında İkinci Grup'ta mesai arkadaşları olacak Selahaddin (Köseoğlu) Bey, Ziya Hurşit Bey ve Ali Şükrü Beyler gizli celse ictimâ'sına şiddetle karşı çıkmıştır. Bu gizli celsede ilk sözü alan Hüseyin Avni (Ulaş) Bey ifâde-i kelâm etmenin bir milletin isbât-ı rüştüne delâlet ettiğini ve artık gizli celseler düzenlemenin yanlış olduğunu belirtmiştir. Daha sonra söz alan Ali Şükrü Bey ve Selahaddin (Köseoğlu) Beyler de gizli celse yapılmasının yanlış olduğunu vurgulamışsa da, celse gizli olarak yapılmıştır. (*TBMM GCZ*, 1985, C. 3, s.310-314) Aynı gün gizli celsenin ikinci oturumunda Başkumandanlık kanununun üçüncü kez uzatılması hakkındaki takrir okunmuştur. Hüseyin Avni Bey, kanunun ikinci defa uzatılması sırasındaki muhalefetine benzer bir şekilde bu sefer de Meclis'in üstünlüğü ilkesinin her şeyin üzerinde olduğunu belirterek sözlerine başlamıştır. Ancak, bu defa eleştirilerinin dozu biraz serttir. Özellikle kanunun Başkumandan'a Meclis'in yetkilerini kullanma hakkı veren 2.maddesine ısrarla karşı çıkan Hüseyin Avni Bey, bir şahsa kolayca suiistimal edebileceği derecede büyük bir yetki vermenin yanlış olduğunu belirtmiştir. Fakat buna rağmen Başkumandanlık kanuna tamamen karşı olmadığını belirterek, memleketin Kütahya-Eskişehir Savaşları sırasındaki durumundan çok daha iyi halde olduğunu ve Meclis'in gerekirse halktan alacağı kuvvetle de mücadele edebileceğini ifade etmiştir. (*TBMM GCZ*, 1985, C. 3, s.316-317)

Başkumandanlık kanununun üçüncü kez uzatılmasına ilişkin teklifin tamamı hakkında müzakere olmadan, doğrudan kanunun maddelerine geçilmiştir. Celse bu sefer açık olarak yapılmaktadır. Bir önceki gizli celsede ki bu açık celsede de ilk sözü Hüseyin Avni Bey

almış ve gizli celsede ifade ettiği görüşlerini açık celsede savunmuştur. Oylama neticesinde görüşme yetersayısı olan 161 mebusa ulaşamadığı için Başkumandanlık kanunu uzatılmamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın görevi hukuken sona ermiştir. (*TBMM ZC*, 1985, s.520-522) Bunun üzerine 6 Mayıs 1922'de Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle yeni bir gizli celse yapılmıştır. Bu gizli celsenin özeti, Mustafa Kemal Paşa'nın muhaliflere hiçbir zaman Meclis'in yetkilerini gasp etmeyi düşünmediğini belirtmesidir. Mustafa Kemal Paşa ve Hüseyin Avni Bey arasında ilginç bir söz düellosunun⁸ yaşandığı bu gizli celse sonucunda Başkumandanlık kanunu açık celsede yapılan oylama ile üçüncü kez uzatılmıştır. (*TBMM ZC*, 1985, C. 19, s.527)

İstiklâl Mahkemeleri, 11 Eylül 1920 tarihinde asker kaçaklarını önlemek için kabul edilen Firariler Hakkında Kanun ile kurulmuştur. Meclis'in seçeceği üç mebustan oluşan bu mahkemelerin görevi, asker kaçaklarını, kaçışlara sebep olanları, asker kaçaklarının yakalanmasında ihmali bulunanları ve yardım edenleri yargılamaktır. Kararları kesin olup infaz edilmesinden askeri ve sivil bütün memurlar sorumludur. Kararları infaz etmeyenler de bu mahkemede yargılanmaktadır. Mahkemelerin uygulamaları arasında asker kaçağının yerine yakınlarını askere almak, köyüne para cezası kesmek, asker kaçağının malının müsadere edilmesi ya da yakılması gibi aşırılıklar vardır. Bu yüzden Meclis'te İstiklâl Mahkemeleri'ne karşı bir muhalefet oluşmuş ve 17 Şubat 1921 tarihinde şimdilik ihtiyaç kalmadığı ve gerek duyulması halinde Meclis tarafından tekrar açılacağı belirtilerek, Ankara İstiklâl Mahkemesi dışındaki mahkemelerin görevine son verilmiştir. (*TBMM ZC*, 1985, C. 8, s.269)

---

⁸ Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine yönelik eleştirilerine cevap vermek istemektedir:

H.A.U: Müsaade buyurunuz efendim.

M.K: Dur efendim ne zızzır ediyorsunuz!

H.A.U: Zızzır kelimesini kabul etmem!

M.K: Zızzır yapıyorsun ya!

H.A.U: İstirham ediyorum Paşam. Sözüünüzü geri alımız.

M.K: Mahalle kahvesi midir burası?

H.A.U: Milletın Kâbe'sidir.

M.K: Öyle ise riâyet ve hürmet edin Kâbe'ye.

H.A.U: Ben hürmetkârım.

(*TBMM GCZ*, Ankara. 1985, s.337)

Kütahya-Eskişehir savaşlarında alınan yenilgi üzerine 23 Temmuz 1921'de Kastamonu, Konya ve Samsun'da üç adet İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. (*TBMM ZC*, 1985, C.11, s.348-358) 5 Ağustos 1921 tarihinde Başkumandanlık kanununun kabulünden sonra bu mahkemeler doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlanmış ve üyeler doğrudan Mustafa Kemal Paşa tarafından atanmaya başlamıştır. 1922'nin Ocak ayına gelindiğinde İstiklâl Mahkemeleri'ne duyulan tepkiler artmış ve 14 Ocak 1922 tarihli gizli celsede Hüseyin Avni Bey söz alarak hukukun üstünlüğü ilkesini vurguladığı bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmanın satırbaşlarını özetleyecek olursak: Büyük Millet Meclisi kurulduğu zaman daima sorumlu bir Heyet-i Vekile tayin etmiş ve ordusunu da idare etmenin yolunu bulmuştur. Fakat hükümet bir süre sonra her işi İstiklâl Mahkemeleri'ne havale etmeye, İstiklâl Mahkemeleri de hükümetin hemen her icraatına müdahale etmeye başladı ve Meclis adına kararlar almaya başladı. Memleketi kurtarmak istiyorsak her yerde İstiklâl Mahkemesi açmak yerine normal adli mahkemeleri güçlendirelim. Bir kaç İstiklâl Mahkemesi ile devlet teşkilâtı yürütülemez. İhtilâlin de olağanüstü zamanların da bir hukuku olduğunu unutmamak gerekir. (*TBMM GCZ*, 1985, C. 2, s.614) Hüseyin Avni Bey dışında da söz alan muhalif mebuslar İstiklâl Mahkemeleri'nin kaldırılması yönünde görüş beyan etmişse de sonuç alamamışlardır. Hüseyin Bey, 20 Mart 1922'de İstiklâl Mahkemeleri'nin kaldırılması konusu bir kez daha gündeme getirmek istemiştir ancak "Ekseriyet yoktur!" sesleri arasında bu önemli konu kapatılmıştır. (*TBMM GCZ*, 1985, C.3, s.102)

2.1.4 I.TBMM'de Demokratik Platform: İkinci Grup'un Kuruluşu ve Hüseyin Avni (Ulaş) Bey

İkinci Grup konusundaki şu ana kadarki en kapsamlı araştırmayı yapan Ahmet Demirel'e göre Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında gerçekleşen yetki toplulaşması ve meclis üstünlüğüne aykırı olan bir takım icraat sebebiyle Meclis içerisinde şekillenen muhalefet, 1922 Temmuz'unda İkinci Müdâfaa-i Hukuk Grubu adıyla örgütlü bir yapı haline gelmiştir. Ayrıca fiilî bir muhalefet örgütlenmesinin en büyük sebebi, bazı Birinci Grup mebuslarının önemli gördükleri meseleleri meclisten kolayca geçirebilmek amacıyla gizli bir "örgüt" kurmaları ve bu yolla meclisi denetimleri altına sokmak istemeleridir. Fransız Devrimi'nden ilhamla Selâmet-i Umûmiye Komitesi adı verilen bu "örgüt" hakkındaki

bilgiler sınırlıdır. (Demirel, 2009, s.379-381) Ali Fuat (Cebesoy) Paşa hatıralarında Rauf (Orbay) Bey'in 12 Ekim 1926'da Paris'ten TBMM Başkanlığı'na yazdığı uzun bir mektubun tam metnini vermektedir. Bu mektubun bir yerinde Rauf Orbay, İkinci Grup'un kuruluşunda İstiklâl Mahkemesi başkanı Ali (Çetinkaya) Bey'in de içinde bulunduğu gizli bir komitenin etkili olduğundan bahsetmektedir:

“Birinci Büyük Millet Meclis’inde İkinci Grup’un sebep-i teşekkülüne gelince: Sizce de unutulmamış olacağı veçhile, Müdafaa-i Hukuk Grubu içinde bugün mahkeme riyâsetini iddia eden zâtın da dâhil bulunduğu muhallef ve gizli bir komitenin teşkili ve hâfi müzakerâta bulunarak ve grup rüfekâ-yı sâiresinin hüsn-i niyet ve emniyetlerini su-i istimâl ederek grup mukarrerâtına ekalliyet-i mütehakkime şeklinde icrâ-yı tesir edilmesinden ibârettir.”

(Cebesoy, 2007, s.639)

I.TBMM'nin üçüncü dönemine, yani 1922 yılına, girildiğinde yukarıda bahsettiğimiz Başkumandanlık Kanunu, İstiklal Mahkemeleri gibi konularda anlaşmazlıklar devam etmektedir. Bu noktada Hüseyin Avni Bey meclisin üstünlüğü ilkesini ısrarla savunmaya devam etmektedir. 6 Mart 1922 tarihi gizli celse ictimâ'sında uzun bir konuşma yaparak Sakarya Savaşı'ndan sonraki askeri durumu açıklamıştır. Ayrıca ordudaki terfilerle ilgili bazı kanun değişikliklerini gündeme getirmiştir. Hüseyin Avni Bey, meclisin Mustafa Kemal Paşa'nın istediği her şeyi tartışma olmadan kabul edeceği gibi bir kanaatin hâsıl olmasından rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir. (TBMM GCZ, 1985, C.13, s.12) Muhalefetin eleştiri dozunu arttırması ve bazı oylamalarda meclise hâkim olması Mustafa Kemal Paşa'yı ve bazı Birinci Grup üyelerini karşı tedbirler almaya yöneltmiştir. Sabahattin Selek'in kaydettiğine göre Mustafa Kemal Paşa'ya muhalif mebusların önde gelenlerinin bir bahane ile mebusluktan düşürülmeleri teklif edilmiş; ancak Paşa bir mebusun sırf muhaliftir diye meclis dışında bırakılmasının, meclisin dış kamuoyundaki itibarına zarar vereceğini düşündüğü için bu teklifi geri çevirmiştir. (Selek, 1981, s.601) Yine İsmet Paşa (İnönü) da, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine iki kere Meclis'i dağıtma niyetinde olduğunu söylediğini; ancak sonradan bu fikrinden döndüğünü kaydetmektedir. (İnönü, ,1987, s.107-108) Ahmet Demirel'e

göre Mustafa Kemal Paşa, Selâmet-i Umumiye Komitesi'nin varlığından haberdar olduktan sonra bu fikirden vazgeçmiştir. Demirel, 2009, s.385) Selâmet-i Umumiye 16 Mart 1922 tarihinde Kastamonu mebusu Mehmed Besim (Fazlıoğlu) Bey'in Dâhiliye Vekâleti tarafından cevaplanmasını istediği bir soru önergesi ile Meclis gündemine girmiştir. (*TBMM ZC*, 1985, c.18, s. 230) 3 Nisan 1922 tarihinde Dâhiliye Vekâleti tarafından "Anadolu'da Selâmet-i Umumiye Komitesi nâmında cemiyet teşekkül ettiğine dâir Dâhiliye Vekâleti'nde kayd ve malûmât olmadığı ve bu nâmda bir cemiyet bulunmadığı " şeklinde üç satırlık kısa bir cevap verilmiştir. Bunun üzerine Hüseyin Avni Bey " Ya kendileri de oraya dâhil ise, Heyet-i Vekile'den dört kişi bu cemiyete dâhil imiş. Henüz..."⁹ şeklinde itiraz etmiş; fakat konu geçiştirilmiştir. Bir önceki bölümde temas ettiğimiz Başkumandanlık Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri Kanunları'na dönmede önce İkinci Grup'un temel görüşlerine göz atmakta fayda vardır.

2.1.5 İkinci Grup'un Temel Görüşleri

İkinci Grup'un temel görüşlerini değerlendirirken iki önemli noktaya dikkat gerekir. İlk olarak İkinci Grup'un bir grup muhalefeti olması ve iktidara gelme gibi bir amacının olmaması, ikinci olarak İkinci Grup'un Milli Mücadele başarıya ulaşana kadar Meclis'teki birlikteliğin sona ermemesi için gösterdiği duyarlılık. Bu duyarlılık grubun ismine de yansımıştır. (Demirel, 2009, s.391-392) İkinci Grup'un kurucuları olarak iki kişi ön plana çıkmaktadır. Mersin mebusu Selahaddin (Köseoğlu) Bey ve araştırmanın konusu Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey.

30 Nisan 1923'te *Tevhid-i Efkâr*'a bir demeç veren Hüseyin Avni Bey, İkinci Grup'un temel görüşleri, programı, İttihatçılık, üye sayısı ve Tan Gazetesi hakkında sorulan soruları cevaplandırmıştır. Hüseyin Avni Bey, muhalifleri bir araya getiren üç ilkeyi şu şekilde açıklamıştır:

1. Misâk-ı Millî dairesinde vahdet ve istiklâl-ı millînin istihsâli ve temini
2. Kavânin-i mevcûdenin hâkimiyet-i milliye esâsına göre tadil ve ıslâhı

⁹ Hüseyin Avni Bey sözünü tamamlayamamıştır.

3. Hukûk-ı umûmiyenin masûniyet ve muhteremiyeti

(*Tevhid-i Efkâr*, 30 Nisan 1923)

Misâk-ı Millî çerçevesinde milli birlik ve bağımsızlığı hedefleyen ilk madde üzerinde Meclis'teki tüm mebusların hemfikir olduğu vurgulanmaktadır. Halen yürürlükte olan kanunların milli egemenlik ilkesine uygun olarak değiştirilmesi öngören ikinci madde ise, Başkumandanlık ve İstiklal Mahkemeleri Kanunları gibi meclis üstünlüğü ilkesine aykırı kanunlara duyulan tepkiyi göstermektedir. Herkesin hak ve hukukunun dokunulmazlığı ve saygınlığını ifade eden üçüncü madde ise temel hak ve özgürlükler hususundaki hassasiyetin işaretidir. (Demirel, 2009, s.396) Hüseyin Avni Bey bu demecinde ayrıca İkinci Grup olarak karşı çıktıkları kanunlara ve icraâta dair 7 Maddelik bir programdan da bahsetmiştir:

1. *Hukuk-ı umûmiyenin ahkâm-ı esâsiyesine mugâyir ve hâkimiyet-i milliyeye münâfi' salâhiyât, imtiyazât, teşkilât ve icraâtın ref'i*
2. *İcrâ vekilleri riyâsetinin teşri' riyâsetinden tefriki ile bir memûriyet-i müstakile olarak meclis-i millî tarafından kendi azası meyanından müntehab bir zâta tevdi*
3. *İcrâ vekillerinin sûret-i intihabât-ı ile vazife ve mesuliyetlerinin tesbir ve namzedlik kanununun ilgası*
4. *Meclis-i milli nizamnâme-i dâhilisinin meclisin hâiz olduğu icrâi selâhiyete göre ıslah ve ikmâli*
5. *Başkumandanlık Kanunu'nun icâbında tâdil ve ilgâsı*
6. *İstiklâl Mehâkimi'nin ilgâsı ve zarûret-i mücbire hâlinde teşkil edilmeleri, fakat kanun dâiresinde hareket etmeleri*
7. *Meclis reisi ve reis vekillerinin, zümre, fırka ve cemiyet-i siyâsiye ile iştigâl ve intisâbdan âzâde kalmaları ve bir vaz-ı bî-arafî ahz ve muhafaza etmeleri hususunda nizamnâme-i dâhiliyeye bir madde ilâvesi*

(*Tevhid-i Efkâr*, 30 Nisan 1923)

Günümüz Türkçesiyle “Genel hukukun temel ilkelerine aykırı ve ulusal egemenliğe zıt yetkilerin, ayrıcalıkların, kuruluşların ve uygulamaların kaldırılması” şeklinde ifade

edebileceğimiz birinci maddeyi temel esas olarak görmek mümkündür. Birinci maddenin ardından gelen diğer 6 maddenin tamamı da, bu birinci maddeyle çelişen ve kaldırılması gereken kanunlar, yetkiler ve ayrıcalıklar olarak değerlendirilebilir. (Demirel, 2009, s.397)

İkinci Grup'un kurulmasından sonra muhalifler ve dolayısıyla Hüseyin Avni) Bey, karşı oldukları kanunlara ve icraâta karşı kendi doğrularını savunmak ve kabul ettirmek adına çalışmalarda bulunma imkânına kavuşmuştur. I. TBMM'nin üçüncü toplantı yılında girerken askeri durum 1920 yılından oldukça farklıdır. Sakarya Savaşı'ndan sonra Türk Ordusu'nun muhtemel taarruzu beklenmektedir. Ayrıca Meclis'te geçen iki toplantı döneminde ortaya çıkan anlaşmazlıklar da, üçüncü toplantı yılına devredilmiş durumdadır. Hüseyin Avni Bey'in muhalefedinin temel ilkeleri olarak kabul edebileceğimiz meclisin ve hukukun üstünlüğü ilkelerine aykırı olan Başkumandanlık ve İstiklal Mahkemeleri Kanunları bir kez daha Meclis gündemine gelecektir. Şimdi bu meselelere yeniden dönebiliriz. Ayrıca I. TBMM'nin son dönemine de kısaca değinerek, Hüseyin Avni Bey'in I.TBMM'deki siyasi hayatına son noktayı koyabiliriz.

2.1.6 Başkumandanlık Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri Kanunları Üzerinde Devam Eden Tartışma

Mustafa Kemal Paşa'ya olağanüstü yetkiler veren ve meclisin üstünlüğü ilkesi ile çelişen Başkumandanlık Kanunu, kabul edildiği 5 Ağustos 1921 tarihinden itibaren meclisteki temel anlaşmazlık konularından birini oluşturmuştur. Yukarıda kısaca açıkladığımız üzere Hüseyin Avni Bey, kanuna tamamen karşı olmamakla birlikte, bu kanun vasıtasıyla olağanüstü yetkilerle donatılan başkumandanın meclisin üzerinde bir kuvvete sahip olmasına ısrarla muhalefet etmiştir. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa olunca, ona karşı olan şahıslar ne dediğine bakılmadan "hain", "mürteci" ya da "fâsid" gibi etiketlerle haksız yere yaftalanmıştır.

Başkumandanlık Kanunu'nun üç defa uzatıldığını belirtmiştik. 19 Temmuz 1922 tarihinde Bayezid mebusu Doktor Refik (Saydam) Bey ve Bursa mebusu Operatör Emin (Erkul) Bey, Başkumandanlığın ihdâsını zaruri kılan vaziyetin devam etmekte olduğuna dikkat

çekerek kanunun üç ay daha uzatılması teklifinde bulunmuştur. Teklif acil olarak meclis gündemine alınmıştır. Bunun üzerine söz alan Mustafa Kemal Paşa, Başkumandanlık Kanunu'nun Milli Mücadelenin en buhranlı günlerinde vücut bulduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya göre dünyada hiçbir meclis, fevkalade ve müstesna bir hal olduğuna isabetle karar vermeden ve kendisine selâhiyet vereceği şahıs hakkında şekk ve tereddütten ârî olmadan böyle bir kanunu kabul etmez. Bu selâhiyet kendisine ordunun maddi ve manevi kuvvetini arttırmak için verilmiştir. Ancak, şu an için ordunun maddi ve manevi kuvvetini arttırmak için Meclis yetkilerini kullanmaya gerek yoktur. Bu nedenle kanunun 2. Maddesine gerek yoktur. (TBMM ZC, 1985, s.430-431) Ahmet Demirel'e göre Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Taarruz öncesinde böyle bir konuşma yapması ve Meclis yetkilerini kullanmak gibi bir haktan feragat etmesi dikkat çekicidir. Mustafa Kemal Paşa'nın İkinci Grup 'un Meclis görüşmelerine hâkim olduğu ve istediği gibi yönlendirdiğini görüp, eğer kanun başlangıçtaki şekliyle Meclis'e gelirse red edileceğini anlamış olması bu tavır değişikliğinin nedenidir. (Demirel, 2009, s.434) Neticede 20 Temmuz 1922 tarihinde, Büyük Taarruz arefesinde, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis yetkilerini kullanma hakkı iptal edilmiş ve Başkumandanlık ünvanı süresiz olarak uzatılmıştır. (TBMM ZC, 1985, s.435)

Başkumandanlık Kanunu'n 20 Temmuz 1922 tarihinde değişikliğe uğraması İstiklâl Mahkemeleri'ni de etkilemiştir. Başkumandanlık Kanunu'nu 2.Maddesi Başkumandan'a Meclis yetkilerini kullanma hakkı verdiğiinden Başkumandan'ın emriyle çeşitli yerlerde İstiklâl Mahkemeleri kurulmuştur. Ancak 20 Temmuz 1922'deki değişiklikten sonra İstiklâl Mahkemeleri'nin yasal bir temeli kalmamıştır. Ancak 26 Temmuz 1922 tarihindeki bir gizli celse ictimâ'sında Amasya ve havalisinde görülen lüzuma mebni bir İstiklâl Mahkemesi kurulması teklif edilmiştir. Dâhiliye Vekili, Amasya, Samsun ve Tokat'ta yakalanan eşkiyanın bir an önce cezalandırılmaları için seri bir yargılamanın gerektiğini, bunun da bir takım kanunî prosedüre bağlı olmayan olağanüstü mahkemeler yoluyla gerçekleşeceğini belirtmiştir.

Hüseyin Avni Bey, kurulduğu günden beri İstiklal Mahkemeleri'ne karşı olduğunu, Allah'ın peygamberlerine bile vermediği bir hakkı- yani şahsi fikirle adam asmak- TBMM'nin şahıslara vermesine hayret ettiğini belirterek sözlerine başlamıştır. Hüseyin

Avni Bey eleştirilerini şöyle sürdürmüştür: “ Memleketimiz üç İstiklâl Mahkemesiyle mi idâre ediliyor? Her kazada bidâyet mahkemelerimiz vardır. Cinayet mahkemelerimiz vardır. Millet adliye işleri için vergi vermekte, çocuğunu Hukuk Mekteplerinde okutmakta, fakat TBMM tüm bunları görmezden gelerek üç mebusu idam yetkisiyle bir mahkemenin üyeliklerine tayin etmektedir. Bu ilmi inkâr etmek olduğu gibi milletin hukukunu da çiğnemek anlamına gelir. İhtilâlin de bir hukuku vardır. Her milletin bir hukuku vardır. Hüner milleti isyan ettirmemektir.” (TBMM GZC, 1985, s.609-610)

Tartışmaların devam etmesi üzerine Müdafaa-i Milliye, Dâhiliye ve Adliye Encümenleri tarafından özel bir komisyon oluşturularak kanun yeniden incelenmiştir. Bu özel komisyonda Hüseyin Avni Bey yer almamaktadır. Ancak İkinci Grup’tan Ali Şükrü Bey, Selahaddin (Köseoğlu) Bey ve Kara Vasıf (Karakol) Bey komisyonun üyesidir. Bu komisyonun teklifine göre: İstiklal Mahkemeleri Meclis’in salt çoğunluğunun kararı ile kurulacak (1.Madde), İdam kararları yalnızca Meclis onayından sonra infaz edilecek (5.Madde) Savcılar, İstiklal Mahkemesi kararlarına yalnız görev noktasından itiraz edebilecek ve Meclis temyiz mahkemesi olacak (6.Madde), Mahkemeler hüküm özetlerini her ay Meclis’e gönderecektir. (12.Madde) (TBMM ZC, 1985, C.22, s.34-36) Hüseyin Avni Bey, sadece idam kararlarının değil, diğer kararların da Meclis tarafından tasdik edildikten sonra infaz edilmesi teklifinde bulunmuş, ancak bu teklif reddedilmiştir. (TBMM ZC, 1985, C.22, s.85) 6. Madde’ye yönelik itirazı ise daha etkili olmuştur. Mahkeme kararlarına sadece görev noktasından itiraz edebilmesinin yanlış olduğunu vurgulayarak “ İstiklâl Mahkemeleri memlekette bir cellât mı yapılmak isteniyor? Biz bir devletiz ve adalet dağıtması için bir mahkeme kuruyoruz., Engizisyon zulmü sergilemesi için değil! Mahkeme üyeleri yanılmaz değildir. Eğer yanılmaz oldukları kabul ediliyorsa, görüşülen şey kanun değildir. Bir insan Türkiye vatandaşı olmak isterse ilk önce adalet sistemine bakacaktır. Eğer savcının elinden itiraz hakkı alırsa, İstiklâl Mahkemesi’nin Engizisyon’dan farkı kalmaz. Savcı yanlış gördüğü kararlara bile itiraz edemeyecekse, ortada bir Hükümet’in olduğundan bahsetmek manasızdır” (TBMM ZC, 1985, C.22, s.87-88) şeklinde konuşmuştur. Hüseyin Avni Bey’in bu konuşması üzerine 6.Madde’de yer alan “yalnız vazife noktasından” ibaresi kaldırılmıştır. Böylelikle savcılarının tüm kararlara itiraz edebilmesinin önü açılmıştır. 31 Temmuz 1922 tarihinde İstiklâl Mehâkimi Kanunu kabul edilmiş ve başta Hüseyin Avni Bey olmak üzere muhalif mebusların itirazları

neticesinde İstiklâl Mahkemeleri Meclis denetimi altına girmiştir. (TBMM ZC, 1985, C.22, s.10)

2.2.1 Birinci TBMM'nin Sonu

Milli Mücadele'nin silahlı dönemini başarıyla sona erdiren Birinci TBMM, son döneminde önemli değişikliklere imza atmış ve önemli gelişmelere sahne olmuştur. Son dönemin önemli olaylarından: Saltanatın kaldırılması, Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey'in "Yeni Bir Cidal Devri" makalesi, İkinci Grup'tan Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi, Seçim Kanunu'ndaki değişiklik araştırmanın konusu olan Hüseyin Avni Bey ile ilgili olduğundan bu olaylara değinmekte fayda görüyoruz.

2.2.2 Saltanatın Kaldırılması

30 Ekim 1922 tarihinde Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Beyle 78 arkadaşı, "Osmanlı İmparatorluğunun münkariz olduğuna ve yeni Türkiye Hükümetinin onun vârisi bulunduğuna ve makâm-ı hilâfetin esaretten kurtulacağına dair" 6 maddelik bir takrir vermiştir:

"1. Osmanlı İmparatorluğu otokrasi sistemiyle beraber münkariz olmuştur.

2. Türkiye Devleti namiyle genç, dinç, Millî Halk Hükümeti esasları üzerine müesses Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül etmiştir.

3. Yeni Türkiye Hükümeti münkariz Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup onun hudud-ı millî dâhilinde yegâne vârisidir.

4. Teşkilât-ı Esâsiye Kanuniyle hukuku hükümrani-i milletin nefsine verildiğinden, İstanbul'daki Padişahlık mâdum ve tarihe müntakildir.

5. İstanbul'da meşru bir hükümet mevcut olmayıp İstanbul ve civarı da Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Binaenaleyh oraların umur-ı idaresi de Büyük Millet Meclisi memurlarına tevdi' edilmelidir.

6. Türkiye Hükümeti hakk-ı meşru olan Makam-ı Hilâfet-i esir bulunduğu ecnebiler elinden kurtaracaktır."

(TBMM ZC, Ankara,1985, C.24, s.293)

Teklif 1 Kasım 1922 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiş ve Saltanat kaldırılmıştır. Dr. Rıza Nur Bey, 6. Maddeyi tadil ederek hilâfet makamının Türklere ve Osmanlı hanedânına ait olduğunu belirterek meclisin hanedânın uygun bir üyesini bu makama seçmesini teklif etmiştir. Hüseyin Avni Bey de aynı fikirdedir. 25 arkadaşıyla beraber saltanatın kaldırılması ve hilafetin muhafazası için iki maddelik bir tahrir vermiştir. Bu tahririn 2. Maddesine göre :

“Hilâfet, Türkiye Devletine ve Hanedan- ı Âli Osman'a aid olup halifeliğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından - bilâhare evlâdiyet usulüyle intikal etmek üzere - bu hanedanın ilmen ve ahlâkan erşed ve aslah olanı nisab-ı müzakerenin sülüsân-ı ekseriyeti ârasiyle intihab olunur. Makam-ı Hilâfetin istinatgâhı ancak “Türkiye Devleti” dir.”

(TBMM ZC, Ankara,1985, C.24. , s.305)

Hüseyin Avni Bey'in “Bir daha beşeriyet duysun ki: Türk Milleti istibdat zincirini kırmıştır, bundan sonra ebediyen hür ve hâkim yaşayacaktır” sözleri alkışlanmış ve teklifi oybirliği ile kabul edilmiştir. (TBMM ZC, C.24, s.315) Saltanatın kaldırılmasından sonra cumhuriyete geçiş için önemli bir atılmıştır.

2.2.3 Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey'in “ Yeni Bir Cidal Devri” Makalesi

26 Kasım 1922 tarihinde *Yeni Gün* gazetesinde yayımlanan ve İzmir mebusu Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey tarafından kaleme alınan bu makalenin ana fikrini veren bölümü şudur:

“Şurasını çok katı bir ifâde ile beyan etmek lâzım gelir ki hiçbir meclisin, Hatta TBMM gibi teşriden başka icra kudretlerini de uhdelerinde cem etmiş olan meclislerden hiçbiri, bazı sözlerin kendi vaziyetlerine izâfe ettiği büyüklüklere istinâd ederek mahdûd selâhiyetlerle her şeyi yapabileceklerini zann etmesinler. Onlar görülmesine müvekkil oldukları işleri gördükçe hakikaten Büyük Millet Meclisidirler. Bir dereceye ve bir zamana kadar TBMM misalinde görülmüş olduğu üzere! Fakat selâhiyetlerini ve kudretlerinin menbâını unutarak tahakküm devresine geçmek istedikleri zaman hiç unutmazınlar hiç olmazsa bir an için tehattur

buyursunlar ki onların mevcudiyetleri esâsen şekilden ibaret olarak şeklen mutasavver olmağa mahkûmdur. Hakikat gelince o, onların arkasında dâimi ve lâyezeli olan milletin mevcûdiyet ve hüviyetine aittir.”

Yunus Nadi, “Yeni Bir Cidal Devri”, *Yeni Gün*, 26 Kasım 1922

Ömür Sezgin’e göre bu makale ciddi bir politika değişikliğinin işaretidir. Saltanatın kaldırılmasına kadar Meclis’in egemenliği tartışma konusu yapılmamışken. İlk kez bu konu tartışmaya açılmaktadır. Gerçi egemenliğin kaynağı olarak “millet” gösterilmektedir. Ama milletin düşüncelerini açıklayacak siyasi mekanizmaların olmadığı da hesaba katılırsa, Yunus Nadi’nin hangi güce dayanarak Meclis’in dağıtılabileceğini ileri sürdüğü kolayca anlaşılabilir. Bu güç “ordu”dur. Zaten Saltanatın kaldırılması esnasında Mustafa Kemal Paşa “gerçek yöntemine göre saptanacaktır; ama belki bir takım kafalar kesilecektir” derken de orduya güvenmektedir. (Sezgin, 2005, s.105) Bu makale hakkında soruşturma açılmasını isteyen Selahaddin (Köseoğlu) Bey meclise bir tahrir vermiş; ancak cevap yazısında bu makalenin ” Hâkimiyet-i milliyenin kıskanç bir tarzı ifadesinden başka esaslı bir fikir ve binaenaleyh mucib-i takip bir şey olmadığı” ifade edilerek, bu makalenin suç unsuru taşımadığı kararına varılmıştır (TBMM ZC, 1985, C.27, s.45)

Hüseyin Avni Bey, basın özgürlüğünün önemini vurgulayarak konuşmasına başlamıştır. Oldukça uzun olan bu konuşma esnasında laf atmalar ve sataşmalar da olmuştur. Bu konuşmanın satırbaşlarını özetleyerek aktarmakta fayda vardır: “ Mesela yazıyor ki ‘TBMM’ her şeyi yapmaya kadir midir? Evet TBMM her şeyi yapar Altı yüz senelik saltanatı yıkarken bu gücü kendinde gördü ve yaptı. Ama bu makale, Meclis’in gücünü kırmayı hedeflemektedir. Meclis’in gücünü yorumlamak vatan hainliği ile eşittir. Biz inkılâbı fikirle yapmak zorundayız yoksa kalıcı olmaz. İnkılâplar bir fikre dayanmalıdır. Aksi halde kalıcı olmaz. Meclis’in gücü o derecedir ki, bugün isterse padişahı bile geri getirebilir.” (TBMM ZC, 1985, C.27, s.45-47) Hüseyin Avni Bey’in TBMM’nin ne kadar güçlü olduğunu vurgulamak için isterse padişahı bile getirebileceğini söylemesi ortalığı karıştırmıştır. Antalya mebusu Rasih (Kaplan) Efendi, Hüseyin Avni Bey’i padişah ve saltanat propagandası yapmakla suçlamıştır. Konuşmasına saltanata ilk karşı çıkan kişinin kendisi olduğunu belirterek devam eden Hüseyin Avni Bey, Suruç’tan gelen ve muhaliflerin Meclis’ten atılmasını isteyen bir telgrafın *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde

neşredilmesi eleştirmiştir. Uzun konuşmasının devamında öne çıkan noktalar şunlardır:” İnkılâplar fikir yoluyla yapılır. 31 Mart Vakası gibi yollara başvurulacaksa Türkiye’de inkılâp yapılamaz. Şiddet fikri inkılâbımızı çürütmektedir. TBMM, halka sahib olduğu egemenliğin değerini öğretmelidir. Gazetelerin yayını da bu yönde olmalıdır. Eğer Yunus Nadi Bey’in makalesi şiddetin yolunu açacaksa, ben ilk kurban olmaya razıyım; ama bir kere şiddet yoluna girilirse İnkılâp da ölecektir.” (TBMM ZC, 1985, C.27, s.48-49)

Hüseyin Avni Bey’in Meclis’in üstünlüğü ilkesi ve basın özgürlüğünü vurguladığı bu uzun konuşmasından sonra oylamaya geçilmiş; fakat oy çokluğu sağlanamadığı için Yunus Nadi Bey ve makalesi hakkında hukuki bir işlem yapılmamıştır. (TBMM ZC, 1985, C.27, s.55)

2.2.4 Ali Şükrü Bey’in Öldürülmesi

İkinci Grub’un önde gelen üyelerinden, *Tan Gazetesi*’nin sahibi Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey 27 Mart 1923 tarihinde aniden ortadan kaybolmuş ve 2 Nisan 1923 tarihinde de cesedi bulunmuştur. Cinayetin Mustafa Kemal Paşa’nın muhafız alayının komutanı Topal Osman Ağa tarafından işlendiği açığa çıkmış ve Topal Osman Ağa da çatışmada öldürülmüştür. 29 Mart 1922 tarihli ictimâ’da söz alan Hüseyin Avni Bey TBMM’yi Kâbe’ye benzettiği ünlü konuşmasını yapmıştır : “ Efendiler; bu şerefli kürsü bugün elim bir vaziyete sahne oluyor. Bu şerefli milletin mebusları bugün kalpleri kan bağlamış bir zavallı, biçâre gibi birbirlerine bakıyorlar. Ey Kâbe-i millet! Sana da mı taarruz? Ey ârâ-yı millet! Sana da mı taarruz? Ey milletin mukaddesatı! Sana da mı taaruz? Efendiler Ali Şükrü Bey iki günden beri kayıptır Allah’tan çok isterim ki memleketin elim zamanlarında bu hal bir cürm-i âdî neticesi zuhur etsin. Evet, âdiyen zuhur etsin. Ya siyasî ise efendiler! Ya siyasî ise? Demek ki bu memlekette her hangi bir fikrin serdarı ölecektir.” (TBMM ZC, 1985, C.28, s.227) Hüseyin Avni Bey’in TBMM’yi Kâbe’ye benzetmesi İslamcılar açısından hoş karşılanmayabilir. Ancak, bu heyecanlı sözlerin altında art niyet aramak yersizdir. Onun TBMM’nin üstünlüğüne duyduğu inanç böylesi

aşırı bir yoruma neden olmuş olabilir. Hüseyin Avni Bey'in heyecanlı konuşması meclisteki havayı germiş, Lazistan mebusu Ziya Hurşit Bey'in hükümetten laf değil icraat beklediklerini söylemesi üzerine Rauf (Orbay) Bey araya girerek tahkikatın devam ettiğini söyleyerek ortamı yumuşatmaya çalışmıştır. (TBMM ZC, 1985, C.28, s.231-232) 2 Nisan 1923'te Ali Şükrü Bey'in cesedinin bulunması üzerine Hüseyin Avni Bey, Ali Şükrü Bey'in siyasi mücadelesini metheden bir konuşma yapmıştır. (TBMM ZC, Ankara, C.28, s.305-507) Karşılıklı ithamlar, atışmalar ve TBMM- Kâbe benzetmelerini bir kenara koyacak olursak, 1920'lerin Ankara'sında bir mebusun öldürülmesi Birinci TBMM'nin acı bir hatıra ile kapanacağı anlamına gelmektedir.

2.2.5 Seçim Kanunu'ndaki Değişiklik

Ali Şükrü Bey'in vefat ettiğinin anlaşılmasından bir gün önce 1 Nisan 1923 tarihinde Meclis, seçimleri yenileme kararı almıştır. 2 Aralık 1922 tarihinde görüşülen Seçim Kanunu'nun 15. Maddesi'nde göre TBMM'ye seçilebilmek için Türkiye'nin o günkü sınırları içerisindeki yerlerin ahalisinden olmak ve bir seçim bölgesine yerleşmek gerekmektedir. Ayrıca göç yoluyla gelen Türk ve Kürtler Türkiye'ye geldikten 5 yıl sonra mebus seçilebileceklerdir. (TBMM ZC, 1985, C.28, s.324) Mustafa Kemal Paşa, 15.maddenin doğrudan kendisinin vatandaşlık hukukunu hedeflediğini, doğum yerinin şu an ki milli sınırların dışında kaldığını ve herhangi biri seçim bölgesinde 5 yıl ikâmet edemediğini, çünkü askerlik görevi icabı sürekli bir ikametgâhının bulunmadığını belirtmiştir. Hüseyin Avni Bey, kanunun Paşa'yı Meclis dışında bırakmak gibi bir maksada matuf olmadığını, şu an bulunduğu yerin kendisine doğal olarak seçilme hakkını sağladığı cevabını vermiştir. (TBMM ZC, 1985, C.25 160-161) Daha sonra 15. Madde

Encümen tarafından iptal edilmiş ve 3 Nisan 1923 tarihinde Seçim Kanunu kabul edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın 15. Madde'ye gösterdiği tepkiyi anlamak zordur. Ne Hüseyin Avni Bey'in ne de bir başka muhalif mebusun, Milli Mücadele hareketini başarıya ulaştırarak karizmatik otoritesini hakkıyla tesis eden meşrû bir lideri kanundaki bir kelime oyunuyla Meclis dışında bırakma niyeti taşıdıklarını söylemek akla yakın gelmemektedir.

3. BÖLÜM: II. MECLİSTE MUHALEFET: TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI, İZMİR SUİKASTİ VE ZORAKİ MÜNZEVİ HÜSEYİN AVNİ(ULAŞ) BEY

3.3.1 Yeni Türkiye'nin Kısa Ömürlü İlk Demokrasi Girişimi ve Hüseyin Avni (Ulaş) Bey

23 Nisan 1920 günü açılan I.TBMM, 1 Nisan 1923 günü oybirliği ile seçimlerin yenilenmesi kararını alır ve 16 Nisan 1923'te son toplantısını yaparak milli mücadeleyi zaferle neticelendirerek tarihe karıştır. Birinci TBMM çatısı altında oldukça farklı siyasi kanaatlere sahip mebusların varlığı günümüzde çeşitli vesilelerle siyasiler tarafından dile getirilmekte ve I. TBMM'nin bu çeşitliliği övülmektedir.

Ama İkinci TBMM için bunu söylemek mümkün değildir. Zira İkinci Grup yeni seçimlere katılmama kararı almış ve iki dereceli seçimlerin sonunda muhalif İkinci Grup'un tüm üyeleri, dolayısıyla Hüseyin Avni Bey de meclis dışında kalmıştır. Zafer mi yoksa hezimet mi tartışmalarının bugün bile devam ettiği Lozan Antlaşması'nı onaylayacak İkinci TBMM'de örgütlü bir muhalefeti Mustafa Kemal'in istemeyeceği açıktır. Hüseyin Avni Bey, seçimlerin tamamlanmasını müteakiben *Tevhid-i Efkar*'a bir demeç vermiştir.

Özetle İkinci Grub'un seçime katılmama nedenleri ve seçimin sonuçlarını değerlendirmiştir. İkinci Grub'un seçimler için neden örgütlenmediğini sorusuna:

"TBMM Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne istinad etmiş olup gruplar ise bir fırka halinde değil idi ve aralarındaki icthâd farkları, ancak meclis dâhiline maksûr kalmış idi, Mevcûd Müdafaa-i Hukuk şubâtı her iki grubun da teşkilâtlarını ihtivâ ettiğiinden ayrı bir programla ayrılmadıkça İkinci Grub namına teşkilât icrâsı muvâfık görülmemiş idi. Müdafaa-i Hukuk teşkilâtı düşmanı memleketten çıkarmak gayesine matûf idi." cevabını vermiştir. (*Tevhid-i Efkâr*, 31 Temmuz 1923)

Hüseyin Avni Bey'in bu açıklamasında bizce dikkat çeken nokta: Birinci ve İkinci Grupların programları arasında esasa ilişkin bir fark görmeyişi ve seçime bunun için ayrı bir şekilde girmediklerini belirtmesidir. Ama buna rağmen İkinci Grup üyelerinin II. TBMM'ye giremediklerini de tekrar belirtmekte fayda vardır. Hüseyin Avni Bey söz konusu demecinde ayrıca, kendisinin aday olmamasına rağmen Erzurumlu hemşehrilerinin kendisini aday göstererek oy verdiğini de belirtmiştir. Ayrıca seçimlerin serbestlik içinde yapılıp yapılmadığı sorusuna da mebusların mazbatalarını almadan önce değerlendirme yapamayacağı cevabını vermiştir. (*Tevhid-i Efkâr*, 31 Temmuz 1923)

II. TBMM İkinci Grub'un meclis dışında kalmasıyla muhaliflerden arınmış olmasına rağmen, ilk toplantı yılı içinde Halk Fırkası içinde çeşitli aykırı sesler duyulmaya başlamıştır. Vatan Gazetesi'ne göre Halk Fırkası ikiye ayrılacak, bir kısım mebuslar Halk, bir kısım mebuslar ise Cumhuriyet isimli firkanın çatısı altında toplanacaktır. (*Vatan*, 25 Mart 1340) Ali Fuad Cebesoy da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuyla neticelenecek süreç öncesinde şunları kaydetmektedir:

"Birinci Büyük Millet Meclisinde, hâdiseler şahsî idarenin teessüsüne mâni oluyor İkinci Grup sıkı bir kontrol yapıyordu. İkinci Grup azâsından mühim bir kısım, intihapta kazanamamış ve Meclise gelememişti. Mamefih İkinci Büyük Millet Meclisinde de bir murakabe grubu teessüs etmişti. Fakat bu grup, Birinci Meclisteki

İkinci Grup gibi toplu hareket ederek murakabesini yeter derecede yapamıyordu.”
(Cebesoy, 2007, s.486)

TPCF'nin kurulmasına neden olan olay, 20 Ekim 1924 yılında gerçekleşmiştir. Mentеше (Muğla) mebusu Esad Efendi Mübadele, İmar ve İskân Vekili Refet Bey'e Yunanistan'la yapılan mübadele antlaşması neticesinde Türkiye'ye gelen mübadil ve muhacirlerin yerleştirilmesi ile ilgili bir soru sormuş ve bu süreçteki hataları eleştirmiştir. Refet Bey soruya 27 Ekim 1924'te cevap vermiş, ancak cevabı tatmin edici olmadığı için “soru” istizâh” yani gensoru haline gelmiştir. Aynı gün milli mücadelenin en mühim aktörlerinden Kazım Karabekir Paşa da askerlik görevinden istifa ederek TBMM'ye katılmıştır. Kazım Karabekir'in meclise girişi Vatan Gazetesi'ne göre ”yeni bir teşkilâtın tebellürüne atıftır”. (*Vatan*, 28 Teşrinievvel 1340) Yani günümüz Türkçesiyle söyleyecek olursak yeni parti kurulacaktır.

Vatan Gazetesi'nin 29 Teşrinievvel 1340 sayılı nüshasında ise gelişmeler: ”Siyâsî teşkilâtın tebellürüne doğru. Meclis'te Ali Fuad Paşa'nın Ordu Müfettişliğinden istifâsı ve Meclise iltihâkı bekleniyor. Cevad Paşanın da istifası tahmin edilmektedir.” şeklinde kaydedilmiştir. (*Vatan*, 28 Teşrinievvel 1340) Vatan'ın haberi doğrulanmış ve 30 Ekim 1924 tarihinde Ali Fuad Cebesoy 2.Ordu Müfettişliğinden istifa etmiştir. Cebesoy, istifasından bir sene önce Meclis başkanı olduğunu fakat şimdi hükümet tarafından haberleşmesinin ve kendisinin izlendiği, amiri bulunan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisinin de duruma bir çare bulamayışını üzüntü ile karşılamıştır. (Cebesoy, 2007, s.501)

Bilindiği gibi Mustafa Kemal Nutuk'ta bu durumu “Paşalar Komplosu” olarak ifade etmektedir. Ona göre: Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuad Paşa, Refet Paşa kendisini bir darbe ile devirmek için orduyu yanlarına çekmeyi düşünmektedir. Kazım Karabekir'in 1.Ordu Müfettişliği sırasında eskiden görev yaptığı doğu illerinde dolaşması, Ali Fuad Paşa'nın sadece askerliği sevmesini gerekçe göstererek meclis başkanlığından ayrılması manidardır. Bu ikili Üçüncü Ordu Müfettişi Cevad Paşa ve ona bağlı bulunan kolordu komutanı Cafer Tayyar Paşa'yı da kendilerini desteklemek için “ayartmak” niyetindedir. (Atatürk, 1981, s.624)

Mustafa Kemal'in bahsettiği bu yapılanma günümüzde "cunta" olarak nitelendirilmektedir. Mustafa Kemal, kendisini devirmek için kurulduğunu iddia ettiği cuntanın, meclisin tatil döneminde eski İkinci Grup üyeleri vasıtasıyla yurt genelinde halkı kışkırtmaya çalıştığını iddia eder. Yurt içinde bazı gizli örgütler de kuran bu cunta yapılanması İstanbul'da *Vatan*, *Tanin*, *Tevhid-i Efkâr*, *Son Telgraf* ve Adana'da Abdülkadir Kemâlî Bey'in çıkardığı *Toksöz* isimli gazetelerle işbirliği içindedir. Mustafa Kemal, cuntanın Hakkâri'deki Nasturî hadisesi esnasında dahi boş durmadığını ve hatta bu ayaklanma devam ederken İngiltere'nin Türkiye'ye nota vermesini de kendisini devirme teşebbüsünü hızlandıracak bir gelişme olarak gördüğü kanaatindedir. Ona göre ordu müfettişlerinin görevi, sorumlu oldukları askeri birlikleri savaşa hazır durumda tutmaktır. Ancak onlar, yani "cuntacılar" sorumlu oldukları orduyu başıboş bırakıp siyaset yapmayı tercih etmişlerdir. Mustafa Kemal, kendisine karşı kurulduğunu iddia ettiği "komplo"yu başarısızlığa uğratmak için 30 Ekim 1924 tarihinde ordu komutanlarına siyasetten çekilmelerini emreden bir telgraf göndermiştir. (Atatürk, 1981, s.625-628)

Mete Tunçay, Mustafa Kemal'in bu hamlesini dört yıl önce I.TBMM'de sol muhalefete de uyguladığını, çoğunluk oluşturduğuna inandığı muhalifleri bölmek ve bir kısmını kendi yanına çekmek, yanına çekemediği kısmında kendisine tehdit oluşturamayacak seviyede bir örgütlenmeye itmek olduğunu amaçladığını belirtir. (Tunçay, 2010, s.106)

Sonunda 8 Kasım 1924 günü mecliste yapılan gensoru oylaması fikir ayrılığını yol ayrılığı haline getirmiştir. Gensorunun neticesi 19 Hayır 148 Evet oyudur. (*Vakit*, Teşrinisani 1340) Erik Jan Zürcher, muhalefetin bu gensoru oylamasındaki performansını başarısız bulmaktadır. Zürcher, muhalefete önderlik edebilecek en ehil kişi olarak gördüğü Rauf Bey'in bu oylama esnasında hasta oluşunu muhalefet adına şansızlık olarak görmekle birlikte, muhalefetin hükümeti bu gensoru oylaması sürecinde yeterince zorlayacak kadar hazırlanmadığı ve konuya hâkim olamadığı için tartışmanın yersiz sataşmalar seviyesinde yürütülmesinin hata olduğunu belirtir. (Zürcher, 2007, s.77-79)

Gensoru oylamasından sonra 9 Kasım 1924'te Halk Fırkası'ndan ilk istifalar başlamıştır. *Vakit* Gazetesi'nin haberine göre 10 mebus istifa etmiştir. (*Vakit*, 10 Teşrinisani 1340) Özellikle *Tanin*, *Tevhid-i Efkâr* ve *Son Telgraf* gazetelerinde istifalara geniş yer ayrıldığı görülmektedir. Ahmet Emin Yalman'a göre ise muhalefete 150 mebus

katılacaktır.(Yalman, İstanbul,1970, s.144) 17 Kasım 1924'te TPCF'nin resmen kurulduğu haberini veren gazeteler, haklı olarak eski İttihatçılarla yeni partinin ilişkilerinin ne olacağı sorusunu sormaya başlamıştır. 17 Kasım 1924 sayılı *Son Telgraf*'ta İttihat ve Terakki döneminin ünlü Maliye Nâzırı Cavit Bey ve İaşe Nâzırı Kara Kemal Bey'in ya İttihat Terakki'yi ihyâ edecekleri ya da TPCF'ye katılacağı iddia edilmektedir. (*Son Telgraf*, 17 Teşrinisani 1340)

İstifalar ve yeni partinin geleceği hakkındaki sağlıklı tespitleri Zürcher'de bulmaktayız. Zürcher, Halk Fırkası'ndan basının arzu ve iddia ettiği gibi bir istifa selinin yaşanmadığını belirtir. İstifalar gensoru oylamasından sonra Rauf Bey'in ve dokuz arkadaşının ani kararı üzerine yaşanan tepki istifalarıdır. (Zürcher, 2007, s.80) TPCF'nin kuruluşundan altı gün sonra 23 Kasım 1924'te *Vakit* Gazetesi'nde bir demeç göze çarpar : “İkinci Grup o zaman hangi zaruret içinde doğduysa, TPCF'yi de aynı zaruret teşekkül ettirmiştir.” (*Vakit*, 23 Teşrinisani 1924) bu demecin sahibi tahmin edilebileceği üzere Hüseyin Bey'dir. 26 Kasım 1924 tarihli *Son Telgraf*'ta İkinci Grup üyelerinin TPCF'ye katılma konusunda toplandıklarına dair bir haber vardır:

“Aldığımız malumâta göre TBMM zamanında tazavvu iden İkinci Grub'un nâfiz ve müteceddid azâsı yeni fırka ile teşrik-i mesâî etmek meselesini müzâkere etmektedirler. Meseleden haberdâr olan yeni fırkacılar da buna taraftar görünmektedirler. Yalnız İkinci Grub'un laik azâsı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın program ve nizâm-nâmesini noksan bulmakta teceddüd için daha cezrî adımlar atılması ve buna müteallik mevâdın programa ilâvesi nokta-yı nazarındadırlar.

İkinci Grub'un teceddüdperver azâsı ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası arasında bu hususta bir itilâf hâsıl olursa mesâîler teşrik edilecek ona göre bir hareket ittihaz edilecektir. Hatta İkinci Grub'tan Hüseyin Avni Bey'in münhal Gümüshâne mebusluğu için namzedliği keyfiyeti bu meselenin hallinden sonra takarrür edecektir. Eğer itilâf hâsıl olursa Hüseyin Avni Bey, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın namzedi olacak, itilâf temin edilmediği takdirde İkinci Grup ayrıca bir

fırka hâlinde resmen tazavvuv edecek ve münhal mebusluklar için namzed irâe eylecektir.” (Son Telgraf, 26 Teşrinisani 1924)

Yine 29 Kasım 1924 tarihli *Son Telgraf*'a göre İkinci Grup üyeleri, teceddüd hususundaki tekliflerinin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Partisi'nin programına eklenmesi karşılığında yeni partiye katılma kararı almışlardır. (*Son Telgraf*, 29 Teşrinisani 1924)¹⁰

Bilindiği gibi 17 Kasım 1924'te kurulan TPCF, 4 Mart 1925'te Şeyh Sait hadisesini bastırmak amacıyla çıkarıldığı iddia edilen, Zürcher'in “şiddet yanlılarının zaferi” (Zürcher, 2007, s.119) Lewis'in ise “iki yıl için hükümete olağanüstü ve gerçekte diktatörlük yetkileri veren zecrî bir kanun” (Lewis, 2007, s.265) olarak yorumladığı Takrir-i Sükûn Kanunu'nun oluşturduğu baskıcı ortamda 3 Haziran 1925 yılında hükümet kararı ile kapatılmıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk demokrasi deneyi de böylece bir yıl bile yaşayamamıştır.¹¹

Hüseyin Avni Bey'i TPCF içinde partinin kongre idare heyetinde görmekteyiz. Ancak partinin kapatılması üzerine Hüseyin Avni Bey de diğer TPCF mensupları gibi bu süreçte kayda değer bir rol oynayamamıştır. Burada TPCF'nin kapatılmasına ilişkin hükümet kararnamesinin tümünü analiz etmeye gerek yoktur. Ancak, bugün TPCF denilince klişe olarak zihinlere yerleşen bir noktayı açıklamakta fayda vardır:

“Mütenevvi tahrîkâtın Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde cereyân eden takîbât ve muhâkemât esnâsında Terakkiperver Cumhûriyet Fırkası'nın İstanbul civârında

¹⁰ Şu ana kadar İkinci Grup konusundaki en kapsamlı araştırmayı yapan Ahmet Demirel' göre Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katılan İkinci Grup üyelerinin sayısı 18 kişidir. Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup*, İstanbul, 2009, İletişim, s.602

¹¹ Günümüzde siyasal partiler Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmaktadır. Ancak, TPCF'nin kapatılmasına ilişkin hükümet kararnamesinde İstiklâl Mahkemelerinde devam eden yargılamaların seyrine göre bu kararın alındığı vurgulanmaktadır. TPCF'nin kapatılmasına giden yolun 4 Mart 1925 Takrir-i Sükûn Kanunu ile açıldığını söylemek mümkündür.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş süreci, kuruluş beyannamesi, fırka programı ve değerlendirilmesi için özellikle bkz. Erik Jan Zürcher, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul, 2007. İletişim

vezâif-i resmiyyesini deruhde eden bazı eşhâsın fırka programında mevcûd efkâr ve itikâdât-ı dîniyyeye hürmetkâr olmak"esâsını tesvîl-i efkâra ve tahrîkât-ı irticâkarâneye vesile ittihâz ettikleri sâbit olmuş...

Efkâr ve itikâdât-ı dîniyyeye hürmetkâr olmak esâsını memleketi dinsizlerden kurtarmak iddiâ-yı irticâkarânesine vâsita-yı telkînât ittihâz ettikleri ve bu yüzden son irticâ ve isyânın tezâhürâtı esnâsında bir çok vahim hâdisât vukua geldiği sabit olmuştur.

Mahkemelerde ve mellâ-yı nâsda cereyân eden bu ahvâlden mâ-adâ hükûmetin ittilâına muhtelif vilâyetlerden iblâğ olunan malûmât, Terakkiperver Cumhûriyet Fırkası mümessillerinin programlarında mevcûd esâs-ı malûmu dîni siyâsete âlet eden bir vâsita-yı tesvîl add etmeğe çalıştıklarını göstermiştir.

Ancak programdaki maksad ne olursa olsun, hükûmet bunun fırkaya mensûb bazı efrâd tarafından hakikât ve fîliyyâta tesvîl ve irticâa vâsita olarak kullanıldığını istitlâât-ı muhtelif ve mütemadide ve cumhûriyet mahkemelerinin muhâkemât ve mukarrerâtıyla sarâhaten müşâhede ve tesbît eylemiştir." (Tunaya, İstanbul, 1952, s.621)

Kararnamenin ilk paragrafından anladığımız şey, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın faaliyetiyle ilgili hukukî süreci Ankara İstiklal Mahkemesi'nin yürüttüğüdür. Varılan karar belgede ifade edildiği üzere: " Vaz'-ı hâzırı hakkında hükûmetin dikkatini celbe müttefiken karar verildiği" dir. Bu ifadeden şunu anlıyoruz ki, mahkemenin hükûmete verdiği mahkeme kararı mezkûr fırkanın kapatılmasına ilişkin bir tavsiye kararıdır. Yani Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı mahkeme değil, hükûmet kapatmıştır.

Hem kararnamede vurgulanan hem de bugün Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası denilince akla ilk gelen husus dinî irticadır. Burada görüldüğü gibi: "Fırka programında mevcûd efkâr ve itikâdât-ı dîniyyeye hürmetkâr olmak esâsını memleketi dinsizlerden kurtarmak iddiâ-yı irticâkarânesi" şeklinde yorumlanmıştır. Aslında belgede bize söylenmek istenen şey, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın rejim düşmanı bir parti olduğudur. Üzerinde durulması gereken diğer bir önemli nokta da, hükûmetin parti mensuplarının parti programlarında yazılı amaçtan bağımsız olarak dinî siyasete âlet ettiğinden emin

olmasıdır. TPCF'nin kapatılmasına giden yolun Takrir-i Sükûn Kanununun kabulüyle açıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca TPCF'nin kapatıldığı 3 Haziran 1925 tarihini Türk siyasetinde ordu-siyasi partiler arasındaki sorunlu ilişkinin başlangıcı olarak kabul edebiliriz.

3.3.2 İzmir Suikastı Davası: İttihatçıların ve İkinci Grup'un Tasfiyesi ve Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in Mecburî İnzivâsı

Netice itibarıyla somut olaylardan ziyade Takrir-i Sükûn Kanunu'nun sebep olduğu baskıcı ortam hem TPCF'yi tarihe karıştırmış hem de Hüseyin Avni Bey'in yeni Türkiye'deki ilk siyasi macerasını kısa sürede sona erdirmiştir. Bu tarihten sonra Hüseyin Avni Bey'in tekrar avukatlığa dönecek, siyaseti aile ve dost sohbetlerinde yapacaktır. Ancak, 15 Haziran 1926'da İzmir'de Mustafa Kemal'e yönelik suikast teşebbüsü Hüseyin Avni Bey'e köşesine çekilme zamanının gelmediğini gösterecektir. 19 Haziran 1926 tarihli *Cumhuriyet* Gazetesi'nde "Melûnâne Teşebbüs Derin Bir Nefret Uyandırdı" başlıklı haber metninde : "İstiklâl Mahkemesi dün İzmir'de faaliyet'e geçmiştir. Ziya Hurşit, Sarı Efe, Çolak Selahaddin, Hüseyin Avni, eski valilerden Tahsin tevkif edilmişlerdir" (*Cumhuriyet*, 19 Haziran 1926) denilmektedir. İkinci Grup'un ve dolayısıyla da Hüseyin Avni Bey'in suikast teşebbüsüyle bağlantısını kuran olay 1926 İzmir yargılamaları esnasında Ziya Hurşit'in İkinci Grubun önemli isimlerinden Kara Vasıf, Hüseyin Avni Bey, Necati, Nafiz, Çolak Selahattin ve Cemal'in kendisine TPCF ile işbirliği yapması gerektiği yönündeki ifadesidir. (Kandemir, İstanbul, 1955, s.32) Ayrıca Şükrü Bey de verdiği ifade de TPCF' nin programının hazırlanmasından sonra Hüseyin Avni Bey ile görüşüğünü belirtmiştir. (Ergin, 2011, s.126) Bu durum bize suikast teşebbüsünü soruşturma maksadıyla çalıştığını iddia eden İstiklal Mahkemesi'nin, suikast teşebbüsünü aydınlatmaktan çok muhalefette olan ya da tarafsız olan, zamanında İkinci Grup veya TPCF mensubu olan kişileri bir vesile ile tasfiye etmeyi düşündüğünü göstermektedir.

İzmir Suikastı davasının İzmir duruşmaları 26 Haziran 1926 tarihinde başlamış ve 13 Temmuz 1926 tarihinde sona ermiştir. 15 kişi hakkında idam kararı çıkan bu davada, Kâzım Paşa (Karabekir), Ali Fuad Paşa (Cebesoy), Cafer Tayyar Paşa (Eğilmez), Refet

Paşa (Bele) ve Mersinli Cemal Paşalar beraat etmiştir.¹² Çalışmanın konusu olan Hüseyin Avni Bey 'in de aralarında bulunduğu ve eski İttihatçıların tasfiyesiyle sonuçlanacak yargılama ise 18 Temmuz 1926 yılında Ankara'da başlamıştır.

Hüseyin Avni Bey'in mahkemedeki savunmasına gelmeden önce Yunus Nadi'nin 11 Temmuz 1926 tarihli makalesine değinmekte fayda vardır. Yunus Nadi, "Bizde Muhalefet" başlıklı makalesinin giriş kısmında: İlk olarak 31 Mart hadisesi, ilk Meclis-i Mebusan'daki hizipler, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, I.TBMM'de İkinci Grub, II. TBMM'de ise Terakkiperver Fırka örneklerini vererek: "Bugüne kadar bizde muhalefetin belli başlı tezâhürleri, misâlleri ki cümlesi hıyânet şâibesıyla lekedâr olmuş ve herhalde hıyânet fikrine tereddidi iderek onda karar kılmıştır. Bizde vatan hıyânetine kadar ileri götürülmemiş muhâlefet görmedik, bilmiyoruz" demektedir. Yunus Nadi'nin üç madde ile Türkiye'deki muhalefeti özetlemektedir:

"1. Bizde muhâlefet behemehâl hıyânet ve ihânete tereddidi ider.

2. Her muhâlefet fikrinde, hususıyla bu fikir tazavvu' itmeye başlarsa, mutlaka bir hıyânetin hamîri farz edilmelidir.

3. Bazen de hıyânet ve ihânet bizde muhalefetin teşekkül sebebi olur."

(Yunus Nadi, " Bizde Muhalefet" *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1926)

Hüseyin Avni Bey'in 10 Temmuz 1926 Ankara'da yapılan sorgusu 11 Ağustos 1926 tarihli Cumhuriyette yayımlanmıştır. Bu sorguya gelmeden Cumhuriyet'in manşetini hatırlatmakta fayda vardır. Gazetenin manşeti "Suikatçıların Son Muhâkemesi Dün Yapıldı" hemen altında ise kısa ve sürmanşet olarak nitelenebilecek bir bölüm " Dünki muhâkeme neticesinde çok yeni şeyler öğrenilmiştir. Dün muhâkeme edilenler Mersin mebûsu Besim, Gümüşhane mebûsu Zeki, sâbık Canik mebûsu Nâfiz Çolak Selahaddin, sâbık Erzurum mebûsu Hüseyin Avni ve Kara Vâsıf Beylerdir" Adı geçenlerin fotoğrafları da bu kısmın altına eklenmiştir.

¹² Suikasti planlayan ekip ve eski İttihatçıların yargılanmasıyla ilgili bir çok araştırma olmakla birlikte şu üçü ayrıca önemlidir. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, İstanbul 2010, Tarih Vakfı Yurt Yayınları; Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadele'de İttihatçılık*, İstanbul, 2008, İletişim; Vahdettin Ergin, *Hesaplaşma*, İstanbul, 2011, Yeditepe

Mahkeme Heyeti, I.TBMM sonrasında İkinci Grup ile Kara Kemal ve diğer İttihatçılarla ilişkiler üzerinde durmuş ayrıca Terakkiperver Fırka'nın kuruluş sürecinde İttihatçıların etkinliğini ispatlamaya çalışmıştır. Hüseyin Avni Bey, Kara Kemal ile görüşmelerini kabul etmiş, onunla İttihatçılık hakkında fikir sahibi olmak ve güçlerini görmek için temas kurduğunu belirtmiştir. Sorgulamanın geneline baktığımızda İzmir Suikasti ve Hüseyin Avni Bey'in bu hadisedeki rolünün açığa çıkarılmasından ziyâde, İkinci Grup, Terakkiperver Fırka ve İttihatçılık gibi meseleler üzerinde durulduğu görülür. Zaten sorgunun bir bölümünde reisin Hüseyin Avni Bey'in Ziya Hurşid ile çok yakın ahbab olduğunu söylemesi üzerine Hüseyin Avni Bey sert çıkarak " Ben komitacı değil ilim adamıyım" cevabını vermiştir. Bu mahkeme sürecinde Hüseyin Avni Bey'in mahkeme reisinden daha sakin olduğu söylemek mümkündür. Özetle, Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan sonra siyasetten tamamen çekildiğini ve esas işi olan avukatlığa döndüğünün altını çizmiştir.

Neticede 26 Ağustos 1926 tarihinde Hüseyin Avni Bey beraat etmiştir. Bu noktada 20 Ağustos 1926 tarihli Cumhuriyet'ten kısa bir alıntı yapmakta yarar görüyoruz:

"Hüseyin Avni Bey de tarihe bir küçük kibrit ateşi olsun çakmadı. Muhterem reisin dediği gibi biz de Hüseyin Avni Bey'den bunu beklemezdik. Erzurum'un bu hasis evlâdı bize açık yürekliliğe, samimiyete, yüksek heyecanlara dâir müsel sel kanaatler vermişdi. Biz Hüseyin Avni'yi Gâzi' nin yanında ve vatanın ortasında gördük. Taşkın hatalarının birçoğu o hareketleriyle örtülmüş, unutulmuşdu. Bugünkü kapalılığı bir zerreyi tenvir itmemesi en hafif tabiriyle en büyük ve yeni bir hatadır. Avni Bey bugün öyle bir ifâde verebilirdi ki bizden sonra gelecek nesiller onu bir ibret sahifesi olarak okurlardı. Çünkü Avni Bey (metinde silik) bildiğine bir türlü inanamaz. Son olmak şartıyla bu hatasını da mazûr görmekte vatandaşlık muhabbetiyle telif edemeyiz"

(Aka Gündüz, "Kıdemlilerin Muhâkemesi" Cumhuriyet, 20 Ağustos 1926)

Hüseyin Avni Bey'in Milli Mücâdelede Mustafa Kemal'in yanında yer almasından dolayı unutulmuş ve örtülen taşkın hareketleri nelerdir? Hüseyin Avni Bey'den mahkemede nasıl

bir ifade bekleniyordu¹³ ve Hüseyin Avni Bey'in hangi hatası son olarak mazûr görülüyordu? Aka Gündüz'ün yazısı bu sorulara cevap vermemekle beraber rejimin gayr-ı resmî yayın organının da Hüseyin Avni Bey'in beraatine onay verdiği sonucunu çıkarabiliriz.

1926'dan sonra Hüseyin Avni Bey için zoraki münzeviliğin başladığını söylemek yanlış olmaz. 1935 yılındaki milletvekili seçimleri için Erzurum'dan adaylığını koymak istemiş, ancak hükümet tarafından engellenmiştir. Erzurum'dan kendisine bazı telgraflar çekilmiş ve özetle Erzurum halkının kendisini sevmediği, istemediği ve vekil olarak ona verilecek oyların israf sayılacağı söylenmiştir. Mehmet Ulaş, bu telgrafların Ankara'nın talimatıyla Erzurum belediyesi tarafından hazırlandığını ve Erzurumluların gerçek kanaatlerini yansıtmadığını belirtir. Ayrıca babası Hüseyin Avni Bey'in de aynı fikirde olduğunu ifade eder. (Ulaş, 1952, s.11) Nurettin Topçu da bu telgrafların altında imzası olan birçok kişinin neyin altına imza attıklarını bile bilmediklerini belirtir. Topçu'ya göre bu

¹³ Tarık Buğra *Firavun İmanı*'nda durumu şöyle hikâye etmiştir:

Yemek her zamanki gibi hükümet işlerinin konuşulması ile başlamıştı. Oradan projelere, tasavvurlara geçildi. Paşa, direktifler veriyordu. Daha sonra mahkeme üyelerine döndü:

-Sizde ne var, ne yok bakalım?

Cevap veren Kılıç Ali oldu:

-Bir fevkalâdelik yok Paşa hazretleri

Yutkundu:

"Yalnız" dedi ve sustu.

-“Yalnız” ne?..

-Avni'nin hatıra defterini okuduk

-Ya!

-Evet, Paşa hazretleri.

-Anladım çocuğum onu. Okumuşsunuz.

Şimdi Kel Ali'ye bakıyordu o konuştu:

-Suikast ile alâkalı bir yer var.

Gâzi kısaca:

-Ya! dedi.

İlgilenmişti. Sofradakilere gelince onlar tepeden tırnağa dikkat kesilmişlerdi.

-Aralarına katılmaları için teklifi Celal yapmış, reddetmiş ve muhalif olmak başka, bu başka. değil öldürmek, Gâzi bana semer vurup taşı dese istediği yere kadar götürürüm demiş, ayrıca bu tasavvurdan vazgeçmelerini de tavsiye etmiş.

-Ya!

...

-Avni için emirleriniz, Paşam?

-Deftere yazdıklarının alenî bir celsede tekrarlatır beraat ettirirsiniz.

müretteb telgrafların hedefi Hüseyin Avni Bey'i kışkırtmak ve Erzurumlulardan nefretle yüz çevirtmektir. Bu işi tertipleyen ise dönemin Erzurum Belediyesi Başkanıdır. Hüseyin Avni Bey, Topçu'ya seçimlerin adil ve serbest bir şekilde yapılması durumunda sadece memleketi olan Erzurum'dan değil, Türkiye'nin her yerinden vekil seçilebileceğinde inandığını söylemiştir. (Topçu, 2009, s.25) Neticede 1935 seçimlerine giremeyen Hüseyin Avni Bey için 12 yıllık yeni bir sükût devresi başlayacaktır.

3.3.3 İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Çok Partili Siyasete Geçiş: Milli Kalkınma Partisi ve Hüseyin Avni (Ulaş) Bey

İsmet İnönü'nün (1884-1973) "Milli Şeflik" dönemi Türk siyasetinin en otoriter ikinci dönemi olarak kabul edilebilir. "Milli Şeflik" döneminde Kemalist reform ve ilkelerin baskıcı yollarla topluma benimsetilmesi taraftarı olan Recep Peker'in CHP içindeki gücü artmıştır. Özellikle 1931 yılından itibaren "devrimci şiddet"e dayanan siyaset biçimi CHP'de etkili olmaya başlamıştır. Peker'in CHP'yi devlet ve ulusla özdeşleştirme girişimleri Mustafa Kemal'in vefatından sonra arttı ve zamanla CHP'nin hâkim siyaseti haline geldi. Bu sert politika tarzı aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı'nın ağırlaşan şartlarıyla birleşti. (Erdoğan, 1997, s.71)

Bilindiği üzere Türkiye son ana kadar savaşa girmedi; fakat savaş şartları özgürlüklerin daha da kısıtlanmasına yol açmış, öte yandan ekonomik darboğaz ve savaş ekonomisi yüzünden halkın geçimi oldukça zorlaşmıştır. Geniş halk kesimleri mal kıtlığı, fiyat artışları ve ekstra vergilere katlanırken, vurgunculuk yoluyla servet sahibi olan yeni bir savaş zengini sınıfı ortaya çıkmıştır. Özellikle, bir kısım vatandaşlara çalışma yükümlülüğü getiren Milli Korunma Kanunu (1940) köylüler arasında yaygın bir memnuniyetsizlik meydana getirmiştir. Halk, bütün bunlardan sorumlu olarak gördüğü CHP'yi baskı politikası, yokluk ve kıtlıkla özdeşleştirdi. (Erdoğan,1993, s.269) Kısaca özetleyecek olursak Anadolu köylüsünün kafasındaki devlet imajında iki figür vardı: Jandarma ve tahsildâr

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte dünyanın siyasi manzarasında önemli değişikliklere şahit olmaktayız. 1929'da dünyayı sarsan ekonomik buhranın da etkisiyle

iktidarı ele geçiren ve karşılığını da kan ve gözyaşı olarak ödeyen Alman, İtalyan ve Japon faşist yönetimleri yıkılmıştır. Modern totalitarizmin bir diğer biçimi sosyalizmi benimseyen kuzey komşumuz Rusya'yı saymazsak dünya genelinde demokrasi ve uluslar arası barış yeni evrensel idealler olarak ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi Türkiye son anda Almanya'ya karşı savaş ilan etmiş ve daha sonra 3 Şubat 1945'te Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzalamıştır. Bu, Türkiye'yi Batı ittifakına ve özellikle ABD'ye yaklaştıran önemli bir adım olmuştur. Türkiye'nin bu tercihi yapmak zorunda olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü dönemin ağır ekonomik şartları¹⁴ ve Rusya'nın 1945 ve 1946 yılındaki resmin toprak talepleri Türkiye'ye Batı ittifakına dâhil olmaktan başka bir seçenek bırakmamıştı.

Hükümetin tek parti sisteminde bir değişiklik olacağına dair ilk işaret savaş bitmeden önce gelmiştir. İnönü, 1 Kasım 1944'te TBMM'nin yasama yılının açılışında yaptığı konuşmada Türk siyasi sisteminin demokratik parlamenter niteliğini vurgulamış, 19 Mayıs 1945 'te ise rejimin demokratikleşmesi için adımlar atma sözü vermiştir. Ancak bu adımların ne olduğunu açıkça belirtmemiştir. Ocak 1945 yılında teklif edilen *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* Mayıs ayında Mecliste tartışılmaya başlanmıştır. Bu yasa özetle: Atıl durumdaki devlet arazilerini, vakıf arazilerini, tarıma uygun hale getirilmiş arazileri, mülkiyeti belli olmayan arazileri ve 500 dönümden fazla toprağı olan arazi sahiplerinden istimlak yoluyla alınacak arazilerin hiç toprağı olmayan çiftçilere dağıtılmasını amaçlıyordu. Ayrıca bu yasanın tartışmalı 17.maddesi nüfusu yoğun olduğu yerlerde 200 dönümden fazla toprağı olan çiftçilerin arazilerinin 4/3'ü kadarının kamulaştırabileceğini hükümünü getirmekteydi. (Zürcher, 2009, s.309)¹⁵ Bu yasa neticede 11 Haziran 1945'de oy çokluğu ile kabul edilmiştir. Ama bu süreçte yasaya karşı CHP içinde oluşan muhalefet, ilk kez hükümetin açıktan açığa eleştirilmesine ve sonuçta Türkiye'de demokrasi tartışmasının yeniden başlamasına neden oldu. Bilindiği gibi kanunun görüşmeleri esnasında muhalefetin sözcüsü olarak öne çıkan merhum başbakan Adnan Menderes (1899-1961) 7 Haziran 1945'te *Dörtler* olarak da bilinen Celal Bayar (1883-

¹⁴ Dönemin Türkiye'sine dair ekonomik veriler için Bkz. Kemal Karpat, *Turkey Politics: The Transition on to a Multi-Party System*, Princeton, 1949, p.99

¹⁵ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hakkında iki çalışma için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Ziraî Bir Reformun Ana Meseleleri", *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul, 1980, s.453-454 Süleyman İnan, "Toprak Reformunun En Çok Tartışılan Maddesi: 17 Madde, *Journal of Historical Studies*, 3(2005), s.45.57

1986), Refik Koraltan (1890-1974), Fuad Köprülü (1890-1966) ile birlikte *Dörtlü Tahrir* olarak bilinen belgeyi CHP Grubu'na sunmuş ve kısaca 1924 anayasasının ruhuna uygun olarak çoğulcu demokratik bir sisteme geçmenin zamanının geldiğini söylemiştir. Bu gelişmeler bilindiği gibi adı geçen dört ismin CHP'den ayrılması ve 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurması ile neticelenmiştir. Ancak çalışmamızın seyri açısından Demokrat Parti'den önce 5 Eylül 1945'de kurulan Milli Kalkınma Partisi'ne göz atmakta fayda vardır.

Hüseyin Avni Bey ve Milli Kalkınma Partisi'ne girişi meselesine gelmeden önce oğlu Mehmet Ulaş'a dönmekte fayda görüyoruz. "Babama İnkılâp tarihinde hiçbir mevki' vermeyen CHP on sene sonra 23 Temmuz 1943'te babama bir mektub gönderdi. O mektubun en canlı fikrasını aynen alıyorum:

"Zât-ı âliniz Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin azâsı olarak adınızı inkılâp tarihimize bırakmış bulunuyorsunuz. İnkılâbımızla ilgili vesika ve eşyalarınız varsa yukarıda işaret edilen yollara Türk İnkılâb Tarihi Enstitüsünü bunlardan faydalandırabileceğinizi arz eder, derin saygılarımı sunarım."

(Ulaş, İstanbul,1952, s.18)

Hüseyin Avni Bey'in Milli Kalkınma Partisi'nde giriş sürecini ve nedenlerini olayın birincil tanığı olan Lütfü Bornovalı'dan öğrenmekteyiz. Sanayici Nuri Demirağ¹⁶, Hüseyin Avni Bey ile görüşmek için Bornovalı' ya aracılık yapması teklifinde bulunmuştur. Üçlü Nuri Demirağ'ın evinde bir araya gelmiş ve Bornovalı'nın naklettiğine göre Demirağ, Hüseyin Avni Bey'e abartılı iltifat ve jestlerde bulunarak söze başlamış, Türkiye'nin mevcut durumunun genel bir çerçevesini çizmiştir. Bornovalı, Demirağ'ın Hüseyin Avni Bey'in bir parti kurma niyeti olduğundan haberdar olduğunu ve eğer bu konuda ciddi ise kendisinin maddi desteğiyle yanında olacağını söylediğini belirtmiştir. Hüseyin Avni Bey Bornovalı'ya: Demirağ'ın mütevazı görünüşünün altında kendini gizleyen bir tarafı olduğunu ve böbürlenmekten keyif alan birine benzediğini, şayet teklifini kabul eder ve birlikte çalışırlarsa aynen Sultan Mehmed Reşad gibi durumu idâre

¹⁶ Nuri Demirağ hakkında bkz. Ziya Şakir, *Nuri Demirağ Kimdir ?*, İstanbul, 1947; Necmettin Deliorman, *Nuri Demirağ'ın Hayatı ve Mücadeleleri*, İstanbul, 1957

etmeye mecbur kalacağını, ama her şeye rağmen sadece maddi desteğini vaadeden ve partinin kurucularından biri olmak isteyen Demirağ'ı reddetmek için bir neden görmediğini belirtmiştir. (*Hareket*, 1948, Sayı 15. S.13-14)

Hüseyin Avni Bey'in neden Milli Kalkınma Partisi'ne girdiğinin izahı olarak görülebilecek şu beyanını, uzun bir alıntı yapmak pahasına aynen alıntılanmakta fayda vardır:

“Yirmi beş senedir bu memlekette işkence ile yaşadım. Birçok yakınlarım da dâhil olmak üzere büyük bir kütlenin hastalıktan korkar gibi benden kaçtıklarını gördüm. Millet ve memleket meselelerinde hizmetimi teşvik edecek mahiyette bir tek yardım elinin dahi bana uzandığını hatırlamıyorum, milletten aldığım şerefi mezara kadar götürmektense onun yolunda harcamayı tercih ederim. Nuri Bey'in faaliyeti münhasıran verdiği sözlerin hududu içinde kalarak susmasını bilirse, yapacağı maddi yardım birçok profesyonel politika adamalarının faaliyetinden daha kıymetli olabilir. Milletimizi devir devir tekrarlanmak istenen muvazaa partileri ile karşıya getirip onda demokrasi ve hürriyet idealini hüsrarla öldürmektense, hakiki ve samimi bir muhalefet çehresi ile millet karşısına çıkmayı, benim için büyük bir risk de olsa, tecrübeye değer buluyorum.” (Lütfü Bornovalı, *Hareket*, İstanbul, 1948, Sayı 15, s.9)

Mehmet Ulaş, MKP'yi 22 senedir devam eden ve demokrasinin ruhuna aykırı olan tek parti sisteminin yıkılması için atılan ilk adım olarak görür. Ona göre babası Hüseyin Avni Bey, bu nedenle MKP'ye girmiştir. Ayrıca arkadaşlarının bir kısmının pasif ve suya sabuna dokunmayan tavırlarının da babasının tabiatına ters düştüğünü ilave eder. (Ulaş, 1952, s.19) Partinin ismini teklif eden Demirağ'dır. Programını yapma işini ise Hüseyin Avni Bey üstlenmiştir. Parti, Başbakan Saraçoğlu'nun kuruluşu için verildiğinin açıklanmasından sonra 5 Eylül 1945'te faaliyete geçmiştir. Başkan Nuri Demirağ, Genel Sekreter Hüseyin Avni Bey'dir. Partinin açılış töreni 27 Ekim 1945 tarihinde yapılmıştır. Bu açılış töreninde uzun sayılabilecek bir konuşma yapan Hüseyin Avni Bey özetle şunları söylemiştir:

1. Anayasada devletin idare şeklinin Cumhuriyet olduğu belirtilmesine rağmen, TPCF sebepsiz olarak kapatıldı. Bundan sonra kurulan tek parti idaresinin baskıcı tutumu yüzünden seçimler ve ilkelerin halk nazarında pek bir kıymeti kalmadı.
2. TBMM’de yirmi seneden beri hürriyet hakkında tek bir kelime söylenmedi. Bizim demokrasimizin en büyük eksigi budur. Cumhuriyet ancak hürriyetle olur. Hürriyete dayanmayan bir cumhuriyet milletin hak ve hukukuna tecavüz eder.
3. Sıkı merkezîyetçi yapı yüzünden idare hantallaştığı için adem-i merkezîyet esas alınmalıdır.
4. Sınırı olmayan katı devletçilik anlayışı yanlıştır. Partimizin ekonomi politikasının esas şahsî teşebbüsü esas alan iktisadî serbestliktir.
5. Sağ-sol tasnifi insanımıza mutluluk getirmez. Meselelerin çözümü bu suni tasniflerde değil, akl-ı selim ve vicdandır.
6. Kayd-ı hayat şartı ile Cumhurbaşkanlığı istibdâd demektir. İstibdâd kimden gelirse gelsin lanet olsun. (İstanbul, 1946, s.18-23)

Çok partili siyasî hayata geçen Türkiye’nin ilk muhalefet partisi, iktidar partisi CHP tarafından olumlu karşılanmıştır. Başbakan Saraçoğlu tarafından tebrik edilen ve kabul gören parti, İnönü’nün gözüne ise girememiştir. Sina Akşin’e göre İnönü, Demirağ’ı tutucu olarak görmektedir. (Akşin, Ankara, 1998, s.110) Yine İnönü’nün “şahısların muvaffakiyeti hükümetin başına gaile açmak ihtimali olduğu için ferdi teşebbüslerin baltalanması ve köreltilmesi lazımdır” sözü de MKP’nin kuruluşundan pek hazz etmediği şeklinde yorumlanabilir. Buna ek olarak Hüseyin Avni Bey’in varlığını da hesaba katmak yerinde olacaktır.

MKP Programı’nın Hüseyin Avni Bey tarafından hazırlandığını belirtmiştik. Şimdi bu programın öne çıkan kısımlarını belirtebiliriz:

Madde 2: Devlet memurları partilere değil, vatandaşa karşı sorumludur. Bu nedenle hiçbir memur siyasi parti üyesi olamaz ve seçimlerde adaylığını koyamaz.

Madde 3: Hükümet şekli: Vicdan, fikir ve ifade özgürlüğüne dayalı bir cumhuriyettir.

Madde 4: İdari işlerde adem-i merkeziyet esas olacaktır.

Madde 5: Bütün seçimler bir dereceli olacaktır.

Madde 8: Cumhurbaşkanı halk tarafından 5 sene için seçilecektir.

Madde 9: Aynı kişi üst üste iki defa Cumhurbaşkanı seçilemeyecektir.

Madde 10: Ayan Meclis'i kurulacaktır.

Madde 26: Ne olursa olsun Olağanüstü Yetkili Mahkemeler kurulmayacaktır.

Madde 31: Devletin ekonomideki varlığı sınırlandırılacaktır.

(Deliorman, ,1957, s.70-77)

Programın tamamı 38 madde olmakla birlikte, sadece yukarıda özet halinde verdiğimiz 9 maddeye bakınca, müstakbel bir MKP iktidarında Türkiye'nin CHP'nin tek parti dönemindeki Türkiye olmayacağını rahatlıkla söylemek mümkündür. Özellikle 3. , 5. ve 26. maddeler demokratik bir Türkiye Cumhuriyeti idealini ortaya koymaktadır. 26. Maddeyi devletin güvenliğinin değil, ferdin hürriyetini ön planda tutması açısından hukuk devleti vurgusu olarak okumak mümkündür. 31. Madde büyük ihtimalle Nuri Demirağ'ın sanayici olmasının etkisiyle programda yer almıştır. CHP'nin Altıoku'nda yer alan Devletçiliğin tam zıttı olan liberal bir ekonomik sistemin tesisini hedeflemektedir. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ilkesini 2007 Anayasa değişikliği referandumu ile kabul ettiğimizi hatırlayacak olursak, yarım asır önce MKP Programının 8.Maddesinde bu hükmü görmek oldukça dikkate değerdir. 10. Maddedeki Ayan Meclisi fikrinin 1961 Anayasasından sonra kurulan Senato ile hayata geçtiğini belirtmeden geçmemeliyiz.

Dikkat çekici bir programla çok partili hayatın ilk partisi olan MKP, Hüseyin Avni Bey için bugün için tam olarak bilemediğimiz nedenlerden dolayı oldukça kısa süreli bir tecrübe olmuştur. Hüseyin Avni Bey MKP' den bir ay sonra ayrılmıştır. Oğlu Mehmet Ulaş ve arkadaşı Lütfü Bornovalı bu ayrılığın nedenleri hakkında bir şey söylememektedir. Belki de Nuri Demirağ ve Hüseyin Avni Bey arasındaki zihniyet farklılıkları bu ayrılığa yol açmış olabilir.¹⁷ Ayrıca, Nuri Demirağ ile Hüseyin Avni Bey

¹⁷ MKP'nin kuruluşunda yer alan üçüncü kişi de Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele'de aktif şekilde görev almış Cevat Rifat Atilhan(1892-1967) dir. Tek Parti idaresi boyunca Türkçü bir çizgisi olan Atilhan, 1946'dan sonra *Sebilü'r-reşad* ve *Büyük Doğu* gibi İslâmî yayın organlarında yazmaya başlamıştır. Masonluk, İsrail ve Siyonizm gibi konuları da işlediği yetmiş dört kitaplık ultra-nasyonalist bir külliyatı bulunan Atilhan'ın, Demirağ ve Ulaş'la ortak bir parti kurması oldukça dikkat çekicidir.

arasında TPCF geleneğini takip edip etmeme yönünde bir ayrılık yaşandığı ve Demirağ'ın kesin bir dille "devam partisi' olunmayacağı düşüncesini paylaşırken, Hüseyin Avni Bey'in ise partinin açılış töreninde TPCF'nin hatalarına düşmemek kaydıyla, onun izinden gidilmesi kanaatinde olduğunu söylediği ve bu anlaşmazlık sonucunda Hüseyin Avni Bey'in istifa ettiği de belirtilmiştir. (Dervişoğlu, , 2011, s.170-171; Hür, 2008; Müjdeci, 2005, s.12)

Hüseyin Avni Bey, MKP'den ayrıldıktan sonra Kenan Öner kendisine Demokrat Parti'ye girme tavsiyesinde bulunmuştur. Mehmet Ulaş babasının DP'nin kuruluş sürecindeki muhalefetinden dolayı Adnan Menderes övgü dolu bir mektup yazdığını ancak bu mektubu bulamadığını belirtir. Hüseyin Avni Bey, Bayar'ın oldukça uzun süre CHP saflarında bulunmasını inandırıcı bulmamış ve tereddütte kalmıştır. Mehmet Ulaş babasının zihnindeki partinin CHP ekolüyle uzaktan yakından hiçbir alakası olmayan insanlardan oluştuğunu, bu amaçla Cafer Tayyar Paşa, Münib Mustafa Bey ve Kenan Öner ile gibi kişilerle toplantılar yaptığını belirtir. Bundan çıkaracağımız sonuç, Hüseyin Avni Bey'in radikal reformları gerçekleştirecek ve CHP'den hesap soracak, popüler siyasi söylemle söyleyecek olursak "devr-i sabık" yaratacak bir partinin özlemine duyduğudur. Ama Mehmet Ulaş babasını bu noktada gerçekçi bulmamaktadır. Ona göre CHP iktidarı kaybetmemek için her türlü radikalliği yapabilirdi. (Ulaş, 1970 s.26) Nitekim Mehmet Ulaş haklı çıkmıştır. 1946'da DP'nin Erzurum listesinden aday gösterilen Hüseyin Avni Bey, sopalı seçim olarak da nitelenen ve açık oy gizli tasnif gibi skandal bir uygulama neticesinde şaibeli bir şekilde seçimi kaybetmiştir. Mehmet Ulaş babasının seçimlerden önce usulüne uygun olarak yapılacağından şüpheli olduğunu da belirtmiştir. (Ulaş, 1970 ,s.12)¹⁸

¹⁸Mehmet Ulaş, Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in bu konuda bir makale yazdığını belirtmektedir. Ancak söz konusu makale *Mesuliyet*'te neşredilmemiştir. Makalenin tam metnine ulaşmak isteyenlerin Mehmet Ulaş'ın kitabının ilgili sayfasına başvurmaları gerekmektedir. Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, bu yazısında özetle: Meşruiyet'ten beri yürürlükte olan seçim kanunu değişmediği sürece, mülkî ve askerî memurları vasıtasıyla hükümetin seçimleri istediği gibi yönlendireceğini ve esasında yapılacak şeyin seçim değil, sayım olacağını belirtmektedir.

3.3.4 Aktif Siyasetten Çekilmesi: Mesuliyet Mecmuası ve Basın Yoluyla Muhalefet

Kısa süreli TPCF macerası, 1935 seçimlerine girmesinin engellenmesi, yine kısa süreli Milli Kalkınma Partisi macerası ve son olarak 1946'nın meşhur sopalı seçimindeki şaibeli mağlubiyet. Tüm bunlardan sonra yeni Türkiye'de Hüseyin Avni Bey için aktif siyaset yolunun kapandığını söylemek pek de yanlış olmaz. Oğlu Mehmet Ulaş babasının yıllardan beri bir gazete çıkarma niyeti olduğunu belirtmiştir. 17 Temmuz 1946 yılında ilk sayısı çıkan *Mesuliyet*, Hüseyin Avni Bey için basın yoluyla muhalefetin yolunu açmıştır diyebiliriz. Haftada bir gün Çarşambaları çıkacak olan *Mesuliyet*'in sahibi ve başyazarı Hüseyin Avni Bey'dir. Umumi Neşriyat Müdürü Lütfü Bornovalı, diğer yazarları ise Selahaddin Köseoğlu ve İzzet Mühürdaroğlu'dur. *Mesuliyet*'in ilk sayısının kapağında 23 Nisan 1920 TBMM'nin açılışına dair bir fotoğraf ve altında "Milli Mücadeleyi muvaffakiyetle başaran Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de bu binada bu şekilde açılmışdı !" ibaresi bulunmaktadır. İç kısımda ise Namık Kemal'in hürriyet özlemine dile getirdiği bir murabbası mevcuttur. *Mesuliyet*'in ilk yazısı dergi ile aynı adı taşımaktadır. Bu yazının altında ya da üstünde herhangi bir isim yer almamakla birlikte, bu yazıyı kaleme alan kişinin Hüseyin Avni Bey olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yazıda derginin çıkış amacı: "Mesuliyeti, milletimize ve bütün insanlığa karşı vazifesini bilerek, sorumluluğumuzu tanıyıp benimseyerek çıkarıyoruz. Biricik gayemiz mesuliyet mefhumunun bu memlekette tahakkuk etmesine, kayıtsızca şartsızca hükümler olmasına çalışmaktır." şeklinde ifade edilmiştir. (*Mesuliyet*, İstanbul 17 Temmuz 1946, s.3)

Hüseyin Avni Bey, "Günün Düşünceleri Seçimler" başlıklı yazısına: CHP' in 23 yıldır memleketi muhalefet olmadan çiftlik gibi yönettiğini, halkın yardımını ve bütçeyi tamamen parti menfaati için kullandığını, halk lehine en ufak bir olumlu icraata imza atmadığını, sıkı merkezi idaresi ile memleketi emdiğini ifade ederek oldukça sert bir giriş yapmıştır. Devamında ise hükümetin İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki yanlış siyasetinin mal kıtlığı ve karaborsaya neden olduğu, ayrıca bozuk düzenin gayr-i meşru menfaat alanları oluşturduğunu vurgulamıştır. Hüseyin Avni Bey'e göre Demokrat Parti henüz yenidir ve daha rüştünü ispat etmemiştir. Parti kadrosunun hem siyasi tecrübesi az, hem de CHP'nin tek parti yönetiminde yirmi küsur yıllık "hizmet"leri vardır. Millet DP'ye teveccühünün sebebi CHP'ye duyduğu nefrettir. Bir de Fevzi Çakmak Paşa(1876-1950),

Rauf Orbay (1881-1964) ve Adnan Adıvar (1881-1955) gibi bağımsız şahıslar vardır. Hüseyin Avni Bey'e göre adı geçenlerin Birinci Meclis'teki müspet faaliyetleri millet tarafından karşılık görecektir ve yeni meclise girmeleri memleketin hayrına olacaktır.

Hüseyin Avni Bey makalesinin devamında CHP'ye yüklenmeye devam eder. 1946 seçimi arefesinde gazetelerde İzmir'deki CHP teşkilatına gönderildiği iddia edilen 500 liradan, İstanbul'daki altın piyasasının düşmesinden, seçimler nedeniyle yapılan usulsüz harcamalardan ve ahlak dışı bazı olayların yaşandığından bahseder. Hüseyin Avni Bey, Mustafa Kemal'e atfedilen "Köylü milletin efendisidir" vecizesinin sahte olduğunu ve mevcut idarenin hem mülkî hem de askerî memurları eliyle "Efendim" dediği köylüyü ezdiğini belirtir. Hüseyin Avni Bey bu sert yazısının sonuç kısmında ise CHP'nin mal varlığının tam olarak bilinmediği ve bu mal varlığının şaibeli olduğu gibi ciddi bir iddia ortaya atar. (*Mesuliyet*, İstanbul, 17 Temmuz 1946, s.4)

Hüseyin Avni Bey'in *Mesuliyet*'in ilk sayısındaki ikinci makalesinin başlığı "Rey'in Mesuliyeti"dir. Makalenin konusu 21 Temmuz 1946'da yapılacak olan milletvekili seçimleridir. Makale şu soruyla başlamaktadır: "Ciddetle bilmek isterdim, şu intihapta acaba yüzde kaç vatandaş kullanacağı rey'in mesuliyetinin hakkıyla ve olanca şümuliyle bilmektedir?" Hüseyin Avni Bey'e göre insanoğlu var olduğu günden beri, mutlu bir hayat sürebilmek için çareler aramış ve bunun içinde çeşitli yönetim biçimlerini tecrübe etmiştir. Bugünün davası da geçmişten farksız değildir. Hatta bu değişmez bir hakikat olarak bile kabul edilebilir. İnsanlık geçmişten olduğundan daha kötü bir durumdadır ve kendisini selamete çıkaracak bir yol, yani yönetim arayışındadır. Hüseyin Avni Bey, II. Abdülhamid (1842-1918) 'in yönetiminden şikâyet edenlerin onu devirdiğini ve meşrutiyet ilan ettiğini, ayan meclisi tesis ederek hükümetler kurduklarını; ancak o kadar kötülünen II. Abdülhamid dönemi icraatlarının isim değiştirmek suretiyle Meşrutiyet döneminde de milleti canından bezdirmeye devam ettiğini belirtir.

Hüseyin Avni Bey bu makalesinin devamında: İkinci Meşrutiyet dönemi seçimlerinde tanıdığı birkaç kişiye mebus seçilmesi için yardımcı olduğunu, esasında memleket meselelerinin halledilmesi hususunda ehliyetinden emin olduğu bu kişilerin meclise girince mezar taşı gibi sessiz kaldıklarını ve ictimâ'lardaki kayda değer tek hareketlerinin

el kaldırıp indirmekten ibaret olduğunu şaşkınlıkla belirtir. Buna rağmen Hüseyin Avni Bey'e göre suçlu olan mebuslar değildir. Özeleştiriyi yapmaktan çekinmez ve yazısını yaklaşan milletvekili seçimleri için bir uyarı ile bitirir:

“Her rey’ bir felahın veya felaketin rehberidir. Bu kanaatledir ki önümüzdeki intihapta namzet olarak gösterilen çehreler arasında ilmî müktesebattan veya şöhret-i sabıka veya şayiadan evvel insan oğlunun derdin, dileğini, dünyanın gidişatını kavramış, geleceği şeksiz olarak sezebilmiş olgun bir kafa, eyilmez bir boyun, bükülmez bir kol, sağlam bir iman, ne kuvvete, ne haşmete yüz vermez bir ruh, en küçük hata namına on bin senelik geçmiş ile yüz bin senelik gelecekte hicap duyacak his ve hayâ sahibi insan arıyorum. Öyle bir insan ki; kimseden benlik, mürüvvet dilenmemiş, Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir civan mert olsun...”
(Mesuliyet, İstanbul, 17 Temmuz 1946, s.6)

Mesuliyet’in ilk sayısının ilk iki makalesinin dönemin şartları içinde değerlendirildiğinde oldukça sert ve yazılması cesaret isteyen yazılar olduğu görülür. Nitekim ilk sayının neşrinden sonra İstanbul Emniyeti’nden Mesuliyet’e 24 Temmuz 1946 tarih ve 11562 sayılı bir yazı gönderilmiştir.:

“Millet iradesinin tam bir serbestlikle tecellisini güçleştirir endişesiyle İstanbul gazetelerinde seçime takaddüm eden günlerde yapılmış olan çeşitli ağır neşriyata karşı hiçbir tedbire başvurulmamıştı. Fakat seçim büyük bir sükûnet ve emniyet havası içinde bitmiş olduğundan halkımızın artık karşılıklı sevgi ve saygı hisleri içinde yaşamaları ve her hangi bir tahrike maruz bırakılmamaları icab eder. Bu böyle iken de bazı gazetelerin bilhassa seçim sonuçları vatandaşları şüpheye düşürücü ve bu yüzden memleketin huzurunu sarsıcı ağır neşriyata devam devam ettiği görülmektedir. Sıkıyönetim bölgesinde bu gibi tahriklerin devamına müsaade edilmeyeceği ve bu kabil yazılara karşı Sıkıyönetim Komutanlığının harekete geçeceği tebliğ olunur.”

Bu Mesuliyet’ mecmuasının sonu ve Hüseyin Avni Bey’in basın yoluyla muhalefet imkânının da ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Seçimlerin “büyük bir sükûnet ve

emniyet havası ” içinde geçtiği ve özellikle İstanbul gazetelerinin tahrik edici yayınlarla buna gölge düşürdükleri iddiası temelsiz görünmektedir. Neticede 24 Temmuz 1946’da ikinci ve son sayısını neşredilen *Mesuliyet* yayın hayatına veda eder. Mecmuanın son sayısında Hüseyin Avni Bey’in makalesinin başlığı “Müntehabın Mesuliyeti”dir. Hüseyin Avni Bey’in ilk sayıdaki makalesinin “Rey’in Mesuliyeti” olduğunu belirtmiştik. Bu makaleyi de bir devam olarak kabul edebiliriz. Hüseyin Avni Bey’e göre: Vergilerin nerelere harcandığı, meclisten çıkan kanunların gerekli olup olmadığı, komşularla ilişkiler vb konuları millet adına mütalaa eden ve gerektiği yerlerde ikazlarda bulunan kişi mebusur. O halde mebus asla devletçi değil, mutlaka halkçı olma zorundadır. Mebus, hükümetin rızası ve memnuniyetinden ziyade, milletin rızasını ve memnuniyetini ön planda tutmalıdır. Mebusun sağı da solu da Kâbe gibidir ve hataya cevaz vermez. Mebus her hareketinde geçmişini ve mensubu bulunduğu milletin ananelerini hesaba katmak mecburiyetindedir. Yapacağı her iş, devlet ve milletin kudretine, saadetine vesile olmalıdır. Bu nedenle mebus milletin maddî ve manevî potansiyelini israf edemez.

Hüseyin Avni Bey mebus olmanın çitasını bu kadar yükseğe koyduğu gibi, seçmenin de ehliyetinden emin olduğu mebusu arayıp bulmakla ve rey’ini ona vermekle mükellef olduğunu belirtir. Bu da bizce *Mesuliyet*’in birinci sayısındaki “Rey’in Mesuliyeti” makalesinin ana fikri olarak kabul edilebilir. Özetle: Müntehib ve Müntehab arasında çift taraflı sorumluluğa dayalı bir ilişki söz konusudur. Hüseyin Avni Bey, vardığı noktaya kendi de şaşırır. Otuz sene boyunca ya içinde bulunduğu ya da dışarıdan gözlemlediği meclisleri, seçimleri, seçenleri ve seçenleri hatırlamaya çalışarak; insanımızın yaptığı, yapmadığı ya da yapmak zorunda kaldığı seçimlerden dolayı yaşadığı şeyleri sıralar ve geçmiş bütün müntehibler ve müntehablar adına üzüntüsünü ifade eder. (*Mesuliyet*,

İstanbul, 24 Temmuz 1946, s.6-13) Bu makalesine bakarak Hüseyin Avni Bey'in mebusluğu oldukça idealize ettiğini söyleyebiliriz.

Mesuliyet'in 24 Temmuz 1946'da ikinci sayısından sonra yayın hayatına veda etmesi üzerine Hüseyin Avni Bey bir kere daha köşesine çekilir. Siyaset-Hüseyin Avni Bey bahsinde iki noktayı daha belirterek bu bölümü sonlandırabiliriz. İlk olarak CHP'nin 7. Büyük Kongresi: Kamuoyunun beklentisi CHP'nin çok partili siyasi hayata uygun bir parti haline gelecek adımları atması, geleneksel bürokratik ve otokratik yapısını terk etmesidir. Bu kurultay öncesinde 30 Ekim 1947 tarihli *İleri Hürriyet* gazetesinde Hüseyin Avni Bey'e de aynı soru sorulur: "Kurultay CHP'yi demokratlaştırabilir mi?" Hüseyin Avni Bey, kurultayın bir memurlar toplantısı olacağını, ancak zamanı gelince halkın CHP'den hesap soracağını belirtir. Ona göre CHP demokratik kurallar uygun olarak kurulmuş bir siyasi parti değildir. Dünya üzerindeki totaliter idarelere benzemektedir. CHP muhtemelen bu kurultay sonrasında "diktatör" ruhlu lideriyle yola devam edecektir. CHP'de değişim ihtimali yoktur. (*İleri Hürriyet*, İstanbul, 1947, s.4) Görünüşe göre İsmet İnönü'ye verilen "Milli Şef" unvanının kaldırılması, Recep Peker'in başbakanlığının sona ermesi gibi gelişmeler Hüseyin Avni Bey'e pek de inandırıcı gelmemiştir. İlginç olan diğer bir nokta ise 1947 yılında sorulan "CHP demokratlaşabilir mi?" sorusudur. Bu sorunun merhum başbakan Bülent Ecevit'in (1925-2006) 1973 yılında CHP Genel Başkanı olana dek sorulmaya devam edilmesi, yakın tarihte biçim değiştirerek "CHP gerçek bir sol parti olabilir mi?" ya da "CHP'de değişim ve yeni bir CHP mümkün müdür?" haline gelerek henüz cevaplanmamış olması da dikkat çekicidir.

İkinci olarak Kurucu Meclis fikri: Hüseyin Avni Bey'in yeni anayasayı yapacak bir Kurucu Meclis fikrini oğlu Mehmet Ulaş'tan öğreniyoruz. Bunun için oldukça uzun bir beyanname hazırlayan Hüseyin Avni Bey'in ömrü bu teşebbüsünü hayata geçirmeye vefa etmemiştir. ¹⁹ Mehmet Ulaş babasının bir milletin "ana kanunu" olarak gördüğü anayasasının bir fırka (CHP'yi kastediyor) programı haline geldiğini ve halkın ruhunun anayasaya yansımadığını belirtir. Hüseyin Avni Bey Bey bu nedenle geçmişin hatalarından dersler alınmak suretiyle her yönüyle Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap verebilecek, aynı zamanda geleceği de kapsayacak bir anayasa yapılmasının şart olduğuna bunun için de bir Kurucu Meclis'in gerekliliğine inanmaktadır.

---

¹⁹ Bu beyannamenin tam metni için Bkz. *Hareket*, İstanbul, Şubat 1949

SONUÇ

Niyazi Berkes Türkiye'nin çağdaşlaşma sürecinin başlangıcı olarak Lale Devri'ni almıştır. Bilindiği gibi 18.yy'ın başından Devlet-i Aliyye'nin 200 yıldan beri Avrupa devletlerinin gerisinde kaldığını ve güçsüz olduğunu itiraf ettiği 1839 *Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu*'na değin birçok ıslahât teşebbüsünde bulunulmuştur. Bu ıslahât teşebbüslerinin çoğunun da askerî sahada olduğu iyi bilinen bir gerçektir. 1839 *Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu*'nda vurgulanan can, mal ve namus emniyetinin önemi ve dokunulmazlığı fikri kaçınılmaz olarak bunları sağlayacak ve koruyacak bir devlet teşkilatının kurulmasını gündeme getirmiştir. Bu nedenle siyasi modernleşmemizin başlangıç tarihi olarak da 1839 yılını kabul edebiliriz.

1877'den beri kesintiler olmakla beraber Türkiye'de bir Meclis vardır. Osmanlı bakiyesi ülkelerdeki siyasi ortama ve kaos durumuna bakınca bu Meclis'in ne derece kıymetli bir kurum olduğu bir kez daha anlaşılacaktır. Bu Meclis belirli aralıklarla yapılan seçimlerle yenilenmekte ve demokrasimiz her seçimden sonra biraz daha güçlenmektedir. Siyasi iktidarın ya şiddet ya da barışçı serbest seçimler yoluyla el değiştirdiğini hatırlarsak; ülkemizin bakiyesi olan Libya, Mısır, Irak ve Suriye gibi ülkelere olan üstünlüğü daha iyi anlaşılacaktır.

Güçlü sayılabilecek bir Meclis geleneğine sahip olmamıza rağmen, demokrasi ve hukukun üstünlüğü konusundaki zafiyetlerimiz ülkemizdeki pek çok siyasi problemin çözülememesindeki en büyük neden olarak kabul edilebilir. Hüseyin Avni Bey ve onun gibi düşünen şahısların alâmet-i farikası da buradadır. Hüseyin Avni Bey'in Türkiye gibi her ideolojik grubun kendine has bir tarihinin olduğu ülkede bir doğmuş ve siyaset yapmış

olması onun açısından bir dezavantaj olarak görülebilir. Karşıt görüşlere tamamen kapalı, kendi doğrusundan başka doğru kabul etmeyen, fikir alış verişinden ziyade laf kalabalığına meyilli bu tarihler birçok olayı ve şahsı kendi kafalarındaki kalıba sokmuş durumdadır. Hüseyin Avni Bey de birçok tarihi şahsiyet gibi bundan nasibini almış durumdadır. Bugün Türkiye'deki her ideolojik grubun kendi tarih anlayışına uygun bir Mustafa Kemal Atatürk'e sahip olması bu garip durumun en güzel özetidir.

Batı siyasi tarihi içerisinde şekillenmiş olan sağ-sol kavramları, hem Türk siyasetini hem de Hüseyin Avni Bey'in siyasi duruşunu açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, kendisinin Meclis'te yapmış olduğu konuşmalar içerisinde kendi görüşümüze uygun olan birkaç tanesini seçmek de faydasızdır. Hüseyin Avni Bey'in siyasi duruşunu anlayabilmek için Birinci Meclis'ten Milli Kalkınma Partisi'ne kadarki zaman diliminin tamamına bakmak gerekir. Hüseyin Avni Bey bir muhaliftir. Fakat onun muhalefet tarzı şahıslardan çok, icraata ve kurumlara yöneliktir. Birinci Meclis'te tek adamlığa gidiş emareleri gösteren Mustafa Kemal Paşa'ya, tek parti döneminde otoriter tavrı nedeniyle İsmet İnönü'ye karşı çıkmaktan çekinmemiştir. Demokrat Parti'ye de kurucularının CHP kökenli olması nedeniyle mütereddid yaklaşmıştır. Hüseyin Avni Bey için olmazsa olmaz meclisin üstünlüğü ilkesidir. Bu ilkeye aykırı olduğunu düşündüğü her icraata karşı çıkmıştır. Hukukun üstünlüğüne duyduğu saygı da, Hüseyin Avni Bey'in siyasi kimliğinin önemli bir parçasıdır. Özellikle İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulmasına karşı çıkması ve icraatlarının Meclis denetimine sokulması için olağanüstü bir gayret göstermiştir.

Hüseyin Avni Bey'in siyasetçi yönüne dair söyleyebileceğimiz son şey, radikal devrim hareketlerinden ziyâde; tedrici değişimlere yakın durmasıdır. Belki de Terakkiperver

Cumhuriyet Fırkası kapatılmasaydı, bu partinin muhtemel bir iktidarında kendisini daha farklı bir mevki de görebilirdik.

Batı siyasi tarihi içerisinde şekillenmiş sağ-sol kavramlarının hem Türk siyasi hayatını hem de Hüseyin Avni Bey'in siyasi duruşunu açıklamada yetersiz kaldığını belirtmiştik. Ancak, gerek meclis üstünlüğü ilkesine olan bağlılığı, gerekse hukukun üstünlüğüne olan saygısı Hüseyin Avni Bey'i bir demokrat olarak nitelendirmemize engel değildir. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu müstesna üyesi demokrat sıfatını fazlasıyla hak etmektedir.

KAYNAKÇA

TEMEL BAŞVURU KAYNAKLARI

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), (1985), Birinci Devre,

Cilt 1-29, Ankara, TBMM Matbaası

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM GZC), (1985), Cilt 1-4, Türkiye İş Bankası

Kültür Yayınları, Ankara, 1985

SÜRELİ YAYINLAR

Cumhuriyet

Hareket

İleri Hürriyet

Mesuliyet

Son Telgraf

Vakit

Tevhid-i Efkâr

Türk Edebiyatı

Vatan

Yeni Gün

KİTAP VE MAKALELER

Ağaoğlu, Samet(1964), *Kuvâ-yı Milliye Ruhu*, İstanbul, Ağaoğlu Yayınevi.

Akşin,Sina (1998), *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayınevi.

Atatürk, Mustafa Kemal (1981), *Nutuk*, Ankara.

Barkan, Ömer Lütfi, “ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye’de Bir Zirai Reformun Ana Meseleleri”, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, İstanbul, 1980.

Buğra, Tarık (2008), *Firavun İmanı*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Cebesoy, Ali Fuad, *Siyasi Hatıralar*, İstanbul, Temel Yayınları.

Çelik, Muammer (1996), *Hüseyin Avni Ulaş*, Erzurum.

Deliorman, Necmeddin (1957), *Nuri Demirağ’ın Hayatı ve Mücadeleleri*, İstanbul.

Demirel, Ahmet (2009), *Birinci Meclis’te Muhalefet İkinci Grup*, İstanbul, İletişim Yayınları.

_____ (2010), *İlk Meclis’in Vekilleri*, İstanbul, İletişim Yayınları.

_____ (2012), *Tek Partili Cumhuriyet*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Dervişoğlu, Fatih (2011), *Nuri Demirağ: Türkiye’nin Havacılık Efsanesi*, Ankara, Ötüken Yayınları.

Dursunoğlu, Cevad (1998), *Milli Mücadele’de Erzurum*, Ankara, Dergâh

Yayınevi.

Erdoğan, Mustafa (1993), *Liberal Toplum ve Siyaset*, Ankara, Siyasal Kitabevi.

_____ (1997), *Anayasal Demokrasi: Anayasa Hukuku’na Giriş*, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Ergin, Vahdettin (2011), *Hesaplaşma*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi.

Goloğlu, Mahmut (2008), *Erzurum Kongresi*, Ankara, İşbankası Kültür Yayınları.

Güneri, Süleyman Necati(1999), *Hatıra Defteri*, Yay. Haz. Ali Birinci, Ankara.

Hür Ayşe (2008), *Türkiye Partiler Mezarlığına Bir Ziyaret*, 07.04.2008,

<http://www.belgehaber.com>.

Hüseyin Avni Ulaş’ın Bazı Nutukları,(1946), İstanbul

- Inan, Süleyman (2005) "Toprak Reformunun En Çok Tartışılan Maddesi. 17.Madde", *Journal of Historical Studies*, 3(2005)
- İnönü, İsmet (1987), *Hatıralar*, Cilt 2, Bilgi Yayınları.
- Kandemir Feridun (1955), *İzmir Suikastının İçyüzü*, İstanbul, Ekincigil.
- Karabekir, Kazım (2000), *İstiklâl Harbimiz*, Cilt 1, İstanbul, Emre Yayınları.
- Karpat, Kemal (1949), *Turkey Politics: The Transition on to a Multy Pary System*, Princeton.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin (1993), *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ankara.
- Lewis, Bernard (2007), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Mırsiroğlu, Kadir (2007), *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler*, İstanbul, Sebil Yayınevi.
- Müjdeci, Mustafa (2005), *Türk Basınında Milli Kalkınma Partisi*, <http://www.nuridemirag.com>
- Selek, Sabahattin (1981), *Anadolu İhtilâli*, Örgün Yayınları.
- Sezgin, Ömür (2005), *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, Ankara, İmge Kitabevi
- Şakir, Ziya (1947), *Nuri Demirağ Kimdir?* İstanbul, Kenan Matbaası.
- Şapolyo, Enver Behnan (1967), *Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele'nin İç Âlemi*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi
- Taşyürek, Muzaffer (2000), *Erzurum Kongresi ve I. BMM'de Erzurum Milletvekilleri*, Erzurum Kitaplığı.
- Tunaya, Tarık Zafer (1952), *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul.

Tunçay, Mete (2010) *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, İstanbul, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ulaş, Mehmed (1952), *Hüseyin Avni Ulaş'ın Son Yılları*, İstanbul, Berksoy Basımevi.

_____ (1970), *Bazı Siyasi Hatıralar*, İstanbul, Turan Matbaası.

(1958), *I.Devre Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Ulaş (1887-1948)*, Milliyetçiler Derneği, İstanbul.

Yalman, Ahmet Emin (1970), *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1944)*, Cilt 3, İstanbul.

Yiğitbaş, M. Sadık (1956), *Kıyı ve Folkloru*, İstanbul, Hüsnitabiat Matbaası.

Zürcher, Erik Jan (2007), *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasi Muhalefet*

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul İletişim Yayınları.

_____ (2008), *Milli Mücadele'de İttihatçılık*, Çev. Nüzhet Salihoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları.

_____ (2009), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner, İstanbul, İletişim Yayınları.

EK 1**ÖZGEÇMİŞ****Kişisel Bilgiler**

Adı Soyadı : Ahmet Afşar
Doğum Yeri ve Tarihi : Türkoğlu 08.07.1986

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : 2005-2009 Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : 2010-2013 Hacettepe Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, Farsça
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür
ve Tescil Dairesi Başkanlığı

İletişim

Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür
ve Tescil Dairesi Başkanlığı, Atatürk Bul. No 10
Ulus/Ankara Tel: 0312 509 60 49
E-Posta Adresi :ahmetafsar@yandex.com.tr.

Tarih : 18.06.2013

EK 2

Mesuliyet, 17 Temmuz 1946, sayı 1

MESULİYET

Sayı : 1

17 Temmuz 1946

Fiatı : 25 Krş.

انتم وده ملت مجلسه
 ابله اجتماعه سعرتلار
 مجلسه غر پلادل قتلاری
 کور آلمیشدوریم سید
 اکتیله اوزریم چو کوریم
 صالح و شکیل ناده

MİH Mücadeleyi muvaffakiyetle başaran Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 de bu binada bu şekilde açılmıştır.

(*) İşareti zat Mecmuamızın sahibi Müşerif Avni Ünsal'dır.

MURABBA

Sıdk ile terk edelim her emeli her hevesi,
Kıralım hail ise azmimize ten kafesi;
İnledikçe eleminden Vatanın her nefesi,
"Gelin imdadına" diyor, bak budur Allah sesi!

Bize gayret yakırır, merhamet Allahındır;
Hükmiî âti ne fakirin ne şehinsahındır;
Dinle feryadını kim tercümesi ahındır;
İnledikçe ne diyor bak Vatanın her nefesi...

Mahveder kendini bülbül bile hürriyet için;
Çekilir mi bu belâ alemler pür mihnet için?
Din için, devlet için, can çekmiş millet için
Azme hail mi olurmuş bu gürlük ten kafesi?.

Memleket bitti, yine bitmedi halâ sen, ben.
Bize bu hal ile bizden büyük olmaz düşmen;
Desti adadayız Allah için, ey ehil vatan,
Yetişir terk edelim gayri havâli hevesi!.

NAMIK KEMAL

Mes'uliyet

Çarşamba günleri çıkar, haftalık
siyasi mecmua

Sahibi ve Başyazarı:
HOSEYİN AVNI ULAŞ

Umumi Neşriyat Müdürü:
LÜTFÜ BORNOVALI
İdarehane Galata - Tünelbaşı
Üniversite Malbaası
Telefon: 44606

Sayı: 1 - 17 Temmuz 1946 - Sayı: 1

Sayısı her yerde (25) kuruşdur
Abone şartları:
Senelliği: 12 Lira
Airi aylığı: 6 Lira

İçindekiler :

Mes'uliyet

Özetin düşünceleri
Seçimler
Yazan: Hüseyin Avni Ulaş

Rey'in Mes'uliyeti

Quovadis?
Yazan: Lütfü Bornovalı

Birinci Büyük
Millet Meclisinde:
İkinci Grup
Yazan: Selâhaddin Köseoğlu

Bir Millet Efendiliğine
Kavuşuyor!
Yazan: İzzet Mühlidarozlu

Siyaset Demirbaşları
Yazan: Lütfü Bornovalı

Bahranımızın manası

MHK Mücadelede Erzurum:
Kitabının tenkidî
Yazan: Lütfü Bornovalı

Mes'uliyet

Mes'uliyet'i, Milletimiz ve bütün insanlığa karşı vazifesini bilerek, sorumluluğunu tanıyıp benimseyerek çıkarıyoruz. Biricik gayemiz mes'uliyet mefhumunun bu memleketle tahakkuk etmesidir ; köysüzce, çarısızca hükümlürlan olmasına çalışmaktadır.

Konstitimizmce mes'uliyetin hükümlürlan olmadığı illkelerde adalet de taharrür edemez. Bir mülkün seâmeli (Hakk) dan gayri hiç bir hür ve gönül tamnaz, kurvetli bir adalete vabeste olduğu gibi adaletin de temek kendinden saflam mes'uliyete dayanır. Yani adalet bir ruh ise mes'uliyet onun cisimidir.

Tarihe baktığımız, Adalet ile, mes'uliyet ile bezenmiş devletleri, milletleri daima kemale, refaha mazhar olmuş göreceğiz. Bu iki mefhumdan zevale uğradığı devletler, milletler ise yakalarının musibetten kurtarantamışlardır.

Netekim Osmanlı İmparatorluğu da böyle oldu mu ? Hersızın ek. hainin hellesi kesilerek İbâd hakkına toz kondurulmadığı demiler Devlet hâmeti; millet hürmet ve neş'eye karıştı. Koca dünyayı civrit meydanına çevirdiler. Yemem çöllerinden Karpot yaylalarına ot sürdüler. Kanunların Târkıyesi cezaet idi. Abdülhamid'in Türkiyesi cehennem oldu. Taş başlar eğildiler, Süleymanın üzenkilerini üptüler. Abdülhamid'in yüzüne serseriler tükürdü. Niçin ? Çünkü, biri nefesini halka ve ibada karşı mes'ul görüyordu. Diğer, hakkı ibadın kendine karşı mes'ul ve nefesini gayri mes'ul gördü.

Mes'uliyetli yalnız devlet büyüğüne, hatta bütün me'mur sınıfına hasır ve teşmil ile ictifa etmek de bir hatadır. Bilâkis devlet re'isinden bir fakra muharririne, bir fakra muharririnden kâmdura bozucusuna kadar herkes yekdiğerine ve bilhassa cemiyetin şahsiyetli manevyesine karşı mes'ul tutulmalıdır. Sokakta gezen bir kadının iftetiden, kendini gayri mes'ul gören her erkek, yalnız kendi haysiyetini değil, bütün cemiyetin ismet ve haysiyetini tehlikeye maruz kılmaş sayılır. Hatta bu hudud bu gün için dar bilebilir. Çünkü, dün her millet yalnız kendinden mes'ul idi. Bu gün ise her millet bütün dünyaya, her fert bütün insanlığa karşı mes'ul bir durumdadır. Dün dünya büyük, deri ve mes'uliyet küçük veya mahdud idi, bugün ise dünya küçük, deri ve mes'uliyet büyük veya gayri mahdudur. Bu davranış en belâğ şaklı de dünyamızın bu günkü feci ve perişan

halidir. Şahını cihana değil de yalnız Alman milletine karşı mes'ul gören "HITLER" gibi bir tecmülüsün silâhından fırlayan alev bütün dünyayı sarıdı. Mamareler vıraneye döndü. Yüzlerce milyon insan öldü. Yine yüzlerce milyon insan evsiz, burkısız, emsısiz, ümitsiz izbeden izbeye sürüklenmekte, milyonlarca çocuk unasıız, babasıız, himayeden, güden, sıhhatten mahrum ağlaşmakta, hasır dünya başın başa bir cehennem manzarası arz etmektedir. Belki beş on veya bir kaç yüzbin soysız harisin yüzleri gülmektedir, fakat milyonlarca insan kan kusmakta, göz yaş dökmektedir, hem bütün tarih boyunca görülmemiş bir sefalet ve sonsuz bir ızdırıp içinde !. Neden ? Çünkü hiç bir devlet diğer bir devlete ve hiç bir millet diğer müllete karşı kendini mes'ul adedmemektedir. Her devlet dünyayı kendine mevras bir mülkâne, bütün insanlığı mensup küle görmek ihtirasına mübtolüdür. Ve her fert şu alemde bir varğun derdine düşmüştür. Ve bu mühtiz halinin ortasında şaklanan feâkretlere rağmen muhtasıl ayın delâletini, ayın hırsını, ayın ihtirasını içinde galbaniyoruz. "Sulhe çağru" diyorlar. Fakat kaçayan ihtiras dünyayı daha karanlık bir şamete sürüklemektedir, ve ne yazık ki, yıllardır Durüşümün kapılarından sel gibi mânevver kafileleri okar, Doçentler, Ordınaryüsler, Profesörler, hatta ehangimul bir şöhretle bezenmiş tümen tümen âkîmler mağrur ve fakur ortoda dolayış duruşlarken "Efenâiler, yeter artık bu delâlet "diye ülti bir ses eşidamiyoruz. Kulaktarımızda uğuldayan ancak ve ancak bomba sesleridir. Himmetle, gayretle aranan da ancak ve ancak yüz kişiyi değil, çohuk, çocuk, bütün bir milleti bir anda künye-yekân edecek "ATOM" musibetidir.

Zavallı Fileret ; ne doğru söylemişsin : Hakkâ gülermişiz ağlamacak halimizde.

Fakat hayır ! Biz tek başımıza da kalsak ağlanacak halimize gülmemeğe karar verdik. Gücümüz, kuvvetimiz yettiği, sayılı nefeslerimiz kifayet edebildiği meritebe bu memleketle hem millete, hem bütün insanlığa karşı mes'uliyet undesinin kir ve törpü tutmaz bir imân olmasına çalışacağız.

İşte ey aziz okuyucu elindeki risale bu cihaden âlemidir.

Günün Düşünceleri

SEÇİMLER!

Yazan: Hüseyin Avni OLAŞ

Cumhuriyet Halk Partisi 23 senedir memleketi bilâ muhalefet, çiftliği gibi istismar etmiştir. Halkın yardımını ve bütçenin yardımlarını tamamen parti menfaatine toplamış, halkın lehine an ulak bir tevsiî selâhiyete lüzum görmemiş, nahiyelerde, vilâyetlerde esas teşkilât kanununu ahkâmın tatbik etmemiş ve sâli merkezîyetle memleketi emmiştir.

İkinci Olan harbinde halkı ikkiye ayırarak, bir kısmına dar gelirler, bir kısmına bol gelirler demiş, ahında döri otomobil olan Hükümet Başkanna dar gelirli ve köylü Memet dayırı bol gelirli saymış, çeleri, ekmeği, bozi, kumaşı, verişde farklar yaparak hakim gününü korumuşdur. Karaherseyi hususî ve muayyen menfaafler idame ettirmiş, halk soyulmuş, yanlış vergiler tatbik olunarak sızlanmalar büyütülmüştür.

Gayri meşru menfaat alanı mahşer gibi dolmuş, "hiç bir işi doğru yoldan gördürmek mümkün değildir", zihniyeti hasıl olmuş, idare hatalarını düzeltmeğine yuktardan aşağıya millete emir vermek, halkdan hiç bir hak ve arzu kabul etmemek, kendi parti me'uslarının, bir askeri kota gibi kullanmak yolundan bir safim dahî inhiraf etmemiştir. Bu kadar gallet içinde halka mı, idare ve Parti başındakilere mi acımak icap eder, bilmem.

Demokrat parti bugün için daha yenidir. Henüz rüşdünü isbat edememiştir. Tecrübe olmamıştır. Ricalinin siyasi sahada muvaffakiyetleri ölçülüdür. Yirmi küsur senedir istibdada hizmetleri ma'ûmudur. Millettin bunlara temayülü hali hazırda idareye nefret ve iğbirarından başka bir şey değildir. Onların bu teveccühü hüsni idare edebilmeleri her taraf için gayarı arzudur.

Ortada bir de Müstakiller vardır. Bunların parti olarak hüviyetleri sabit olmamakta beraber bir kısmının siyasi hayata tecrübeleri ve kanaatleri millette tanınmıştır. Fevzi paşa, Rauf bey, Adnan bey ve emsalinin Birinci Mecliste müdafaa ettikleri kanaat ve bu kanaatte sebatları ve istibdad ve tahakküm zihniyetlerine fevranları milletin hafızasında makes bul-

muşdur. Bu seçiyeli ve ehil zevatın bugün Mecliste bulunmaları, bu iki parti arasında bir muvazene tesisi emrinde nafi olabilir kanaatindeyiz.

Gazetelerin yazdıklarına göre, Halk partisi için izmire iki defa 500 bin lira gönderildiği gibi, İstanbulda altın piyasasının düşmesi intihap dolayısıyla gayri kanunî veya gayri ahlâkî sarfiyatını ortaya çıktığını haklı olarak hatıra getirmektedir.

Diğer taraftan, idare memurları ve jandarmalarıyla her tarafda yapılmış olan tezyidler günlük gazete sütunlarını doldurmaktadır. "Türkiyenin hakimî kimdir? KÖYLÜLER." Yirmi üç senedir piyasada sürülen bu sahte vecizelerin bugün nikabı kalkmıştır. Riya, hile, tahakküm esasları üzerine kurulmuş cebbar idarelerin akıbeti ayaklara serilmektedir. Bu zihniyet değişimeldir, başka çare göremiyoruz.

Bu vesile ile bir şey sormak istiyoruz: Halk Partisinin serveti nedir? Bu parayı kim buldu? Nereden bulundu? Bu paramı bir şahsa değil, millet hazinesine ait bir para olduğu hakkında eskilerin hatıraları vardır. Buna mukabil bir cevap verilebilir mi? Hükümetten bunun tam izahını, hayırlı bir hareket olarak, bekleriz.

VATANDAŞ!

Reyini kullanırken filân veya filân partinin yaldızlı söz ve vaadlerine aldanna! Vicdanının göstereceği nezmet senin sesini bütün berraklığıla mecliste duyuran olacaktır. Bütün liste ve isimleri birer birer tetkik et, siyasi hayatlarının hesabını vermiş olanlarla iman ve ahlaklarının temizliğine kat'iyetle emin olduğun idusleri ayır ve kendine göre bir liste yap!

Rey'in Mes'uliyeti

Ciddeten bilmek isterdim. Bu intihapta acaba yüzde kaç vatandaş kullanacağı rey'in mes'uliyetini hakkiyle ve dıncıce yamulye bilmektedir?

Bu suale tahmini olsun bir aded tayin edebilmek için evvelâ kendi idrakini yokladım. Ortiz sekiz yıldan beri levallâ iden intihaplara bir kaçında verdiğim rey'in isabet veya ademî isabetini gözden geçirdim. İlah bilir, yüzüm kızardı, yalnız yüzüm kızarmadı. İcdanında keskin bir sızı düştü. Bakınız niçin?

Bilirsiniz ki, Adem oğla kendini bildi bileli şahma mev'ut ve fanilikle mahdut hayatını işkencesiz, elâsız yaşayabilmek için çare aramakla meşguldür. Bu uğurda baş vurduğu tecrübeler saymakla tükenmez. İsefiâ renk renk diler, şekil şekil hükümetler kurdu.

Her "Buldum"!'i zannederek fevz ve selâh andığı eşekküle bir müddet İtaat ettikten sonra kifayetsizliğini, hatta şaametine zulhyarak kendi ibdâının şerrinden korunmak için ihtilâller yaptı, kanlar döktü dilerden mesheplere, hatta dinsizliğe saptı. Hükümetlerde asuller icad etti. Kâh "Faili muhtar, gayri mes'ul bir iaş" dedi. Oımadı. Kâh "Müteressilen mes'ul yüz baş" dedi gene olmadı. Bizim bildiğimiz bilânce, bilmediğimiz kimbilir kaçyüz bin yıllarca şu zavallı dünya aman zaman ateşlerle yandı; kıpkızı kanlara boyandı. Her hamlenin neticesi iç çökerten esefli bir "Nâbile" ve dayandı. Bu gün gene hamuş kubbeyi buleten görüldü, aynı davamın görüldü. Yani şahmamıza nev'ut, beş on gündün ibaret bir fanilikle mahdut şum-fümüzü insanca bir huzur ve hoşnadi içinde yaşayabilmek hakkına mazhariyet davası. . . . Bu gün dünyaya nizam verenler, istedikleri kadar mücceret formüllerini müdafaa etsinler. Değişmez hakikat şudur ki, Adem oğlu bu gün de dünkü kadar, belki dünden fazla muhtarip, dünden fazla perişandır; selâmete çıkar bir yol aramaktadır.

Bizde de sürüp giden fırka ve intihap görüldüleri tep bu yüzden değil mi? Dün başımızda müstebit bir hükümet vardı. Abdülhamid hükümeti; tek başlı bir hükümetli o.

— "Sen yapamıyorsun. Olkeyi muhafaza, teb'ayı vesnet edemiyorsun. Kestiğin vergi tahannüfî aştı, tafakamıza canımıza üflren bir haraç oldu. Adalet dediğin ahkâma gelince: Zalımane işkenceden ibaret.

Bağcı şuradan." dedik. Mesrutî bir hükümet kurdük. Hükümeti, meb'usama; meb'usama, şyaam murakabe-larice bağladık. Ne oldu? "Haraç diye şekva ettiğimiz vergi (fidye) mev'utunu geçti. Montanın yerine İmam şeriatları kabul oldu. Olkeyi muhafaza şöyle dur-sun, ar kâhı post dâsbâttâ müden gidel . . . Hatâ giti-li de, ancak şâim mayes. De mucize nev'inden bir kâhıncı mekâta şâim şeriatından topa topa beş on vilâyet üstünde tutusabilmemizi temin edebildi. Bu gün o mucizevi hareket sayesinde ki, varlığını, mevrus ledikâlmizi muhafaza edebiliş bulunuyoruz. Ve dünkü binde bel vergiye mukabil mütevell şeretlerle kazancımızın en büyük kısmını vermek suretiyle öz toprağımız da tutunmağa, kökleşmeğe çalışıyoruz. İstikbalimize gelince açıklanmadan sakınmamalıyız ki hepimizin yüreklerimizde çeşit çeşit endişeler doluyor. Niçin? Resikâra gelenler bilâ lefrik hain ve kötü ahlâk sahibi idilerde ondan mı?

Hayır: Böyle bir hüküm asla varit ve ahlâki olamaz. Hiç bir vatandaşımıza, vatan ve millete kötülük, hiyanet lekesi sürmeğe mezun değiliz. Böyle bir mesuniyeti elde etmek bile vereceğimiz hüküm onlardan fazla kendimizin ahlâki noksanımıza delâlet eder. Çünkü, zimdamaran kendimizi intihap etmiş bulunmamıza göre asıl biz mukadderatımızı teslim edeceğimiz ehliyetin mahiyetini tayin ve o ehliyetin sahibini teşhis ve tesbitte tam bir isabet temin edememişiz, bin mesakkatle bir musibetten kurtarılmamız mukadderatımızın selâmetine lüzumu kadar itina ve ihtimam gösterememişiz demektir. Binânaleyh suçuna esasını kendi neticimizde aramamız icap eder.

Mesutâ ben, SOS den beri bir iki seferinde tantık bir kaç zat için muzaheretle bulundum. Bu adamlar laşek ve lâşüphe mükemmel bir kültür sahibi idiler. Milleti, memleketi can; gönülden sever görünüyorlardı.

Tutum ve terbiyecileri de levkalâde idi. Memleketin bir kısmı derdine çare bulabilecek kabiliyette idiler. Geleceğim unduğuna hayır ve hasenatı asla gösteremediler. Meclisic mezar taşı gibi samit kaldılar. Ye-gâne müsbet hareketleri, hükümetin getirdiği kanunları veya lüzum gösterdiği fuzull masrafları kabul için el kaldırmaktan ibaret oldu. "Murakıp" diye gönderdik, hükümetten fazla hükümetçi oldular. Zaman zaman ana

Birinci Büyük Millet Meclisinde : İKİNCİ GRUP

Yazan: SALAHADDİN KÖSEĞLU
(Birinci Büyük Millet Meclisinin
Mersin meb'usa).

Birinci Büyük Millet Meclisi, "Diktatörlü Büyük Meclis veya Diktatör Büyük Meclis" mümeyyiz vasıflarından herbirini zaman zaman irae eder. Meclisin ilk teşekküllü ecnasında (24 Nisan 1336) İkinci celsede Mustafa Kemal Paşa "Anadoluda muvakkat kaydıle de olsa bir Hükümet Reisi veya bir Padişah Kaymakamı İhdas etmenin hiç bir suretle kabili teeviz olmadığı, binaenaleyh Meclisin hem icrai hem teşrii vazifeli deruhte edeceği" hakkındaki teklifi o gün hazır bulunan zevahin ittifakile kabul olunmuş ve buna göre Meclis Reisi hem Meclisin teşrii mahiyette riyasetini

hem de icrai mahiyette vekillerin riyasetini netisim cem ederek şekle uygun ve fakat ruh ve mâna itibari bir Meclis diktatorasını bilfiil istifmale muktedir olmuştur.

O zamanlar Ankaraya kadar sokulan ve Anadolu'nun bir çok yerlerinde baş gösteren kargaşalıklar için de kuvvetli ve nüfuzlu bir Hükümet teşkili zaruri olduğundan bu idare tarzının mahiyeti hakkında naza münakaşalara mahal ve hokân görülmemişti.

Meclisin hakiki teşekkülündeki bu hususiyet-onu bütün devsını müddetince yer yer münazara ve mîna

yasaya aykırı gördüğüm vakıtalardan şikâyetle bulunarak "Bu ne hal? Dayandığımız kanunu badıyormunuz" deyince "Bundan iyisi sağlık, sen gözündeki gözülüğü değış" cevabını vermekten de asla çekinmediler.

Ablun hicrana değince anladım ki, bunlara kafaları renk renk malfumat ile doludur anma, idraklerinde ki tecemmül, ruhlarındaki haya ve tahassüs kısımları tamtaktır. Memleketi, Milleti sever görünmektedirler anma, alâkalarında millet ve memleket namına hatta rahat ve neş'elerinden olsun feda edebilecekleri tek bir habbecik dahi yoktur.

Bu neticeye varınca lâfa, zevahire kapılmış, esasa bakmamış olduğumu anladım. Kendimi kabahatli buldum, vicdanımda sızılar çaktı, öyle sızılar ki, havsalamda şimşek gibi doluşular, her çakişta asırlar boyunca "hilâl uğruna" kan döğerek ukbada nihan, şüheda kaffileleri seçtim. Henüz ana rahmine inmemiş ensal acsleri eşitdim. Hele şükür anladım, anlayabildim ki, insan oğlunun sözüne değil, özüne bakmak, iç aleminde doluşmak lâzım gelirmiş: Bunu yapmayan, mülke, millete karşı suç işlemiş olurmuş, ve bir gün gelirmiş ki, bin sene evvel mezara girmiş bir ceset, yüz bin sene sonra dünyaya gelecek bir ruh, vicdana gelir çırmı sorarmış . . . Belki bu sözlerimi "marazi mübalâğa" diye vasıflandıracaklar bulunabilir. Fakat hükümlerini vermeden bir lâhza tecemmül tavsiye ede-

rim onlara: Düşünsühter ki bir devlet nasıl kurulur. Yedi yüz yıl boyunca müstakillen ve zaman zaman alem şümül tahavvülata bais olarak nasıl yaşar? Hangi nisbette emek, mal ve can sarıeder?. Esarete düşmüş mahkur bir nesil ile, ikbale mazhar mes'ut ve muhterem bir nesil arasında ki fark nedir?

Dirayetleri bendilerini hakikate yaklaştıracabilirse eminin, tasdik ederler ki, bir reyin mes'uliyeti, anlatmağa çalıştığımndan da çok fazla olmak gerektir. Ve beşerin çektiği zahmet hep kendi taksirinin ve mukadderatına karşı gösterdiği lâubaliliğin müstahak cezasıdır.

Hayır, hiç mübalâğa etmiyorum. Her rey bir felâhın veya felâketin rehberidir. Bu kanaatedir ki önümüde ki intihapta namzet olarak gösterilen çehreler arasında ilmi müktesibatın veya şöhretisabaka veya sayıadan evvel insan oğlunun derdini, dileğini, dînyanın gidişatını kavramış, geleceği şeksiz olarak sezebilmiş olgun bir kafa, eyilmez bir boyun, hükülmez bir kol, sağlam bir iman, ne kuvvete, ne haşmefe yüz vermez bir ruh, en küçük bir hata namına on bin senelik geçmiş ile yüz bin senelik gelecekten hicap duyacak his ve haya sahibi bir insan arıyorum. Öyle bir insan ki; kimseden başlık, mürüvvet dîlenmemiş "Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür" bir civan mert olsun . . .

M.

QUOVADIS? (*)

Yazan: Lütfü BORNOVALI

Pek galeyanlı günlerdeyiz. Bir dostum telaşa giderken kolundan çekip soruyorum: "Nereye böyle, bu telaşlı gidiş?" Dostumun uzun görüşmeye vakti yok; iki kelime ile cevap veriyor: "Propaganda yapacağım!" Haliğin asırlardanberi soluk, yosunlu suları üzerinde şarkın bir taşıt vasıtası sandalıda bobstil bir genç kıylara: "Size bunca fenalık yapılara oy vermeyin, sizi mahvedenlere oy vermeyiniz; Bana oy verin! Bana oy verin!" diye haykırıyor. Şehrin en şerefli meydanını saran kalabalığın içinde bir gürlek hastası: "Onlara oy vermeyin, onlar şöyle yapılar, ben sizi rahale kavuşturacağım; ey ahali, oyunuza bana verin!" diye leryad etmede. Resmi radyo yollanmış çatalak narazalarına devam edip duruyor. Gaa kimsenin kulak esuğu yok. Devrin yeni kahramanı, cemaat önünde "Onlara zülmünden sizi kurtaracağım" ezânâ daha tamamlamadan alkışlara boğuluyor ve omuzlarda taşıyor.

İşte memleketin bugünkü halleti ruhîyesî. İhtici meşrutiyetin ilânından beri ilk olarak görülen bu büyük hay ve huy arasında bir an düşünülüyor: Ne yapmak istiyorlar? İstihiailla başını çevirdi: Şimdi onun sırası değil. Demek şimdi düşünmenin sırası değilmiş. O halde ne zaman düşüneceğiz? Ya düşüncesizlik bize pahalıya mal olursa. Hafızamızı yoklarsak bunun misallerini yakın mazide bulabiliriz. Şu milletin 7 sînden 70 sîne kadar her ferdi hatırlar ki yıkılmak istediğimizi de aynı gâflet içinde yirmi yıl önce böyle bîna etmiştik. Kendimizi tecrübe tahtası yapıp bünyemizi iskelete çevirmekte acaba ne fayda var? Eğer bir şeyin mutlaka yıkılması lazımsa onu biraz daha emniyetle, biraz daha hikmet ve soğukkanlılıkla iş görecektir karakter sahiplerine, fikir ve irtîn sahiplerine, mazide aynı bozuk eserin yapılmasına onlarla birlikte çalışmamış temiz ellere vermek basiretine sahip olmalı mı? Kaç tecrübe bize bir ders olmadı. Bugün ortaya atılan zümreler ve partiler arasında hangisi yarıki Türkiyenin binası için üç söz söylemiş, millete söz vermiş bulunuyor? Bu millete fikir ve kanaat yo-

lunda söz vermiş olmaktan çekinenlerin maksadı nedir? Hiçbir maksat ve gaye sahibi değillerse niçin ortaya atıldılar? Bu günün kahramanları, hiçbir gençlik zümresine bağlanmış, hiçbir hukuki veya iktisadi meslek ve içişhadin âlemdarı olmuş kimseler değildir. Bunlar "Yıkacağız, yıkacağız!" diyorlar? Bu hareketlerinde biz de onlarla beraberiz. Lâkin kim yapacak? Yarıki nizamı kim kuracaktır? Bu sahada memleketle henüz ne bir isim, ne bir teşkilât, ne bir kuvvet mevcuttur!

Evet, bugünkü fevkalâde hâlimiz, perişan bir milletin hassasiyet devresine işaret sayılır; hastalığı, derdi duyduğumuzun âlâmesidir. Bundan ötürü milletimiz tebriğe layıktır. Elbette bu devre mev'üt olan gayesine erecek ve asil düşünme devresi gelecektir. Lâkin bu günkü cereyan şursuz bir akın olmakta çok devam ederse, yarının şurunu körleşirmeye elbette çalışacak olan kuvvetler muzaffer olacak ve yine milleti süzül halinde götürmeye gayretler başlayacaktır. Bünyenin şura uyanmalıdır. Şayet kendinin hakiki sahipleriyle sahtekâr gayretkeşlerini bu hengâmede ayırt edemezse kendi yarımını da bugünkü his zaafına feda edecek, yine göz yaşlarını kendi içine akıtacaktır.

Biz bu gün, onlar gibi hassas olan, ancak şuurla bir köyeden temaşa ettiğimiz bu korkunç akına hayretle, dehşetle, samimiyetle soruyoruz: **NEREYE GİDİYORSUN?**

DİKKAT!

Mecmuamızın güttüğü ana gayelerden biri, Türkiyede demokrasi âlemdarlığı yapmış kimseleri bütün eserleriyle asil Türk milletine tanıtmak, gördükleri hizmetleri ve maraz kaldıkları haksızlıkları en canlı vesikalarla nazımî esfâra arz etmektir.

(*) Nereye gidiyorsun?

Bir Millet Efendiliğine Kavuşuyor!

Yazar: İzzet Altıhırdaroğlu

İkinci Dünya harbi felâketinden acı ders alan insanlığın hakiki müdafii dost milletlerin hayırbahâğı ile, demokrasiye aykırı, Nazi, Faşist ve bunların mukabili istibdat idaresini güdenlere karşı yapılan, (Demokrasiye Ayar) ihtarını üzerine, bütün milletlerde bir değişiklik vakası geldiği gibi, memleketimizde de demokrasi havayı sesimsizliğe estirgenmiş ve bu suretle olgun milletimiz de, mutahassır bulunduğu hürriyetine kavuşmak arzusu ile bu fırsatı istihsal etmiştir.

Artık 25 senedir Cumhuriyet idaresi altında demokrasi stajını muvaffakiyetle geçirmiş olan Türk Milleti beratını alıyor ve meclisini seçmeğe hazırlanıyor. Hareketlerimiz, daha ziyade, müddetini doldurup serbest bırakılan bir mahkûmun olından 25 senedir alınan hürriyetini bir kaç gün içinde telâh etmek maksadile yaptığı ve herkesin nazarından kaçmayan sosyal saldırılarına da andırıyor değil! Bu şüphesiz, şüphesiz enerjilerin acemice diriltmelerinde bir gün gerek! Fakat, bugün artık dirimiye mülak ihtiyacımız olduğuna göre, böyle acemilikleri hoş görmekten başka çare yoktur. Tabiidir ki, tozluq altında bulunan bir gazın ilk patlama anlarındaki kuvvetini bir müddet sonra kaybedip, normal artış devresine vadedilmesi gibi, bizim de şimdi, seslerimiz fazla çalınca ve yitirici, hareketlerimiz füzûlî ve kırıncı, isnadlarımız acı ve yalancı olacaktır. Buna kimsenin müdahale etmeği hakkı olmadığı gibi esasen böyle bir müdahalenin zarardan başka bir şey tevliid etmeyeceği gün gibi aşikârdır.

İnsan, şu bir iki aylık hadîselerle, dolayısıyla onları bizlere aksettiren matbuata bu mevzu zaviyesinden bakacak olursa, hem güllüyor, hem de birdenbire ciddileşip derin derin düşünüyor. 25 senedir hep Cumhuriyet idaresinde idik değilmi? Yani milletin serbest reyile vücuda getirdiği hak idaresinde: seçim nedir, ne zaman olur, nerede olur, nasıl yapılır, kimler seçilir sualleri millet nazarında çözümlenmesi zor birer bilmece şeklinde kaldı. Kendi iradesi dahilinde olmaayan bir oldu bitli oyunu ile tabii kimse alakadar olamazdı. Millet vekilleri bir isimden ibaretti, Meclis denilen o yalın bakanların arada sırada kanunların kabulü için emir verdikleri yer maalesef en ufak bir hayat eseri gösteremedi. Millet vekilleri Mecliste Hükûmete karşı kuzu, hariçde millete karşı birer kurttu. Halbuki onları

rolleri tam bunun aksi değildiymi? Buna ancak bugün "evet" diyebiliriz.

Şimdi, iş, vaziyet başka. Orada ne kuvvet kaldı, ne de kuzu, yalnız milletin ellediği gibi kullanmak istediği tasarı her dakika tehlikeye girmesinden şüphe eden bir irade var. Galiba Cumhuriyet rejimini daha iyi görmek üzereyiz, çünkü bir Cumhuriyet rejimini: milletin için hayırlı gördüğü fikirlerini tamamen hür olarak her bakımdan umlu bir hava içinde müdafaa edebilen millet vekilleri, muvaffakiyetsizlik halinde yerini daha iyisine derhal terk edebilecek tıynetle olan bakanlardan müteşekkil hür bir Meclise mümkün görüyoruz. Cumhuriyetin tarifi her yerde birdir. Ya Cumhuriyettir, ya değildir. Cumhuriyette değişmez hiç bir şey yoktur, iyi olmaayan her şey değişir. Bir saat kadar nasras olan bu mekanizmanın içine, kendi yaradılışına tamamen yabancı bir cisim, arzu hâline girilmi, iş Cumhuriyetliken çıkar ve biz de muhakkak Cumhuriyetli diye körü körüne kabul edersak, o kadar titizlikle muhatarasına arzu ettiğimiz lezzeniz elman gider, başımıza geçer.

İşte bugün bu bir kişi bu irademi bir elizünü temsil edebilmek hakkında nasıl oşkilanmak için şantiye kadar görmeğe hiç düşünmediğimiz ne enerjiler sarfediyor, ne güzel sözler söylüyor, ne yalınlar sürüyorlar. Şimdi millet, baından canlı mankenlerin, zarif tuvaletler ve bir bir esâ ile geçtiği bir moda salonaındaki müşteriler gibidir. Müşteriler ciddi ve vakar koltuklarında, mankenler ise mütebesim ve itilâtkâr orada dönüyorlar. Fakat ikisi de acemi ve dolayısıyla müterreddir, çünkü alışmadıkları rolleri yapıyorlar. Düne kadar, tekinle müşteriye: "Sen bir mankensin, senin vazifen mütebesim ve masam karşında oturan hatları gergin manken bozması müşterilerin arzularına haat etmektir. Onlar şu tarafa dön, bir az ilerle, kolunu kaldır dedikleri zaman, murdannmadan uyacak ve onları memnun edereksin. Çünkü onlara ihtiyacımız var, onların sayesinde biz de dünya nimetlerinden istifade ediyoruz." denilmekte ve onun hakiki efendi'lik vasfını unuttuğumuz gayesi güdülmekte idi. İşte, bunun içindir ki millet de, millet vekilleri namzetleri de, çokdan unuttukları hakiki rollerini yapmağa çabıyorlar! Fakat her ne bahasına olursa olsun bu rollere alışmamız lazım, alışmazsak yarabbi, yine gerilik, yine asap bozukluğa, yine istismar, yine, yine, yine . . .

Siyaset Demirbaşları

Yazan: Lütfü BORNOVALI

Son çeyrek asır içinde yeterince gençliğini idrak etmiş bizim nesil, hayatın uyusukluk içinde geçirmiş ve bu uyusukluk onun ruhunda ve maneviyatında devam ettirilmek için bütün muhit ve terbiye sistemi ona göre programlaştırılmıştır. Muayyen kâğıtlara göre düşünüen, bütün meseleleri muayyen hal şekline göre katara bağlayan bir gençliğe ehemmiyet verilmiş, müleşebbis, şuurlu, şahsiyet sahibi, yaratıcı ruhlu insanlara süphe ile hak olarak varlıkları daima göze batmıştır. Muhakkak ki, neslimiz tarihimiz içinde talihsiz diye anılmağa en layık olan nesillerden biridir. En karanlık devirlerde bile gençlikten istenen ve istenmeyen hareketler sarahatla gösterilmiş, mücadele için muayyen ve sarih hudutlar çizilmiştir. Bu şartlar içinde her düşünün insan, menfaat ve idrakinin ulaşabildiği nispette hayat mücadelesinde huzumlu yeri tayin ederek karakterine en uygun salka çarpışmıştır. Bu devir Namık Kemalleri yetiştirmiştir.

Habuki son yirmi beş sene içinde uğrunda her bakımdan binbir fedakârlık yapılan bütün mukaddes varlıklarla adeta alay edilmiş, hak, adalet, hürriyet, masumiyet gibi manevi kıymetler oldukça mevzuatın kefaleti altına alınmış olmasına rağmen bunlara tatbikatta pek az kıymet verilmiştir. Resmî şifâla konuşan mes'ul şahısların, ancak edebiyat yapmak maksadıyla riayetkâr görüldüğü manevi kıymetler, hakiki maksatlar için bir maske olarak kullanılmış, hayatımızın en ince referansına kadar maskeli ve riyakâr düşünce hakim olmuştur. Ailâki ıhsat eden, maneviyatı öldüren, serbest lelekli körlük yok ederek şahsiyetlerin yetişmesine mani olan bu atmosfer, beşinci kola benzeyen sinsi kuvvetler gibi cemiyetin bünyesinde tahripler yapmış, "Disiplinli hürriyet" tabiri içinde bir onbaşı ile idare edilecek, ruhtan mahrum manken halinde insan yetiştirilmesine çalışılmıştır.

Adil olmayan, samimiyetten uzak bulunan, maskeli her gökş gibi illâsa mahkûm olan, aksaklıkları idrak sahibi herkes tarafından görülen bu devir içinde, yirmi beş seneberi düşünüen insanlara daima ıtidal ve sabır tavsiye edilmiş, "Büyük inkılaplar geçirmiş, bünyesi hükümden sarılmış bir cemiyet içindeki mevcut şartların intihal devrine mahsus hususi bir karakter taşıdığı" bildirilerek geçiciliği üzerinde durulmuş ve çeyrek asır zihniyet oyalanmağa çalışılmıştır. Lâkin yalın illâs etmeğe, hadiselerin ruhunu gözâyle gö-

rülmeğe başladığı, devamı istenen sükûnet dolu ölü devrin kapsadığı, hürriyet rüzgârının idrakları harekete geçtikçe bütün kalplerin kurtuluş dinine bağlandığı mukaddes cidal devri gelmiş ve bu hareket karşısında menkâleri örten maskeler düşerek hakiki bir kurtuluş ve hürriyet mücadelesi başlamıştır.

Samimi ve genç ruhlar, mücadelecî ve heyecanlı bir hayat içinde daha şük inanağa mütemayildir ve her devrin kahramanları arasında yer almakta istad olan ideal avcılarının işgallerinden kendilerini uzak tutmuyorlar. İki devirde yine iki nevî düşmanla karşı karşıyayız. Biri, bugün için gizlenmesine artık imkân kalmayan, daima bu memleketin sahibi olduklarını iddia eden ve bugün ister istemez karşımızda cephe olarak her fırsatta "ben" diye yüksek perdeden konuşan tahakküme alışmış zorba ruhlar; Diğeri de amme ruhandaki bu şahısları evvelden sezerek yarımın kahramanları arasında yer alabilmek için peygamber kesilen yalın mefkûrecilerdir. Vicdanları işgale çalışan her iki gurupta, bu memleketin gençliğine imtiha olabilecek bir fikir vermemişler, yalnız avam ruhunda yer bırakın, kıymetleri üzerinde münakaşa yapılmadan, büyüklük veya küçüklükleri ancak kendilerinden menkul, tarihin mah olmamış bazı kuvvetleri ellerinde bir bayrak gibi salıyarak mefkûreleri aytanmağa çalışıyorlar. Yalnız dille övünen, başkalarının hizmetlerini sömürmekten başka hareket kabiliyeti olmayan bu insanlar, yarımın gençliğine de bize nasip olan ölü bir hayat hazırlamaktadırlar. Biri zorba, diğeri riyakâr bu iki düşman, bugün idealden uzak bir menfaat yarışı içindedir. Bunun farkına varamayan pek çok imanlı gençlerin de mefkûreleri istismar edilmekte, heyecanları boş harcanmaktadır. Bugün memleketimizde, ruhlarda inkılap yapacak hakiki bir demokrasi savaşı değil, muayyen bir istikbalî garantileme ve veznedar nöbet değıştirmeğe matuf saltanat, ikbal ve menfaat demirbaşlarının yaptıkları maskam kapına mücadelesi vardır. Samimi muhalefette yer almış hakiki mefkûreciler de, bu davayı yürütmek isteyen zorba ruhlu düşmanların oyunlarına alet olmuşlar ve bu gün memlekete ruh vermeğe matuf bu milli ve insani davayı süratle bir çökmeza doğru götürmektedirler.

“Buhranımızın Mânası,”

M illetimizin üç yüz yıllık buhranının sebebi araştıranlar çok olmuştur. Bütün bu buhranların sebebi de bir değil, birçoktur. Biz bu yazıda buhranlarımızın nelerden doğduğunu, muazzam devrimimizin neden bugün dünyanın enlik nizamının kurucusu olmaktan çıktığını araştırarak değiliz. Biz de devamı daha mahdut ve dar bir çerçevenin içerisinde yaparak tetik edeceğiz. Halkı sukûna, kendi emir ve arzularından ibaret olan dar bir disipline girmeye davet, hatta sırasında mecbur ederek nizam kurmak suretiyle buhranlarımızı ortadan kaldırmağa, böylelikle normal nizamı kurmaya çalışanlara isteklerine cevap vereceğiz.

Bunun için önceden uzviyeti misal olarak alalım. Önümüzde bir vücud var ki buhran geçiriyor. Ona hastadır, diyorlar. Kolaylıkla ateşi düşmek bilmeyen bu vücudün hali ne derecede tehlikeyi işaret etse bile yine o nispetle selâmet ümitleri bulunacaktır. Buhraansız bir vücüt için iki hal düşünülebilir: Ya normal yaşayış veya ölüm. Birinci hal kaybedilmiş olduğuna göre buhranın mânası, bir vücüdün ölmek istemeyişli olur. Onu ölüme götürmek isteyen bazı kuvvetlerle yine o vücütte yaşamak isteyen kuvvetlerin çarpışması buhranı doğurmuştur.

Mesele uzviyetten alınıp cemiyete tabii edilince de aynı netice ile karşılaşırsınız. Eğer bu cemiyette, onu ölüme götürün bir sürü kuvvetlerle çarpışan yaşama kuvvetleri olmasaydı o çoktan ölmüş bulunacaktı. Onun dıştan görünüşü bir sükûn hali olur, fakat o cemiyet bir iskelet, yâni meseid bir müstemleke haline gelmiştir. Oradaki insanlar belki hayatın acuzluğundadır, konfordan memnun olarak yaşarlar. Fakat onlar hür olarak, yâni kendi iradeleriyle yaşamazlar. Başkaları tarafından lühuf eseri olarak yaşatılırlar. İhtimâli ruhun ölümü demek olan bu hal, cemâati kolayca dizginleyip zailetlemek isteyenler, pek arzularlar ve ihtimâli vücüdün her kumıldanış karşısında nefret duyurlar. Nizamı bozan adamları “Hain” suçlu damgasıyla damgalayıp halk içinde teşhir etmekten hoşlanır ve onlara kolayca nefes akdırmazlar. Halk ise ekseriya tekinlerin eseri olarak bunları kin ve gereksizlikle karşılar, çok kerre de linç etmek ister. Zevâli külle bilmez ki o adam, kendini ölüme sürükleyen kuvvetlere karşı koyan kahramandır. Halkın zevâli nihiyeti şöyle münidandır: “Fakat bu adam rahatsız bozuyor, bizdeki buhranın sebebi bu adamdır, buna nasıl tahammül ederiz?” Evet, hakikaten halkın kurtarıcıları cemiyetteki buhranların sebebidirler. Lâkin bu buhran, ölüme karşı koyan kahramanın kuvvetindeki ateşin eseridir, o kahramanların sukûnı bozan hare-

ketleri, bu buhranın yaşama zamanı ifadesidir, bunu mütemadiyle taşıyacağız lâzım.

Özünde buhranı ifade bu millet, zâta, müsibete teslimiyetle, nizamın bir ahtırasında meydana bükümedi. “Artık böylece değil, İzzet” durum razı olmaktan başka çare kalmadı demedi ise bu hal, Anadolu’nun yaşama kuvvetlerinin erdemidir bayrak gibi bir ifadesidir. Bu millet bütün manâli ile sahip olduğu ahlak ve iktisat değerleri ve yerinde asırlarca yaşamağa küllü kuvvetleri, kendi kuvvetli ve gerçek avanelerine zaiden rahane kuvvetlerle asla birlik olmayağına dikkat edelim. Hangi mevlâi vâdi bu halkı temsil ediyordu? Nispeti bulmuştu, bağladığı gülenmeyi emel olan sahip olduğuna insanı millîtimiz bu insanın bu ölmeyecek bir uyarı karakterine sahip olmuştur. Bütün bu (bütün rahane tesirler karşısında onun buhranla karşılaşması, onu ölüme vâdi etmiş olan kuvvetlerin bu tesirler karşısında derhal harekete geçmesi, millî ruhun kendi dayanma karşı ayaklanması demektir. Yaşamamızdaki hassasiyete hayatımızı taşıyan, sükûnunun bozma büyük gücü, hâlin bu sükûnunu bozma kapılar, yaşamak ve yaşatmak isteyen birinci kuvvetlerin uyarıdır. Bizim hür ve insanca, hadisele yaşamamıza güraklar olan düşmanlar, belledikleri ölmek sukûnı hiçbir zaman bulamayacaklardır. Bu millet, seurların mirası halde elde ettiği hukuk, din ve ahlak değerlerini öyle zannedildiği kadar kolay kolay düşmana teslim etmeyecektir. Biz bu mücadelede müstahem ve parşan yaşamayı, zehil ve esir yaşamaya razı değiliz. Hürriyet ve ruh için iktisat yolunda bayrak çekti. Bir nesil, bir gençlik, bütün bir millet bu bayrağı, altında toplanacak diye ümit ediyor ve tedbirler. Nispeti temsil ve gereğinin ruh temizliğini en esaslı dava, en büyük elbat olarak kabul etti. Bu elbatın serüveni, istiyoruz ki, her biri buhranlarımızın hür gelişinde yer alıp onu taşıyacak, kimi de en tıdâli söylemeye çalışmış olan su emel vermiş bir şâh kahramanları milletimizin huzurunda ayakta ve idâleler, hareketlerini hesabını kâinat karşısında versinler.

“Siz nazarı bazıyorsunuz, siz halkı kıskırtıyorsunuz” diye her biri zabıta memuru kesilen nizam ayakları, ölümlü kelepçeledikleri alımların ne açık ve ne püskükte parıldığını o zaman görerek utansınlar.

Buhranlarımız büyük eserini muhakkak doğuracaktır. Bu eser ask ile, vecd ile, hem de millette beraber elde edilecek. Milletimizin aradığı ve hasretini çektiği bir hukuk, bir din, bir ahlak ve iktisat nizamı var. Bu halka elbette yeni manâli sistemi, başka bir maliye sistemi ve bambaşka bir hayat yolu lâzım. Bunu hissimizle anıyoruz ve işte hassasiyet devrindeyiz.

Milli Mücadelede Erzurum

Müellifi: Cevat Dursunoğlu
Basıldığı yer: Ziraat Bankası matbuası
Sayfa: 170

Yazarı: Lütfü Bornovalı

Yakın tarihimizi şahsi hizmetlerine tahsis ederek, hakikatı sırlar altında görünmez hale getirmek ve bu yakın tarihi istismar membağı yapmak son yılların en belli başlı hareketleri arasında yer aldı. Bu istismarı ilmi bir kışveye sokmak için heyetler teşkil edildi. Bu heyetler bütün çalışmalarını tek noktaya topladılar. Tarihi hadiseler, ilmi terlikler sonuncu derecelere çekildi. Yatmaz bu tarihi isteyenlerin, hepimiz güdercek noktalara dikkat edildi. Bütün mevaitakiyeler ve büyük hareketler muayyen şahıslara tahsis edilerek, tarihî yapıklarını iddia edenlerle bu tarihi parçalamamıza saadantlar birbirlerini sigortalamağa hasretmiş ve hasretmesai ettiler.

Halbuki yakın tarihiniz bir iman ve feragat detanıdır. Memlekette herkes kendi imkân hududlarını aşan harikalar yaratmış. Damlupınarda düşünene merhisini atan Mehmetçik de bu muharebeyi idare eden komandanlar kendi iktidarları ve imkânları içinde bu Vatanı müdafada müsavi kahramanlık göstermişlerdir. Bu millet ayaklanmasa, bu aynı izdirası duyan mil-

let ruhunun çalınması mukadder neticayı vermiş, ancak istismar gayesiyle hareket edenler el çabukluğu ile bütün millete allı muvaffakiyetleri mal ederek milletin karşısına kabarek bir alacak listesiyle çıkmışlar, çeyrek asır müddetinde ve milletin sesini boğmuşlardır. Fakat hiçbir zulüm, hiçbir zulüm hakikatları öldürememiş, bilakis izdiraplar insanları bilmiştir. "Yeryüzünde hakikatan süpürülecek bir çit dudak buldukça istibdat tehlikesindedir" diyen büyük adam bizim tarihimizi de, kendi bulunduğu devre göre istikbalimizi de sanki bu dünya içinde müdelaheslemiştir. İşte bu riya ve gösteriş güruhlarını arasında fazilet ve kahramanlığın sesi susararak istenirken, düşünen kafalar ve duyan kalpler memleketin tarihî üzerine eğilmiş, aynı vezneye bağlı insan kalabalığına ürüneğe çalıştığı tarihi hakikatler arasından evvelâ (KUVVAYI MİLLİYE RUHU) (*)'nın sesi duyulmuş bunu takiben de (MİLLİ MÜCADELEDE ERZURUM) isimli kitapla istiklal davamızın temelini ve çekirdeğini göstermeye matuf bir çığır açılmıştır. Mevzuamızın tahakkukuna çalıştığı davaların başında yakın tarihinizi, Milli Mücadele tarihinizi vesikalara müstenit tam ve doğru olarak ortaya koymak bulunduğuna göre biz de bu vazifemize evvelâ (MİLLİ MÜCADELEDE ERZURUM) kitabını tanıtmakla işe başlayalım.

Eseri: I— Ön söz, II— Mondros müterakesinden Erzurum kongresine kadar şark vilâyetlerimizdeki karutulus müteddesesi için çalışma, III— Erzurumdaki çalışmalarla alakalı vesikalar diye üçe ayırmak mümkündür.

I— Ön söz: Burada muharir Erzurumun coğrafi ehemmiyetini ve bu ehemmiyette mütenasip tarihi hadiselerine şahne olduğunu, her devirde tarihin ve talihin Erzuruma mukadder kütüğü izdirap dolu mücadele safhalarını hatırlatarak bu güne kadar ciddi bir şekilde ele alınmayan (Milli Mücadele tarihinin doğu ellerini ilgilendiren ilk zamanlarını aydınlatmak bakımından bunların yazılmasını ve eldeki vesikalardan başlanarak bir vazife olduğunda ısrar eden) dostlarının sözleri üzerine bizzat yaşadığı tarihi yazmağa karar verdiğini ve bu eserle o güne katıp da halen hayatta bulunan

Henüz fikir ve hikmet, kalde ve ayel ortaya koyan görüşmektedir. Bu eser, buhranların zaferi demek olacak olan bu gayeyi hep başkalarından, eserinin dairresini tamamlayıp son sözlerini çoktan söylemiş olanlardan beklemek bizdeki hayatın lakarı demek olacaktır. Halbuki gençliğin kendine gelme saati artık gelmiştir. Bundan sonra iş ona düşüyor. Ve ona iş vermesini, onu teşkilât yapmasını bilmeyen, bu vasıttan uzak duranlar bu memleketin hayatında esash hiçbir şey yapamayacaklarına emni olunsunlar. Biz gençlikten, şu anda herhangi bir hüner ve teknik mezihet beklemiyoruz. Er muazzarı ahidelerin yapıcısı olmak, iyi bilsin ki, ona şeref vermeyecektir. Biz gençlikten hür bir vüdan, sarılı ve lütfi bir kışat, tesüm olmaz bir karakter sahibi olmasını istiyoruz. Onun programlaştırılması, imanın karakterin bu müthiş kütüğünde, onlara sahip olan iyi göstericilerin işret ettikleri bir aydınlıkta kabil olacak ve cemiyet, asırlarca süren buhranlarımızdan zafere, iman ve ruh sahibi olarak çıkacaktır.

*

(*) Kuvvayı Milliye ruhu-yasası: Samet Ağaoğlu.

arkadaşlarının da hâzırlarına hitap ettiğini ve bu hareket neticesinde beklenen ve istenen yeni eserin doğacağını ümit ettiğini ifade ediyor ki, biz de bu ümit ve temennide muharrirle müşterekiz.

II— Erzurum kongresine kadar şark vilâyetlerimizdeki kurtuluş mücadelesi: Bu bahsa Mevâris müttarekesiyle başlayan muharir, İstanbulda geçirdiği kısa fakat acı günlerin hatıralarına temas ederek o zamanki İstanbul hükümetinin fedakâr ve kahraman vatan evlâtlarının feragath çalışmalarına karşılık reva gördüğü istihlak edici zihniyeti anlatarak mağlûp ve yaralı bedbaht vatanımızın, yorgun ve muztarip kalplerde yarattığı gönüllü yakıcı aksisedayı bir teşkilât içinde millete ve memleketeye duyurmak çaresini düşünerek rahmetli Süleyman Nazif'in deîaletiyle (VİLAYATI ŞARKIYE MÜDAPFAAI HUKUKU MİLLIYE CEMİYETİ)nin kurulduğunu öğrenerek oraya baş vuruyor. Bu cemiyetin rolü, vatanı bağından koparılmak istenen mübarek vatan parçası şark vilâyetlerinin tarihi ile, halkı ile, harsı ve duygusu ile Türk olduğunu dünyaya ispat etmektir. Muharrir de bu cemiyetin salâhiyetini muhtevi olarak memleketi olan Erzuruma gönderiyor.

Erzurum bitenmiş imaniyle harikalar yaratmaya hazırlanıyor. Muhaceretler, harplar, Ermeni mezalimi, büyük felâketler onlarda yeni kudretler yaratmış. Ancak şunu ilâve edeyim ki: Erzurumda bu ruh şahlamıştı, merkezden ümitli keserek mukadderatlarına ancak kendilerinin hakim olması lâzım geldiği hissini yaratmak için, Cevat Dursunoğlunun Erzuruma gelmesinden çok daha evvel bu işe kendini vermiş, köy köy, bucak bucak ilhamını kendi kalbinden ve kafasından aldığı kurtuluş dinini yaymaya çalışan fedakâr yaradılışlı insanlar var. Belki kağıt üzerinde teşkilât ancak Cevat Dursunoğlunun gelmesinden sonra olmuştur, lâkin asil mühim olan bu teşkilâtı ruhlarında yaratmaktır. Ruhlarıdaki bu inkilâbî yaratıcılar üzerinde nedense muharir durmak istememiş. Daha 1918 senesinde müttarekeden sonra, padişahın hitfî aifeinden nazırlıklar, sandalyeler bekleyen ikbal ve fırsat düşkünlü haris ruhlar memleketin beyinlere ürperti veren hazin hüçrüklerine kulaklarını tıkamışken, aynı senenin son aylarında Anadolu savaşına ilk tohumları, kurtuluş dininin havarileri tarafından ve şarktan başlayarak bütün memleketeye saçılıyordu. Kurtuluş teşkilâtı birçok karantık noktalarının vesîkalarına istinad ederek umumun nazarına arz eden Cevat Dursunoğlu, bu millî hareketin daha derinlerine, ilk mebdelerine maalesef inmemiştir.

1919 senesinin şubat ayında Erzuruma varabildiğini tahmin ettiğimiz muharir, rahû yaratılmış ve teşkilâtî hazırlanmakta olan kurtuluş hareketi için teşkilâtçı arkadaşlarına hitâk ederek onlar için bir kuvvet olmuştur. Martın ilk günlerinde resmen kurulmasına karar verilen (VİLAYATI ŞARKIYE MÜDAPFAAYI HUKUKU MİLLIYE CEMİYETİ)nin açılması için

yapılan büyük bir işlemede, karar verilir zor olduğundan mevvel aza arasından bu kişilik bir komisyon kuruluyor. İstanbul hükümetinin hakiki hâviyetini anlayamamış bazı eşhas, böyle bir harekete şüpheli bakıyor ve (bu devletin padişahı var, sadrazamı var, onlar düşümlerler. Biz burada bir vilâyet köşesinde basımızdan büyük işlere karşarak devletin işlerini bozuyoruz bunda büyük vebal var) diye lâraz ediliyorlar.

Her bozguna ve imansız harekete karşı pervasızca mücadeleyi kabûlden çekilmiyen genç hukukçu HÜSEYİN AVNİ(*) hemen ayağa kalkıyor, sert bir dile (İstanbuldan bir şey beklemenin hata olduğunu, bu defa kimsenin muhâcir olamayacağını ve buna hâkim müttarede emniyetini, ne olursa olsun müttareadan başka çıkar yol bulunmadığını ve müttareza için de şimdiden teşkilâtlanmak gerektiğini) söylüyor. Bu tereddütsüz ve imanı konuşma istenen tesiri yapıyor ve aynı gün orada cemiyetin kurulması kararlaşıyor. Hükümet 10 mart 1919 gün ve 49 sayılı ilânla cemiyetin kurulmasına müttarede ediyor. Böylece Anadolu kurtuluş tarihinin ilk teşkilâtî mücadelesi, 10 martta ilân başlamış oluyor. Cemiyet kurulduğuna hemen akabinde bir beyannâme neşrederek millî ve memleketi en yakın tehlike olan Ermeni düşmanlığına karşı müttareza davet etmiş ve nüfus, kültür, tarîh bakımından bu ilke üzerinde Ermenilerin hiçbir hakkı olmadığını bütün dünyaya ilân etmiştir.

Aynı zamanda Erzurumda bulunan ve birkaç gün sonra İstanbula hareket eden şehzade Abdülhalim efendiye (Türkiyenin ayınlı bir bütün halinde makamı muallâyî hilâfet etrafında toplanmasını) istediklerini padişaha bildirmek arz eden Hüseyin Avni ile Dursun bey zade Cevat'ın bu teşebbüsleri de padişah nezdinde bir tesir yapamadığından, bu mücadelede yalnız kendilerine güvenmek lâzım geldiği hakkındaki kanaatlarını bir defa daha teyid etmiş oluyorlar.

Cemiyetî kavetlendirmek ve hâlihteki müttareza azamî tekviye etmek vazifesi, cemiyetin naşiri elikârı olan Albayrak gazetesi sahibi rahmetli Necetî ile Hüseyin Avni, Dursun bey zade Cevat ve Ahmet beyler gibi genç elementlere düşüyordu.

Bu arada muhterem vilâyetlerle ve ordu ile temasa geçiliyor. Trabzonda esasen teşkilât vardır ve Istikbal gazetesi de bu birliği kuvvetlendirmektedir.

Zamania bütün komşu vilâyetlerden Erzurumun sesine akisler gelmekte ve general KAZIM KARABEKİR başta olmak üzere bu teşebbüs ordu mensubeyninin de gizli veya açık yardımına mazhar olmaktadır. Bu inkışaf Erzurum vilâyet kongresi için müttarede bir muhterem yaratıldığından, şark vilâyetleri muhteremine

(*) Mecmuamızın sahibi Hüseyin Avni Ulaş'ır.

İştirakiyle ve süratle bir kongre akti imkânı arzide durulmuştur. Esasen Trabzon da aynı ihtiyacı duymuş, iki vilâyetin aynı mahiyetteki tekliflerini iltiva eden telgraflar yolda karşılaşılmıştır.

Evveldi Erzurumda büyük bir toplantı yapılarak yeni bir teşkilât nizamnamesi hazırlanmış, şâhîh müdafaaaya karar verilmiş ve merkezde ehlî küçük bir faal heyet teşkil edilerek liva, kaza ve mülhakat teşkilâtı yapılması temine çalışılmıştır. (Müevvir vilâyetlerle icabat tesisi) üzerinde ehemmiyetle durularak Vilâyetî Şarkîye kongresi için hamamah bir faaliyet başlanmıştır. Bilhassa bu devrede ruhları birleştirmek, tam bir itihaf içinde kuruluş mücadelesini gerçekleştirmek için Albayrak gazetesinin ve dolayısıyla merhum SÜLEYMAN NECATİ'nin hayrî faaliyetini takdirle anmak lâzımdır.

Kâzım Karabekir'in de pekçe yardımına mazhar olan cemiyet, İzmir işgali üzerine heyecanlı müfingler tertip ederek hıranları körükliyordu. Rublarda memleket sevgisinin dayanılmaz bir aşk halinde akisler bulması, bir kurtuluşu müjdeliyordu.

Bu sıralarda üçüncü ordu müfettişliğine tayin olunan MUSTAFA KEMAL de Kâzım Karabekire şifre telgrafla müracaat ederek Erzurum Müdafaaî Hukuk Cemiyeti hakkında malûmat istiyor. Böylece muazzam teşkilâtî bir kurtuluş hareketinin ilk merhalesine ulaşılmış oluyor.

Vilâyetî şarkîye kongresini davet için evveldi Erzurum vilâyet kongresi toplandı. Bu kongrenin kararları arasında dikkate değer iki mühim fikir vardır. I.— Her ne pahasına olursa olsun Camial Osmaniyeden ayrılmamak, yani vatana birliğini korumak.

II.— İstanbul Hükümeti şark vilâyetlerini terk etse bile bu amûka sakinlerinin son ferdi ölüncüye kadar vatan topraklarını müdafaa etmek.

Bu müdafaaada ordu ile birlik yapmakla beraber (bekçi teşkilâtı) adı altında köylüyü silâhlendirmeye çalışılmış, müzareke hükûmlerinin tatbik şeklini koanuln memur İngiliz heyetinin nezihine rağmen askeri depolaradaki esleha ile trenle hududu geçmek üzere bulunan bir kısım esleha Kâzım Karabekir paşanın muvafakatiyle tren den zevia alınarak halka dağıtılmıştır.

Müdafaaî Hukuk şark vilâyetleri kongresinin toplanması için hazırlıklar bitiyor. Bu kongreye iştirak etmek üzere 2 temmuz 1335 tarihinde MUSTAFA KEMAL Paşa ile RAUF bey Erzuruma geliyorlar, ve Vilâyetî Şarkîye Müdafaaî Hukuk Milliye Cemiyeti Erzurum şubesi Paşaya heyetî faale reisliğini, Rauf beye de reis vekillliğini teklif ediyor.

Bazı Vilâyetlerde vaki gecikmeler dolayısıyla büyük kongre 10 temmuzdan 23 temmuza talik ediliyor.

Mustafa Kemal ile Rauf beyin kongreye merkezden iştirakleri için, kongreye seçilen Erzurum mümessillerinden Cevat beyle müteakib binbaşı Kâzım bey istifa ediyorlar.

23 temmuzda büyük kongre toplanıyor. Bu kongreye Bitlis, Erzurum, Sivas, Trabzon, Van vilâyetleri iştirak ediyor. Elâziz, Diyarbekir vilâyetleri de mümessil göndermek istiyorlarsa da mahallî vaifler tarafından hareket ettirilmiyorlar.

Mustafa Kemal kongreye müttelikan reis imtiyap olunuyor, memleket ve millet için hayfî kararlar verilerek çalışma neticesi bir beyanname ile ilân olunuyor. III.— Erzurumdaki çalışmalarda alâkalı vesikalar:

Hiç şüphü yokki eserin en kıymetli kısmını vesikalar teşkil etmektedir. Sebepleri ne olursa olsun dünün leraatına ve her nevi faaliyetine iştirak eden Cevat Durmuşoğlundan tam bilaraflıkla yazılmış ideal bir ilmi eser beklileyemeyiz. Yirmi küsür senenin ruhumda yaratıldığı iliyatları terk etmesine imkân görülemiyen muharir, eser içinde tam bir istiklalle konuşmamış, karahik devirlerin ruhumda yaratıldığı kâbusan kuruluşaınarak hiç yeri olmadığı halde arada bir çeyrek asırlık devrin hüviyetine bürünmüştür. Buna rağmen direktife kaleme alınmıyarak tarihî vesikalara dayanması ve kendî müşahadesine istinad eden hadiseleri ihtiva etmesi bakımından (KUVAYI MİLLİYE RUHU)ndan soara bu vadede ilk ciddi eser telâki edilebilir.

Vesikalar kısmında biri 9 mart 1335 tarihinde (Vilâyetî şarkîye Müdafaaî hukuk milliye cemiyeti)nin ilk kuruluşundan sonraki beyanname, ikincisi 17 haziran 1335 tarihinde cemiyetin Erzurum şubesi kongresinin rapor ve kararı, üçüncüsü de 23 temmuz 1335 akti olunan (Şarkî Anadolu Vilâyetî Müdafaaî hukuk cemiyeti)nin mukarreratıdır.

Bu sonuncu mukarrerat daha evvelki mukarreratı da içine alanı aynı zamanda Sivas kongresi kararlarına da esas olması bakımından üzerinde hassasiyetle durulmağa değer. Esasen Sivas kongresi Erzurum kongresinin kararlarını aynen kabul etmiş yahuz cemiyetin adı (Şarkî Anadolu müdafaaî hukuk cemiyeti) iken bu isim bütün vatana teşmil edilerek (Anadolu ve Rumeli Müdafaaî hukuk cemiyeti) olmuştur. Sivas kongresi kararları, dolayısıyla Erzurum kongresi kararları bütün millî mücadele senelerinde bütün yurt evlâtlarının parolası olmuş, vatan ve milletin selâmet ve istiklâh bu kararların tahakkukuna bağlanmıştır. Biz de Erzurum kongresinin nizamname ve teşkilât hakkındaki kararları müstesna, tahakkukunu istediği maksatlara ait mukarreratın tatbik edeceğiz.

Memleketimizin kısmi mühlîmîn ilen işgali gârp vilâyetlerindeki tahannülsüz Yunan fecali, şarkta Er-

menî kâllâmı, Pontüs krallığını İhtiyas teşebbüsleri imhâ-i İslâmı hedef ittihaz ettiğinden maksaddes vatanımızın inkisam ve inkilâh tehlikesini gören millîtimiz hiçbir iradeî millîyeye istinad etmeyen hükümet merkezîyemizin bu alâm ve fecayie çaresiz olamayacağına emsali meşâmesile kani ve birçok müessizatı tahında daha elim ve gayri kabili hazmükabul mukarrerata da baş eğeceğinden endişeli olarak mübarek vatan parçası olarak şarki Anadolunun mukaddesatını bizzat mahafaza gayesiyle vicdani millîden doğan cemiyetlerin iştirakiyle 23 Temmuz 1335 te inikat edip 7 Ağustos 1335 tarihinde mesaisine son veren Erzurum Kongresi mukarreratının en mühimleri hülasaten şunlardır:

I— Şarki Anadolu vilâyetlerinin hiçbir sebep ve bahane ile Camiî Osmaniyeden ayrılmasına inkan olmadığımız, saadet ve felâkete iştiraki tanımı kabul ve mukadderatı hakkında aynı maksadı hedef ittihaz ederler.

II— Osmanî vatanının temamiyeti ve hükümet millîtimizin temini, makamı saltanat ve hilâfetin masuuiyeti için Kuvayi Millîyeyi amil ve iradeî millîyeyi hakim kılmak.

III— Her türlü işgal ve müdahaleye karşı mütedhiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir.

IV— Hükümetî merkezînin diğer devletlerin tazyiki karşısında şark vilâyetlerini terk ve ihmal zaruret hissi olursa, bu vilâyetlerin makamı hilâfet ve saltanata merbutiyeti ve mevcudiyeti ve hukuku millîyeyi zâhil tedabir ve mukarrerat ittihaz olunmuştur.

V— Vatanımızda mevcut hükümetin esasını hukuku mükesebelerine riayetkâr olarak mal, can ve ırzlarının masuuiyeti muktezâi diniye, ananeti millîye, esasta kamuniyemizdendir.

VI— Şarki Anadolu vilâyetlerinin ekseriyeti kabilesini İslâmîlar teşkil etmesi, harsi ve iktisadî üstünlüğün müslimanlara ait olması ve yekdiğerlerinden gayri kabili hükkâm olan din ve ırkdaşlarımızla meskün memleketimizin taksimi nazariyesinden sarfı nazarla mevcudiyetimize, hukuku tarhiye, irkiye ve diniyemize riayet edilmesini ve bunlara mugayir hareketlerin terbiye olunmamasını.

VII— Milletimiz insanî ve asri gayetini tebell ve fennî, sanai, iktisadî hal ve ihtiyacımıza şakir eden. Binacaleyh devlet ve milletimizin dahilî ve harici istiklâl ve vatanımızın tamamîsi mahfuz kalmak şartıyla, Misaki Millî hudutları dahilinde millîyat esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emelî beklemeden herhangi devletin fennî, sanai, iktisadî muavenetini memnuniyetle karşılarız. Bu şeraiti adile ve insanîyeyi muhtevi bir sulhün acilen tekrarı selâmeti heşer ve sukûnu alem namına ahassî amali milliyemizdir.

VIII— Milletlerin kendi mukadderatını bizzat tayin ettiği bu tarihten itibaren, hükümetî merkezîyemizin de iradeî millîyeye tabii olması zaruridir. Çünkü iradeî millîyeye gayri müstenit herhangi bir heyeti hükümetin inel ve şahsi mukarreratı millîyete mata olmadıktan başka haricen de mütaber olmadığı ve olmayacağı şübhîye kadar meşbuk efal ve nefal ile sabit olmuştur. Binacaleyh milletin içinde bulunduğu hali zecret ve endişeden kurtulma çarçerine özlük tevessülüne haccet kalmadan hükümetî merkezîyemizin meclisi millîyi haccen ve hilâ İhtiyas zamanı toplaması ve bu suretle mukadderatı millet ve memleket hakkında ittihaz edilecek hükümle mukarreratı meclisi millînin murakabesine arzaması mecburidir.

Bu mukarrerat hülasa edilirse üç esasta toplamak mümkündür:

I— Vatanı temamiyetini muhafaza ve müdafaa;

II— İstiklâlinin dokunulmazlığını ve temliğini sağlamak;

III— iradeî millîyeyi hakim kılmak.

Bilhassa bu sonuncu esas beyannamenin 8 inci maddesinde pek zarî olarak ifade edilmiştir.

Bu beyannamenin 8 inci maddesi, yani iradeî millîyeyi hakim kılmak esası müstesna, millî mücadelede bütün esaslar tabakkuk emistir. 8 inci maddenin tabakkuku için maalesef bir adım bile atılmamıştır. Iradeî millîyeyi hakim kılmak esası yalnız birinci büyük millet meclisinin devamı zamanına ihtisar etmiş, 1923 ten sonra eskileri aratacak daha köyü bir istibdat ve terör zamanımıza kadar devam etmiştir.

1919 Erzurum kongresine iştirak edip te halen hayatta olan hamiyet erbabı büyüklerin izdiraplarını daynamak ve onların bu talihsizliklerinin derin elemi hissetmemek mümkün değil. Yirmi yedi sene evveç tahakkuku için ahtu Peyman ettikleri, hayatlarını, sıhhatlarını, varlıklarını harcadıkları ideallerinin tahakkukuna mani sebeplere karşı, yirmi yedi sene sonra bir adım dahi ilerlemediğini görerek aynı noktadan ve hatıra daha müşkül şartlarla mücadeleye abınak bir insan için talihsizliklerin en büyüğü olsa gerek. O gün izdirap ve felâketin birleyirdiği, kurtuluş iman ve idealinin şahlanardığı büyük ruhlar büyük acılara ve tehlikelere pervasız göğüs gererek tahammül dininin mucizelerini eser halinde ortaya atabiliyorlardı. Bu gün ise son yirmi üç senenin ruhlarda yarattığı imansızlıktan, menfaat düşkünlüğünden, korkaklıktan, riyadan, mefahkıktan, yekdiğerine karşı İlmatsızlıktan sarsılmış bir cemiyet içinde aynı mücadeleyi zafere ulaştırmağa çalışmanın müşkülünü düşünerek kaybolan uzun yıllara israf edilen maddî ve manevî kıymetlere acımadan kendimizi alıyoruz.

Birinci Büyük Millet Meclisinde Erzurum Meh'usu

ve

İkinci Grup Liderlerinden

MÜSEYİN AVNİ ULAŞ'IN BAZI NUTUKLARI

adındaki broşür (15) kuruş gibi cizbî bir fiyatla satışa çıkarılmıştır.

Birinci Büyük Millet Meclisinde cereyan eden en mühim hadise ve münakaşalar dolayısıyla irticalen söylediği bu nutuklarda, en son 27-10-945 tarihinde söylediği nutku bir araya toplayan bu broşürü, münevver memleket gençliğine harezelle tavsiye ederiz.

Demokrasi edebiyatımızın en gayanı ifihar sahifelerini teşkil eden bu nutuklar, en karanlık devirlerde söylenmiş olmaları dolayısıyla, bilhassa ehemmiyeti haizdir.

İbretle okunmasını tavsiye edeceğimiz bu broşürü hayâllerimizden ısrarla isteyiniz.

EK 3

Mesuliyet, 24 Temmuz 1946, sayı 2

MES'ULİYET

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi mecmuası

Sayı : 2

24 Temmuz 1946

Fiyatı : 25 Krş.

Bu gördüğünüz göğüs nişan
sizin askerî, sivil, sâbık Alman
Şaherlerinden Mareşal Göring
sanağınız! O, büyük Yugos-
lav vatanperveri Mareşal Tito'
duri Kendisi Protokol sınıfı
temsil etmesine rağmen, kıya-
felli insan şüpheye düşürmekt-
tedir.

Anglosaksonlar Belgrad'da kurşuna dizildiler!

(Buna dair bir yazı 13 sayfamızda.)

Kıymetli Okuyucular:

Mecmuamız Türkün şerefi ismine ve mukaddesatına hürmet eden ve Türkiyeyi manen ve maddeten dünyanın en mütehammil milletleri arasında görünüşü gaye bilerek, bu yolda insanın bilip her vatandaşın mecmuasıdır.

Mecmuamızda, belki teknik hatolar olabilir, fakat ruh halası asla!

Tabir heyetimiz, belki şöhret bakımından zayıf görülebilir, fakat bu heyet, bu milletle çoktan mütehammil bulunduğu ulvi mevkie ergeç kavuşacağına inanmış, samimi ve temiz kalımlı elemanlardan mütevekkildir.

Mecmuamızın önemli bir alışkaya nazih olacağına dair kanaatimiz kuvvetlidir. Çünkü, millîta derileri ve açılmaları senelerdir beklediği hakiki yolu bize mahfumdur.

İşte bu güç vazifemizde muhterem okuyucularımıza işadlarına kuvvetle ihtiyacımız vardır.

Kıymetli okuyucularımız diledikleri ve ilham gördükleri takdirde mahfillerine ait, gerek muvafakiyet ifade eden, gerekse halicidilmiş derd halinde katan hadiseleri (icap ederse resimli olarak) mecmuamıza gönderebilirler. Bunder, telek imkanların müsaadesi dahilinde memnuniyetle mecmuamıza dercedilecektir.

İdari teşkilâtımızın darlığına nazarı hihara olarak münderit baylarla iş yapmakdan kaçınmak mecburiyetinde bulunduğumuzdan, özür dileriz.

Abone kaydolunmak istiyen muhterem okuyucularımız, idarehanemize ilan ettiğimiz şartlar dahilinde mürcenat edebilirler. İrsalat muntazaman yapılır.

Gönderilen yazılar negredilebilir veya edilmeden işde edilmez Mecmuamızdan yazılı cevap arzu edenlerden, zarflarının içine (1) kuruşluk posta pulu hâve etmelerini bilhassa rica ederiz.

DİKKAT

İşte demokrasi

Ne fatihdir İktisadi sesi

Sanki münis bir varı pusesi

Kullacakır zulüm, şiddet perdesi

Muhakkak verilecek halkın meşru hissesi

En sonunda gözükcek hürriyetin periklayan şulesi

Ergeç çözülecek gözlerdeki bağ, ağızlara vurulan gem

Artık bu millet istemiyor, reddediyor sadaka habilliden yeni

Bir zamanlar bu zavallı ahali ağıyarak zeytinyağı ilaç etti Ağraya

Acıyınız, insaf edin, dokunmayın sakın şu sızlayan yaraya

Göz oduğu kahvelerde kibritlerimiz hicret etti Örgüpe

Bütün bunlar halkımızın kulağında birer küpe

Her aynı ızdırapla elem veren hatıralar

Hiçbir zaman affedilmez hatalar

Ergeç yola girecektir hepisi

Yüksülecek halkın sesi

İşte demokrasi

DİKKAT

Sacib Rafii BAYAN

Mes'uliyet

Çarşamba günleri çıkar, hatıralar
siyasi mecmua

Sahibi ve Başyazarı:
HOSEYİN AVNI ULAŞ

Nepriyat Müdürü:
LOTFO BORNOVALI
İdarəhane Galata - Tunaüstü
Üniversite Matbaası
Telefon: 44600

Sayı: 2 - 24 Temmuz 1946 - sene: 1

Sayısı her yerde (25) kuruşdur,
Abone şartları:

Seneliği: 12 Lira

Akı aylığı: 6 Lira

İçindekiler:

Mes'uliyetin Mânası ve Gayesi

Bahsanın düşünceleri:

İnsan'ın nuku

Yazan: Selâhaddin Köseoğlu

Demokrasi için İzzam'dır?

Yazan: İbrahim Etem Dirvana

Müntahabın Mes'uliyeti

Yazan: M.

Ötür Verici Hırsalar

Yazan: İzzet Mübârdaroğlu

Siyaset Demirbaşları (II)

Yazan: Lütfü Bornovalı

Anglosaksonlar Belgrad'da

kurguna İzzidiler!

Yazan: İzzet Mübârdaroğlu

Birinci Büyük Millet Meclisinde:

İkinci Grup

Yazan: Selâhaddin Köseoğlu

Celâl Beyar'ın İzzir Nuku

Münasebetle

Yazan: Lütfü Bornovalı

Bir Kitabın Düşündürdükleri

Yazan: Tugrul Selâhaddin

Haftanın düşünceleri

İNÖNÜ'NÜN NUTKU

Yazan: Selâhaddin KÖSEÖĞLU

(Bircaci Millet Meclisinde Merisli milletvekili)

Bu hafta siyasi faaliyetin azami dereceleri görüldü. Mühterem: bilhassa garp ve cenap köşelerinde Ege, Adana, Samsun, Bursa ve havalisinde Halk partisi ve İdare amirleri ve jandarmalarla halk arasındaki seçim baskıları, ve Demokrat Partinin faaliyetleri ve her iki Parti Başkanının Devlet ve Hükümet idaresi ve kusurları hakkındaki sözleri başlıca mevzulardan teşkil eder.

Devlet Başkanının nutkunda Cumhuriyetin, bir Parti başında bulunmaktan reislik etmek mahzurlu olduğunu, Parti nüfuzu altında kalacağını ve buna inkâr vermemek için Devlet reisinin seçimiinde Millet vekilleri tarafından seçim yerine başka usul kabulünü ve Büyük Meclise karşı muayyen selâhiyetler verilmesini istemektedir.

Devlet Başkanının ifadesinden Partiyi bırakmak için hüküm ve Hükümet yani hükümetin selâhiyetini istediği anlaşılıyor. Şimdiye kadar zahîrde Cumhuriyet, hakikatte Firka hükümetinden ve bir nevi tek Parti istikdadından ibaret idareden halâ vaz geçilemediği, memleketin bir Reis ve yalnız mahîkati man-sabesinden ibaret bir Meclis ile idaresi kâfi olacağı kanaati görünüyor.

Bizim anlayışımıza göre Cumhuri bir idarede hüküm ve hükümet Parillerle meclis arasında hallolunur. Devlet Başkanının vazifesi, idareye umumî nezarettir, bakanlıktır.

Tarihi vakalar bu bahsi gayet nazik ve tehlikeli göstermektedir. Meclisin selâhiyetlerinin daraltılması, buna mukabil Cumhuriyetin intihabının ve haklarına genişletilmesi, 1848 de Fransada olduğu gibi, Meclisi tamamen nazari bir kuvvete düşüreceği, memleketin başına bir diktatör yetiştireceği ve bugünkünden daha sığ ve mütemerkiz bir tahakküm idaresi vücutlandıracağı aşikârdır. Bu harbe sebebiyet veren ve nihayet önümüzde yıkılıp giden İtalya ve Almanyanın hali halâ bize ibret vermediyse diyecek yoktur. İçtimai sınıf ve zümreleri yalnız memurlar ordusu ile köyü ve kasabalı halktan ibaret olan ve Devlete muhtaç olmadan yaşayacak kuvvetli bir burjuvazi ve asalet sınıflarına sahip olmayan bizim gibi bir memlekette bunun ne kadar tehlikeli ve müsefidi fesat olduğu izahına değmez bedahattir.

Memleketimiz gibi bir memleketin en hayırlı idare yoktu idarede şahsi, sınıf, zümre, mezhep, fark ve inatçıların tamamen ortadan kaldırılarak tam ada-

let ve müsavata müstenit kanunî bir idare makinesinin kurulmasıdır. Bu da müsamahakâr, müfedit ve kanunî bir idare ile ve tahakkümle değil terağat, terbiye, tecamus, itidal ile, sabır ile olur. Biz bu evsafı sicale muhtacız.

Riyaseti Cumhuriyet makamına Amerika Reis Cumhuriyeti gibi fazla bir selâhiyet vermek için evvelâ milletimizi Amerikan milletinin bünye ve seviyesine yetiştirmek gerektir.

Cumhuriyetin başkanının nutkunun mevzu olan diğer meselelere gelince sırasıyla: Köy okulları, Toprak Kanunu, Orman İşletmeleri, hayat pahalılığı, çiftçiyi koruma tedbirleri . . . dir.

Bütün bunlarda Cumhuriyetin başkanının tuttuğu davada masıdır. Valiz hali olmayan köylere yardım edileceğine dair mühterem bir vakt var. Hayat pahalılığına sulu kurtulmadan çare bulunamayacağı söyleniyor, hiç olmazsa tali tedbirler yapılması düşünülüyor ve hali ile bırakılıyor.

Çiftçiyi koruma bahsinde köylerin zengin edilmişinden bahse mukabil, Toprak Ofisinin mücip olduğu ziraat ve perşani teşviki her taraftan işleniyor. Ağara rahmet olunuyor.

Bununca görülüyor ki memleketin Herkesi için lazım gelen tedbirleri ortaya koyarak, halktan gelen arzularını dinleyerek tesbit edilmiş bir programla memleketin idaresi yerine, bulâdan irade ile ve kanun fevkinde muamele ile köylü salına, icbara uğruyor; kurucu vustai şeklinde bir taziyik ve tatbik hüküm sürüyor. Valiler buna icbar ediyor, elhasıl kanunlar baltanın arzusu veçhile ya tatbik, ya talik olunuyor.

Mallı salın yapıyor. Memleketin haysiyeti mevzubahs oluyor, bırakılıyor, yapanlar muatep oluyor.

Her çeşit hastalık memleketi kavuturken Meclis binâlarına, ve emsali yerlere milyonlar dökmüştüğü göze batıyor.

İşin umumî gidigi:

Halk hükümeti ortada olmadığı, bir tek Parti ve faşist Parti hükümeti bulunduğu. Müdafas, kuvvet-sizdir. Hakkı olduğu noktalar vardır. Fakat tatbikatta da haksızlık tevhit etmekte ve şikâyetlere kulaklar tıkamaktadır.

Halktan eşilen sesler; geniş anlayış ve itidal isteğidir. İnat ve tahakküm reddolunuyor. Halk Partisinin davası görülmüştür. Mühterem serbestisine bırakılın. Tazyikten kaçalım. 20 sene evvelimizi düşünelim. Davası, şahsımız değil, milletimizdir.

Demokrasi için İhtiyatlar

Yazan: İbrahim Etem DİRİVANA

Demokrasi hakkında çok yazıldı, çok söylendi. Fakat demokrasi için ihtiyatlar, ihtiyatların sebebi, hikmeti nedir? Parası nasıl bulunuyor zannederim. Kimi, artık bu yola girmek zamanıdır, çünkü aksi yol, tek parti ile gidilemez diye düşünürken diyor. Bu fikre göre, demokrasi bir moda meselesidir. Kimi de, demokrasiye şartların maddeleri yetmektedir, iktidar merkezinde bulunan partiyi devirerek yerine geçmektir, diye yazıyor, bahşılıyor, ve böyle yapmakla muhalif partiyi halk nazaran da düşürürüm diyor. Demokrasi ne bir moda meselesidir, ne de mevkiide olan partinin yerini alması başka bir şeydir. Bunu biraz esaslı olarak daha serbesçe serh edebiliriz, ve demokratik esası doğrudan, zati kıymetini ve maksadını meydana çıkarmak için bu alanı kendi müşahadelerimize bırakarak, biz kendimizi muhayyel bir memleketle ilgilendirelim:

Bu muhayyel memleketin bir takım kâhşâklar olmuştur, bazı adamlar milliyet bahane ederek, başka bir bütünlük deviriden gelmişler, paraları, aparatları, hazineleri, ve bu hizmetlere dayanarak kendi emsalleriyle bir parti yahut daha doğrusu bir cemiyet kurup hükümeti ele almışlar ve iyi kötü devam edip gidiyorlar.

Zannediyorsunuz ki bu adamların hepisi aynı senelerce mevlîke gibi hizmet edecekler, hiç bir zamanda, ihtirasa düşmeyecekler, ve hâlisâ o halde işinde muvaffak oldukları gibi, devletin umumî idaresinde zühur edecek her türlü vaziyet ve ihtiyaçlarda aynı becerikliliği, aynı muvaffakiyeti gösterecekler. Buna zehîp olmak, insanları pek az tanıyabiliriz. Elbette bir takım yolsuzluklar, hatalar, bilmezlik yüzünden telâhiyi gayri kabil, vakit ziyaları olacaktır.

Ve yine farzedelim ki, bir adam, birçok emsali gibi, nasılsa öyle hizmetlerde ve zafetlerde bulunmak behtiyarlığına nail olmuştur için, o partide mevki sahibi olmadıkça başka, başka partiye hiçte girmemiştir. Şimdi bu adam, sulu zamanında, iktidar mevkiini rakipsiz elinde tutan o partinin ve hükümetin kasurlarını, yolsuzluklarını görürse, ve yahut saltâ ve terakkî için gayet faydalı bir fikre, bir tedbirle sahip bulunursa ne yapacaktır? En evvel hatıra mevlîkeli partiye baş vurmaktır. Fehî baş vursun. Oran acaba o fikri alıyacak mı? Faydasını tasdik ile hatıra icra mevkiine koyacak mı? Yoksa işine gelmeyen yerlerini göreyim öri baş ma edecek? Eğer padişahlar söylenilen hayırlı sözleri dinlemiş olsalardı memleketleri ve saltanatları böyle perişan olmazdı. Bu kadar muzaffer ve mevki sahibi adamlar, "böyle bir fikrin tabikine de elbet en ziyade sen muktedir olursun" diye, o adamı çağırıp idareyi eline teslim ederler mi zannedersiniz? Hiç ümit etmeyin. Ve o hayırlı fikir de öyle sönüp gidecektir. İşte bu gidişe, namı ve şekli

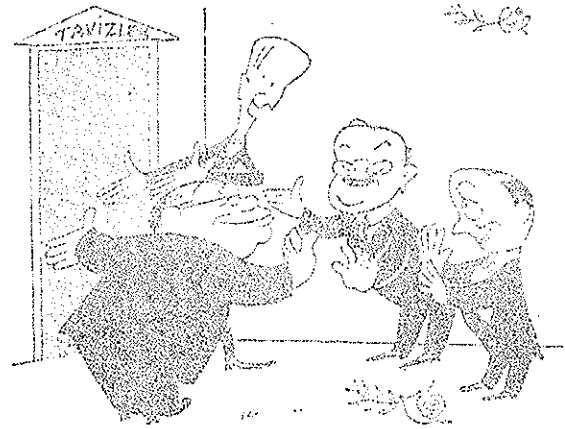
ne course namı mevlîkiyi denir.

Bu böyle olmasın, memleketle nail hiç bir fikir, hiç bir usul bir kişinin yahut birkaç kişinin keyfine, saltanatı hirsusa, şahsi menfaatına uymadığı için kör-bölüp kalmasın, ve eski rakim yolda devam ettirmesini diye de demokrasi denilen gidiş icad olunmuştur. İşte burada usul doğuşunun sebebi budur. Buna nazaran o adam, eğer mevcut olan olan millet meclisine, kendi fikrini işlerak edenlerden serbesçe, mümkün mertebeye üzere mevlîus çıkarmak, orada elbiriyeti ve birimiyetle mevlîkete hükümeti ele geçirip o hayırlı fikrin tabik sahasına koymaya çalışacaktır.

Bu böyle olmasın, serbes, mevlîke en çok vekil yollayabileceği için parası azaltılmıyor ki, herkes kendisi başına hareket ederse ziyade sayıca namzetler üzerine dağılır ve neticede kimseyle istediği olmaz. Bu hale düşmemek için yapılacak şey toplanmak, söz birliği etmek, birçok işlerde aynı adıma ray vermektir. İhtiyatlar, işte bu suretle de parti denilen şey doğmuş oluyor.

Sürüşün de arzınca, parâki, bir memleketin zabıta kuvvetleri tesisi için kurulmuş, vakit beklenmediği gibi, demokratik ve partilerin tesisi için de mullaka paktımsınca, aynı adâmların vâzifeli zühura gelmesi beklenmez. Bu mevlîkler beklenilmez diye, mani tedbirler kabûlünden gerek zabıta kuvvetleri, gerek demokrasi esasları olan partiler evveliden kurulu, hazırlanır. Nitekim zabıta mevlîke zühur emediler onu önleyecek tedbirler alınmaz ta vardır. İşte Demokrasi budur ve buran için ihtiyatlar. Ya buna böylece kabul etmeli, yahut biz demokrasi istemiyorsanız deyip, işin içinde çıkmalıdır. Bunun ortası yoktur.

Siyasi Terbiye:

— İstihkam ederim, siz bayırsınız...

(Fransız karikatürü)

Müntehabın mes'uliyeti

Geçen yazıda (REY)in Mes'uliyetini belirtmeye çalıştım. Bugün de müntehabın mes'uliyetini araştıracağım. Mevzunu aydın tutmak için evvelâ (Meb'us kimdir?) onu öğrenelim:

Benim anlayışına göre bu selâhî riya ve millîle hükümet arasında her iki tarafa mâni gıyur bir selâhiyet olarak ikâme eden sebep veya illetler şudur:

Bazı ahlâksızlar hükümet kuvvetini d'e geçirince ülkeyi malikâne, ahşâsîlî kâle sarmışlar. Kâh yalan ve riya, kâh zulüm ve şiddet ile parmaklarını milletin ensesinden, parmaklarını kesecinden çıkış almışlar. Bir yandan devletin ve milletin şerefini dünya nazarında düşürmüşler, bir yandan bar vurmuş harman sarmışlar, yemişler, içmişler, servet-i saman toplanmışlar, omuzdaşlarına yağmadan pay sarmışlar, hatâta yabancılara hisseler satmışlar, mihneti halkın sofrasından kâhık, varlığından rahur ve emniyet eksikle çekile bir gün gelmiş ki, kırsade talah, tahammül kalmamış. Millet müttelikten ayıklanmış. Hükümeti temsil eden esafilî aî aşağı emişler, şâyide bir karar vermişler:

— Görünüyör ki, artık padi ve cemaat hektâncâ riayetkâr, ahşâkî bürün, vîcdânî bürün adan azalmıştır. Öyle bir tufeyli zihne tîremiyör ki, beyülmâhî mubah bir han yağma bilir: . . . adam için bir sarımsak değildir ki dişleri dolu mu kol mu amilyalam. Hükümeti böyle meçhul eilere bırakamayız. İçinâden de muvemet seçelim o hepniuze vekâlefen hükümeti mîrakabe altında tutsun. Verdiğimiz vergiler nerelere sarf ediliyor? çıkarılan kanunlar lâzım mı değil mi? Komşularla münasebetimiz yolunda mı yolsuz mu? araştırın. Hükümetin gîşiyatında hadîmize, şanımıza, talih ve istikbalimize ayları bir hal sezersa bizim tekrar ayaklanmamıza, elimizi vatandaş kanına bulaytirmamıza mahâl bırakmadan aî aşağı edebilsin, yerine daha teniz, daha ehliyetli erkân gelsin. Her halde vermeğe mecbur edileceğimiz vergiler, bayus egeceğimiz kanunlar mutlaka ve mutlaka mütemedîmizin mutalâa ve tasvîbinden geçsin . . .) demişler. Bu geniş selâhiyetle teşhîz ettikleri adama da (meb'us) ünvanını vermişler.

Şu hale nazaran meb'us asla devletçi değil; muhakkak halkçidir. Devletin harckâtını ayarlayacağı mehak de hükümet erkânının rıza ve hoşnudleri değil, münhasıran milletin rıza ve hoşnudleri olmak gerktir. Bu itibarla meb'usun vazifesi ciddiden nazik, mes'uliyeti de o nisbette katmerlidir. Çünkü hem hükümetin zaman icabına ve dünya hadiselerine göre devletin

Yazan: M.

mihnet ve şevketini takviye için lâzım göstereceği tedbirlerin alınmasına rıza göstermekte tereddüt etmeyecek; hem rıza gösterdiği tedbirlerin yalnız devlet mihnet ve şevketine değil, aynı zamanda memleketin de dâhil refahına ve millî istikbâline aykırı olmayacak bir ayarda bulunmasına lîza edecektir. Yani sağî kâbe, solî kâbe hiç bir kusur ve hataya cevaz vermez meşhur bir mevki.

(Devamı 13 üncü sahifede)

Gurur verici

Yazan: İzzet MOHORDAROĞLU

Müstakil muhâfîz Manisa millet vekili Hikmet Bayur, 25-Haziranda Manisada söylediği propaganda nutkunda en mühim bir yaranın üstüne dokundu. 7.nci Millet Meclisinde Halk Partisinin kararlarına oy birliği ile imtibak etmediğinden dolayı bu partiden ihrac edilmiş Hikmet Bayur: "İstiklâl mücadeleleri sırasında Büyük Millet Meclisinde mevcut olan iki grup sayısında o büyük muvafakiyetleri kazandık. Bugünkü-nden çok daha edîlî hürsâdî şartlar mevcut olduğu halde ben o zaman böyle sıkıntılar görmedim, kara borca girmedim. O zamanlar sizlere göre yunan bir vekil meclisinde bir gün duramazdı." diyerek şimdikiye kadar meclis içi ve dışı beyanatlarının en müesses ve aynı zamanda umuma nazari dikkatini çekenini vermiş oldu.

Bu hakikati bilen ve takdir eden yalnız Hikmet Bayur değildir, o zamanlar o verimli havayı bertaraf edip bizleri bugünkü acemilik devresine intikal ettirenler de Hikmet Bayur'a hantikirdiler, fakat bunu hadde etmek şerhî Hikmet Bayur'a nasip oluyor demektir. Manisa millet vekili bu sözlerle, bugün ulaşmak için çırpındığımız hakiki demokrasiyi de tarif etmiyor mu? Şu halde biz demokraside acemi değilmiz, biz onu tam 25 sene evvel tatbik etmiş ve muvafak olmuştuk da niye geriye dönmüş, bizi muvafakiyete erişdiren o serbest mînkâşe sistemine boykot etmişiz? Bunun hakiki sebebini bitaraf bir tarih her halde yazacak ve bizlerde her halde öğrenmiş olacağız.

Şimdi daha mühim bir noktaya gelelim: Bîhüsnî Büyük Millet Meclisinin İkinci Grubunu teşkil edenler esasen 20-25 kişiyi aşmamakta idi. O zamanlar bu adamlara baltalayıcı, tesadei, inkilâp düşmanı diye bir sürü lâkap takılmak istenildi. Sebep? Çünkü bu ha-

Siyaset demirbaşları

II

İki lehlikeli kuvvet karşı karşıya; hüsnâ niyetle alakası kalmamış, her bir tarafı kesik olduğundan ikbalden uzaklaştıkları gün alâide bir insan sıfatıyla bu memleketin havasını teneffüs etmeğe imkân olmayan zümre. Bunlar için her ne babasına olursa olsun ya ikbalde kalmak veya her şeyi yeketmek lazım. Diğer, zulüm karşısında normal düşünenler, adeta auruşa kaybetmiş, hareketlerinin neticesini hiçemiyen bâhtik

İtirafılar

dakâr demokrat adamları entarın ay birliğle varmak istedikleri emelleri alet olmuyorlar. Meclisin millî iradesini tek parti, tek zümre; istibdadına kurban etmek istemiyorlar ve 25 senelik Cumhuriyet namı altında sürüp giden keyfil idareten bir gün memleketin necrine bütün ağırlığı bir kabus gibi ekkrâğıt hissediyorlardı. Bu emiş adamlardan bugün hayata pek azı kalmıştır. Yüzlerine bakarsanız 25 senelik nezap ve hayal kırıklığı bütün derinliğle okunur. Bu adamlara insanın nasıl bozguna, nasıl inkilâp düşmanı demeye vurdum mîsazede ederki, onlar Sevr muahedesine karşı Erzurumda "Vilâyetî Şakîye Müdafai Hukuklu Millîye Cemiyeti" namı altında ilk defa isyan edip, Mustafa Kemal Paşaya bağlılarında yer vermiş ve onu reisliğe kadar yükselmişlerdi. Hem bu adamlar, kendilerine haksız yere isnad edilen bu vasıflara hiç de lâyık olmadıklarını bugün isbat etmiş oluyorum acaba? İkinci Grup şerefli muhalifet vazifesi Birinci Büyük Millet Meclisi ile birlikte muvafakiyetle sana erdilerip sahnedan çekildikten sonra İkinci Büyük Millet Meclisinde Cumhuriyet Halk Partisi namı altında ortaya çıkan Birinci Grupun, 25 senelik meselesine reyizlerini bugün millet fazlasıyla toplaşmış bulduğunu mu? . . . Muvafakiyet meydanda! . . .

Dünya tarihi bir zerrirden ibarettir. Hikmet Bayur, Manisada yukarıdaki sözleri kendiliğinden sarfetmedi, ona bu sözleri hadiyet, tarihin bir tekerrürden ibaret bulunması ve bilhassa her bakımdan muazzep bir millet refetildi. Bugünün muhalifet davasına atılıp milletle alâka ve hayranlığını kazanan, hatta omuzlarda bile taşıyan o zamanın Birinci Grup mümessil veya taraftarları zarbunemşiler ki o bozguna ve inkilâp düşmanı diye daugalamak

Yazarı: Lütfi BİRNOVALI

bir katabatık. Bu ikinci zümrenin üçüncü heyecanlanmadan istilade etmek isteyen her devrin hüriyet kahramanları bu gün de sabıredel! Heyecanlı kelimeler muazzep muadlarla günahleri avlanacağı çalışmakta. Uzun seneler görüldüğü gibi ikbal nöbetinde kadifelerinde, alâğuna kral olarak kollarını sıvamışlar!

Bu memleketin hakiki muhalifetini temsil edenek yirmi beş senedir kendilerine hayat hakkı tanımayan soğuk imanı kahramanları bu cemaatın fevranına ve bunlardan istilade etmek isteyen dâimî müstebeh ve kare mühtâ bugünün helis demokrat ve tam idealist kahramanlarına yine hayretle ve yine ibretle bakmak-tadır.

Bu katabatık içinde muhtakkak ki memleketi yeni bir ruh vermek kaygusu ile menfaatları azak ve feragatle çabayan büyük kalpli insanlar da var. Bunlar da gerek ikidar parçasına ve gerekse yeni muhaliflerin müteahhütüne kurban olmaktadır.

İkinci parti ad şahsi muvafakata müstenil bir kararın seçilmesini hakikaten çok arzele aldı. Bunun gayesi, diğer taraftan muvafakatasına imkân bırakmamak ve bu yoldan intihabi kararın olduğu kadar, aynı zamanda iyice düşünülmeden, iyice seçilmeden, kendilerine vazife tevdi edilme itibarı bu memleket davasındaki samimiyeti ihmalmeden, şüphelere yapılacak bir teşkilâtta muhalifetini iğinden çitirilmek düşüncesi de hakın olmuştur. Siyasal yolun hile ve dolma ile ikbal garantilemek manasında anılan bu insanlar, kendilerine hiç bir ahkâm kayda tabii tutmadan, kamunların, mizacların, mukaddes varlıkların bütün haklarını aydalar altında düşünmesinin zerre kadar a'dıms etmeden, bu memleketin ve milletin istikbalı başına da olsa yimmiş senedir ancak sefalet vâd eden yollarına . . . (Devamı 10 ucuca sahifede)

istedikleri 20-25 kişiden ileri gidiyorlar. Hayır, ancak onlardan alibinan, fakat o zamanlar fikirlerinde esas azap hava neticesi hammederedikleri o kıymetli demokratik derslerini bugün körü körüne, hiç bir şahsi ilâveye lüzum hissemmeden tatbik ediyorlar.

Vatandaş, uyank ol, iyi tekkik etmeden ve tartmadan her ileri sürülen şeyi kabul etmel! Yalnız, şuna inan ki, sana müteaddit defalar telkin etmek istedikleri gibi sen demokraside acemi değilsin, seçin parliamanter tarzında diğer milletlere gıpta ettirecek derecede şadı demokrasi mümessilleri var. Bunu bugün Hikmet Bayur ifrat etmiştir, yarı arası gelince hepsi birer birer ifrat edeceklerdir.

Garip bir siyasi dava

Anglosaksonlar Belgrad'da

Yazan: İzzet MUHORDARGLU

Yugoslavya tarihinin en karanlık günlerinde her türlü tehlikeyi göze alarak, sistematik tortuluşuna tereddüdsüz hayatına harcamağa karar veren GENERAL DRAJA MIHAILOVIÇ nihayet karışına dizilmekle mükelleftendirilmiştir.

Haziran ayında Belgrad'da çok garip bir siyasi davaya başlandı. Şimdiye kadar bütün memleketlerde görülenlerin hakikaten belki en garibi. Bu davanın mahiyeti zannedildiğinden çok daha genişdir. Yugoslav Federal Cumhuriyeti yüksek mahkemesinin karşısına çıkarılan, ve vatan hainliğiyle itham edilerek, ölüme mahkûm edilen bu Sırp generali hakikaten hainmidir?

Bu suale (Evet) diyenler oldığı gibi, (Hayır) diyenler de çoktur. Şimdi Yugoslavya tamamen bir komünist baskısı altında bulunduğu ve Devlet reisi de Jozip Broz adında ve İspanya iç harbinde beynel-millet komünist gönüllü kolordusuna komanda etmiş bulunan TITO olduğuna göre Mihailoviç'in burada bir vatan haini olarak hüküm giymesi gayet kolay bir iş olmuşdur. Fakat bu kararın bütün Yugoslavyada sempati ile karşılanacağını zannetmiyoruz. Mihver devletleriyle işbirliği yaparak bilâhare adaletin huzuruna çıkarılan Laval, Kislring, Filof, Antonesco, İnredi gibi şahısların durumu Mihailoviç'inle ka-tiyyen kıyas edilemez. Onlar, Almanların memleketlerine kolayca dahu-lünü temin için icap eden zemini hazırlamışlar ve işgali müteakip de seferberlik yaparak, Mihver ordularıyla beraber milletlerini harbe sürüklemişlerdi. Halbuki Mihailoviç'in bütün suçları komünist olmamasıdır. Onun bütün gayesi memleketin Rus işgalinden evvel Anglosaksonlar tarafından işgali ve bu sa-

rette komünizmin memleketinde kökleşmesine mani olmaktır. Ona göre komünizm, faşizmden daha tehlikeli olduğundan, Nazilere karşı harekâtı tatil ederek, memleketi her an fazlaşan komünist birlikle-riyle amansız mücadeleye taluşmuş ve bir yandan da Anglosaksonların çıkarına yapabilmelerini temin maksadıyla Dalmaçya sahillerinde hazırlıklarda bulunmuşdur.

İşte bu hareketlerden dolayı Mihailoviç, komünist Tito hükümetince bir hain olarak gösterilmiş ve idam edilmiştir. Komünistlere göre vatan haini olan Mihailoviç, Yugoslavyanın 1941 Nisanında Almanlar tarafından işgalini müteakip, ilk olarak Bosna dağlarında isyan bayrağını açan ve bütün dünyanın hayranlığını celbeden aynı adam değilmiydi? Anglosakson basını Hitler'in Musolini'ye yazdığı 16 Şubat 1943 tarihli mektubunu, "Onun ve partizanlarının tamamen imhası için emir verdim..." Mihailoviç ve subayları Mihver'in yemini düşmanlarıdır." parçasını zikrederek, onun Almanlarla değil işbirliği yapmak, hilâkis onlara karşı ne kadar amansızca döğüşdüğüünü göstermek istemektedir. Generalin bu muvaffakiyetlerini müteakipdir ki Londradaki müteci Yugoslav hükümeti, kendisine Harbiye Bakanlığını vererek bütün silâh Yugoslav kuvvetlerinin başına geçirmişdi. Sırp generalinin bu muvaffakiyetleri 1943 yazına kadar bu şekilde devam edip gitti. Bu müddet zarfında, Mihailoviçin, işgal altındaki memleketinde gördüğü hizmet-

ler büyük olmuş ve Almanları bir hayli güçlüklerle soktuğu gibi Rusları da bir hayli kuşkulandırmışdır.

Meselenin en garip tarafı işde burada başlamaktadır: Mademki bu Sırp generali millî mücadeleden temsil edili, mademki arzu edilen randımanı fazlasıyla veriyordu, neden günün birinde anı olarak, Mareşallik payesini nasıl ve nereden bulduğunu bir türlü anlayamadığımız, Tito adında birinin, Yugoslavyanın bir köyesinden verilen askeri tebligatla karşılaştık? Bunu şu şekilde izah edebiliriz:

1942 Kasımında Stalingrad'da başlayan Alman ricatı, Ruslara Anglosaksonların karşısında seslerini tedricen yükseltme vesilesi de vermişdi. 1943 yazında bu ricatın bütün cepheye sirayeti üzerine Ruslar bu edellerini artırarak Ocak 1943 Tahran Konferansında Anglosaksonlara, bugün bütün acı neticele-rini görmekte olduğumuz arzularını kabul ettirdiler. Burada kabul edilen karar mucibince, Anglosaksonlar, 1943 yazında 150 bin kişilik bir orduya malik bulunan Tito'ya müzaheretle bulunmağı vadediyorlardı. Ruslar bu şekilde Balkanlarda bir siyasi zater elde etmişlerdi. Çünkü, Sırp generali memleketi bir millî mücadele temsilci olarak kaldıkça, hem de Anglosaksonların ve kral Piyer'in büyük himayesi kazanmış olarak, Balkanlar Rus mü-luzuna kapanmış olacaktı. Halbuki, Yugoslavya Balkanlarda Ruslar için mühim bir dayanak noktası idi.

ve beklenen netice

kurşuna dizildiler!

Bulgaristanın, bu harpte Almanlarla işbirliği yaparak mağlup devletler arasına katılması ve dolayısıyla Sulh Konferansında suçlu vaziyette kalmasına mukabil, harpte şerhli bir vazife gören Yugoslavya, Konferansda sesini yükseltebilecekti. Böyle bir sesin Angloaksan mikrofonundan duyulmasını Kremlin hiç bir zaman hazmedemezdi.

İşte, her fırsattan mükemmel istifade etmesini bildiğini her vesile ile bu harpte isbat eden Rus diplomasisi Tahran Konferansında bu tehlikeyi de bertaraf etmişti. Angloaksanlara bakarsanız, bu hezimetlerini izale edebilmek için, bazı sebepler ileri sürmekte ve bilhassa o zamanlar her şeyden evvel harbin silâ ile neticelendirilmesi meşguliyetinde bulduklarından siyasi hocalarına tedakâriklarda bulunmak mecburiyetinde kaldıklarını ifade etmekteydiler. Fakat, elde ettikleri askeri zaferde maalesef, Rusların siyasi zaferlerine bir basamak olmaktan başka bir işe yaramamıştır. Bugün Balkanlar tilen komünist Rus ordular tarafından işgal edilmiş ve Komünizm yerleşmiş, hatta Trieste'nin mukadderatı bile şüpheli bir vaziyete girmiş bulunmaktadır.

Mihailoviç, ilk müdafaaasında cesur hareket etmiştir. Hadiseleri olduğu gibi açıklanış ve Çörekli bu işlerden mes'ul bile olmamıştır. Verdiği hadelerden birinde Tito'ya da hücum etmiş ve onu korkaklıkla itham etmiştir. Almanlarla mücadeleyle başladığından, yakalandığı 1946 senesinin Mart ayına kadar hiç bir zaman vatanından, en tehlikeli ve ümitsiz anlarda bile, ayrılmadığını anlatan Mihailoviç, buna mukabil, işgal devrelerinde, Tito'nun Moskovada emniyette bulunduğunu, ancak mücadelenin Almanlar aleyhine dönmeğe başladığı zaman Yugoslavyaya indiğini, hatta karar-

**Kurşuna dizilen General Draja Mihailoviç
muhakemesi esnasında**

gibi Alman parasütçü kütaneli taraflardan taarruza uğradığı vakit, Çörekli'nin ağı ile birlikte Yugoslavya sâhillerinin karşısındaki bir adaya iltica ettiğini söylemiştir.

Bütün bunların bir hakikat olmasına ve Amerikada meşhur Sumner Welles'in ön ayak olduğu "General Mihailoviç'i bitaraf muhakeme etme komitesi" kurulmasına rağmen, Draja Mihailoviç diğer 10 arkadaş ile birlikte idama mahkûm edilmiştir.

Bu hükmün gaye ve neticesinin yalnız Mihailoviç'i cezalandırmak olduğuna inanmak saflığına bugün kimse diyemez. Bu hükmün hakikatte bütün komünist aleyhdarlarına gevrihis olup, bir İsviçre gazetesinin önde çıkanı gibi "Şarkta Garp savaşındaki büyük boşluğu bir az daha genişletmekden başka bir netice vermiyorduk" ve talihsiz Sırp generali de bu oyuna alet oluştuktan ileri gidemiycektikdir.

Birinci Büyük Millet Meclisinde

İKİNCİ GRUP

— 2 —

330 Temmuz ayında düşmanlar heri hareketle askeriyeyi güllüklenken İstiklal harri marçına ve teğmenli milli cephesini pahağa taşıyan, değişen ta Sâhâleten Barsaya kadar gümeye muvafık oluyor. Keza Uşak üzerinden Akçay garbine kadar ilerliyor. Henüz milli ordunun hazırlanması başlanmamış ve başlanmıyca bile kurtulmuş bir kısmı uzun bir gari yürüyüşünde az çok elden çıkmıştı. Vaziyet ciddi vâkıfında. Meclis gayri heyetane ve heraretil hitabetler olur. Müdafîi tehlîlâr papaklı. Çaprazın takviyesi Temmuz Ağustos aylarında başlıca müzakere mevzuudur. Dahilden her ne vatanperverane teklîfler ge-

Yazar: Selâhaddin KÜSEOĞLU

lr. "Millet hangi tekliflerden yüz çevirmişti? Ne lâzımsa söylensün, yapalım" denir.

Selahiyeti mahsusla ile âzalar gönderilerek esliha comî, etrad izamı, bu işlerde teahhura sebebiyet verentlerin ağır teziyesi istenir. Bazıları firarın sebebi sul muamele olduğunu, firarcının ailesinin malını elinden alıp, bakımı ihtiyar heyetine bırakmak doğru olmayacağını heri söyler. Nihayet firarilere, sebebiyet verentlere, derdestinde ve sevkinde müsamaha edenlere karşı müstakillen lühazi karar etmeye selâhiyetler meclis kararından İstiklal Mahkemeleri izamına karar verir. (11 Eylül 335) Muvafık olmak! Bu karar, diktatör meclisin hul ve zamana uygun bir ka-

(Siyaseti demâhşar)

(Eşyârat 7 inci sahifede)

devamı ediyolar. Young tehdi ve pâline zerranına nazaret olarak tehlîlârlarin temâni etlikleri halde lala-ket ve isturâni bahasına bir boğazı gibi bu memleketin harabeketi ilâzinde demirbaş olarak kalmak istiyolar. Kurbağın, dîpçikleri, zallîmelerle söz, telekür ve hüviyet hakta değil, hatta ailede nebati bir hayat hakkı bile tanımadıkları İsaatların maddî ve manevî sebepleri üzerinde lağdası kurarak yirmibeş senedir "Köylü bizim efendimizdir" diye başadıkları lühaziya bugün bu hallevi dekor içinde de devam etmek istiyolar. Arık bugün hareketlenişinin sâkinin memleket sevgisi ve milletin istikbalî olduğuna kuşları ölle İnanıramazsınız. Esasen meseleleriniz düşmüş ve millet sizi tanımıştır.

Bu zelmân biledeği kime de . . . . . bu gün endişe verici dizgünlük ve şursuz bir katabalık haline gelecek memleketin istikbalini tehdit etmektedir. Bir tarafın elinden kurtulmak için, diğer tarafa kendisini hiç bir kayda tabi tutmadan teslim ediyor. Şu satırları yazdığımız sırada hepüz lühâb neticesini bilmiyoruz. Lâkin intihabın neticesi ne olursa olsun, hangi eller ve usullerle ne çokte konuşsa konuşsa, cemaat tabii meydandadır, ve temsyüller apaçtır. Muhalefelin ruhu ne programlarla, ne de şahıslarla sâkadar. Muhalefet "hükümetin yaptığını yapmayacağım" saamlacla kuvvet bulduğuna göre bu şursuz gidiş düşüşün katalarda ve dıyan kolplerde müstakbal bir lühâletün bedirileri olarak mazterip akisler yaratmaktadır. Bu İktidar partisinin aradığı bir vaziyettir ki, seçimleti heri alınğa âmil olan ve bir müddet sonra

sevket ve zer salınamarak ehlî müstakbi ye korkulu devrin İadesini temin edecek olan haldir.

Muhalefelin de bir kısmı bu mesevelere niyet olmuştur. Muhalefet, deyişce akile gelen Demokrat parti ve İtidalle bekliyen, İntifâz ve kin kasırgaları içinde gönüllerin karardığı zaman ortaya çıkarak, selâmet ve kurtuluş yolunu göstermeye vazife bilen İtihatlaradır. İtihatların hareketsiz kudsleri demokrat partinin düşüğü hataya kurban gitmemek için memleketin istikbalî namına bir bekleyiştir.

Demokrat parti kurucularından bazılarının tasfiyesi icab eden hesapları olmasına rağmen, onların hareketlerini frenleyecek etmanlara da sahip olması yersiz olmıyan limitler yaratır. Umumi mahiyette vaaclardan başka her hangi bir programa sahib olmıyan Demokrat partinin bu ilk zamanlardaki İtidalli gidişi kazı dedikodulara rağmen istikrarlı bir kuruluşun ifadesi gibi göründü. Bu programsızlık da herde bertaraf edilmesi mümkün kasdı bir mübhemiyet gibi telâkki edildi.

Bu gidiş İktidar partisi gözüyle tehlikeli bir gidişti. İşî gürlüğe gelmek, şimdiye kadar bilinen yollarla müdahale İnkâamı elde ederek tetiş yaratmak, alışılmış yirmi beş senelik devri devam ettirmek bakımından İizomlu İdi. Demokrat parti de halin tafyikinden kendini kurtarınamıyarak kolay bir muvafakiyete bel bağladı; temkinli ve huzmettirici gidişî terketerek her nevi insana kapılarını açtı. Yirmi dört saatte yirmi dört bin kişinin yer değiştirmesinin bir muvafakiyet değil, onu İçinden çıkartacak bir gayri tabiiyet olduğunu anhyamadı. Böylece her devrin İ-

randır. Cepheyi doldurmak için teşkilatın vücutlan-
dırılmak için başlıca aklî olmuştur.

Takriben bir sene kadar sonra dışman ordusu
Aiyon ve Barsadan muhtelif kollarla büyük mazzuza
geçerek ordumuzun sol cenahını sıkıyımış ve Aina-
taş, Kütahyayı işgalte Eskişehir üzerine yürümüş ve
bu şehrin garbine çekilen ordumuzun tasvuzlan dile-
manını kuvvetçe devamı İskiyeyi göstermiştir. Bu
şartla muharebeye devrimde menfaat olmayacağı gö-
rülerek Sakarya gerisine çekilmiştir idi. Bu zamanda
Ankaranın hali görülecek bir manzura idi. Bir taraftan
devairi merkeziye evrakına, bazı illelerin kaşerlarla
geri gönderilmesine bakılırken, Hükümet ve Belediye
önünde tenekeden maitra yapılmakta, çiğdem toplu-
makta ve garillerden kağıtlarla ve kadimlarla cephane
taşınmakta idi.

Tarihî ve hallevî bir ân idi. Meclis sâkîmesini mu-
hafaza ile ordusunu görmek ve selâmlarını tesbîh et-
mek üzere cepheye bir heyet seçti. Heyetin avdetin-
den sonra yapılan bir içtimada adısız (*) bir lâhî-
te buna mümasil vak'alar olduğunu, azim ve hyamun
zamını muvaffakiyet olacağını ancak evvelâ o zamana
kadar mevcut kumanda vaziyetinin elahi gerekliğine
Meclise vekâleten, reise Başkumandanlık vekâleti tay-
cibini ve muvakat bir müddetle büyük bir teşâhiyet
verilmesini teklif etti. Başkumandanlık kanunu hâsası
neüicesi olarak 3 ay müddetle kabul olundu. Sakarya
muharebeleri yirmi iki gün uzadı; halde neberde
düşman umduğu zafere eremeyerek menkuben Eski-
şehir ve Aiyona çekildi.

**Karar, diktafôr Meclisindir. Askerî zaruretler için
bu bir diktafôr seçti. Fakat teşkilatın deli için ve
zamanla mukayyet ve muvakkat idi.**

Bu bir buçuk sene içinde meclisler zaman zaman
beliren devlet teşekküllü nazariyelerinde aynı mah-
letine tesadüf ederiz.

(Esas Teşkilât Kanunu) münakaşaları buna an-
müsaait zemindir.

Halk Hükümeti ve cümhuri idare esasları üzerinde
bir hazırlık olan bu kanunun yedinci maddesi bakın-
mayullerine göre hareket etmesini. İhtisâsî cem-
bazları iki taraf arasında mekik dokunmaya başladı.

Alınması kadar, tasfiyesi kolay olmayan bu kale-
bahık, demokrat partiyi kemiyet çokluğu içinde yıprat-
acak, muvaffakiyetleri halinde bu akın daha belirlî bir
vaziyet olarak dünin seyyiat erbabı unak bazı tasfiye-
lerle demokrat partinin ileri safında yer alacak ve yine
ikbal mevkilerinde siyasat demirbaşları görülecektir.

Henüz kendini suarsuz kalabalığa kanyımamış
bu memleketin hamiyet erbabı vazife senindir! Bu gi-
diş dardurılmazsa tarih tekrerrü ederek ve yarıma
gençliğine de, bize nasib olan mücadele delâ koranlık
bir devir hediye edilecektir.

(*) Zabıtların tetkikinde adısız diye bahsedilen zatın
makale mübarriri Salâhattin Köseoğlu olduğu anlaşılıyor.
— Mes'uliyet —

bu ceyyanı diğer müzaheretinde bir mübarrir(*) mevki-
lî kayıtlı var mahadepinin müteahid sahip olduğuna
göre vaziyetini idare, takyil olacağını, kendi selâhiyet-
harizi teşbihe İzzamı olmayıp Vekillerinkini takyil tö-
nun olduğunu ve Padişah hukukuna ait her türlü bu-
suzat, idam kararları, terfî edibe... Vekillerin itli-
hap, tekat, vâhlerin azil ve nashını meclisün cümle
vezâifinden bulunduğunu ve selâhiyetlerini tamama-
nın söyledi.

Meclis Reisi, İsmâ İsmetli selâhiyet taalluk eden her
şeyin bu gün mes'ul vekillerle yapıldığını, bunları
Vekillerden nezdârseniz evvelâ onları dinlemeyi, bel-
ki kendi de dahil olduğu halde bu kayıtlı ve şartla ve-
kâlet derahdeye cesaret edemeyceklerini söyledi.
Kâğıtlı bu bir kamuna esaslıdır. Biz yaparız, kabul eden
gözetir şahıs, gidenlere uğurlar olsun dedi.

(20. Kanunusani 337 - cilt - içtima - sahife)

(7 135 300)

Bu basit misal; selâhiyetini bilene ve arayan bir
zümriyede caah müstahdir.

337. Senesi Teşrinisani aylarındayız:

(cilt - içtima - sahife)

(14 146 307)

Esas teşkilât kanununda Vekillerin vazife ve mes-
uliyetleri teşkilât hakkındaki temenni üzerine hususî
bir tedbirin hazırladığı İyika münakaşaya olunuyor.
Lâzımın ruhu sadur: Meclis Riyasetinin bu teşekkül
kamu hak olduğu gibi selâhiyetlere karşı bir müva-
zane ve bir ifidal temin etmek. Endümen heyetü am-
müye zaruretinde müstakillen bir İera reisi intihabını
buna müvakkat olarak seçerek meclisün tasvibine aram
bu amede şerhiyatta meclis her; mes'ul bir İera ve-
kâlet reisi bulunmasını derpis etmektedir.

İhtisâsî münakaşalarda hakime müddet meclisere bu ge-
nümüsi Meclis Reisi bu kamuna bütün mevcudiyetle
müvakkat olduğunu söyleyerek, tahribine İhtisâsî kuv-
vetle yürüdü. Heyet Vekilede tesanüt aramamayı,
kesanüt İhtisâsî meclisi bağlayacağını söyledi. Cevap
söylenmeden İhtisâsî bir encümenle gitti. Orum teklifi
gine reisin daha kalılabak bir heyetle namzetler gös-
termesine ait ve daha muğlak bir teklif şekli idi. O
da reddolundu ve Meclis kendi hâkimiyetini eline ala-
rak 8 Temmuz 535 de İera Vekillerini ve Reisini birer
birer kendi İhtisâsî emsâli kabul etti. Hâkimiyet yen-
den meclisün teşebbü ve tezahür etti. Mevcut Hükü-
met çekildi, yerisi seçildi.

Böylece Meclis İhtisâsî hak ve selâhiyetli mü-
lakatını İhtisâsî gösterdi. Bu taktir ve bu nefes ikinci
grupun eseridir, ve müddetinin biri ve başlıcası. "Şah-
sî hâkimiyetler yerine kamunî hâkimiyetler İhtisâsî".

Başkumandanlık kanunu 5 Ağustos 37 de 3 ay
müddetle kabul olundu. Bu kanun Teşrinisavvel, Su-

(*) Zabıtların tetkikinde bu meşhûsun mecmuamızın
sahibi Hüseyin Avni Ulas olduğu tesbit edilmiştir. — Mes-
uliyet —

Celâl Bayar'ın İzmir nutku münasebetile

16 Temmuz günü Celâl Bayar'ın İzmirde söylediği siyasi edebiyatın bir şaheser ulfakki edlineğe lâzık mülki okurken, sağıtın herula mü-taddeye bulayı, her türlü şahsi müdâfeden uzak, vâzıfalarını ve doğrudan bir ruhun izdiriplarını her de beraber yaşadım. Bu to için müdâfî urunmıza şahırdım. Tipli

ben de hatîp gibi canlısıyetten ev-velki devirde yalnız İkinci cihan harbiden sonraki devreleri düşün-meğe çalışarak milletimin ruhuna-ın hislerini hakiki bir müdâfâeci olan bu samimi idealisin heyecan-larını beraber yaşadım. Çok temen-ni ettim ki halizam bir anda yok olarak eskileri hatırlamasın ve Ce-

Yazan: Lütfü BORNOVALI

lâl Bayar yalnız bu günkü heyecan ve imaniyle yeniden keşfetmiş olsun. Ne yapayım ki, her heyecanlı ve samimi cümleden sonra halizam gayri ihtiyari maziye kayıyor. Aca-ba diyorum, bir günde bir düzine kadar gazetemin kapanmasına sebep olan tekrîli sükkün kanununun kabu-lünde Celâl Bayar neler söyledi,

bat, Mayıs aylarında 3 defa temtil edildi. Birinci temtili hemen münakaşasız kabul olundu. İkinci tem-dide tevkâlîde selâhiyet kaldırılarak yalnız Başka-mandanlığın kabulü yolunda münakaşalar oldu. Üçüncü temtilde, burada zikri uzam sürerek gayet şiddetli ve asabi münakaşalar geçti. Bu münakaşaların neticesi ikinci grup ililen teşekkül etti. "Hukuku omu-niyenin ahkâmı esasıyesine mugayir ve hâkimiyeği milliyeye münafl selâhiyat; intiyazat, teşkilât ve le-matin ref'i ve Başkumandanlık kanununun icabında fazil veya ilgası" esası mütlehiden kabul edildi.

20 Temmuz 38 de 4 üncü temtil devresinde Başkumandanın vâkı olan tekkinat ve evki tecrübelere il-tevkâlîde selâhiyetlerle muhafazasını iznen kalmadı. Her söylerken bizzat bunları hatırlamasını talep etti. Mecliste gayri mahdû mütlehde Başkumandanın te-middini talep etti. Bir ay sonra başlayacak büyük ta-arifizen herüz milletininde bulunuliyetinde Meclis evvel-de arkayyeden verdiği hâkimiyeti tekkinat ile almas-ınormal bir hare pürdükmesi hakkındaki kanunı tek-nor göstermiş.

İkinci grup, Birinci mecliste Reis tarafından 337 Mayısında şavri maharına ile teptilme ve teşkil olu-ması ve "Müdâfai Hukuk Grubu" denilen İkinci gru-pun mütebâli olarak halizam seyi ve sevki ve 338 senesi Temmuzunda vâzıfaları.

Meclisin bîdayeti teşekkülünden beri Meclis Rei-si, Meclisi daha kolay idare edebilme için muayyen kâimelerin teşekkülünü ilizam ederek ulakat, fesadât, (peşil ordı - Türkiye Komünist) firakalarını teşkil et-tirtilğini muhtlakında Hada eder. Bunların faaliyetin-den kâfi ve müsbet neticeler alınmayınca, 337 Ma-ya ayında Anadolu ve Rumeli müdâfai hukuk grubu namile siyasetine zahir olacak bir fırkayı bizzat riya-seli altında teşkil eyledi.

16 Mayıs 337 meclis müzakeresinde
(cilt - ceise - sahife)
(10 34 283)

bir meb'us, böyle bir teşkilin dışında meclise kimse münsavver olamayacağından bunun kanunlaştırılarak meclise mal edilmesini ve Riyaset makamının firka ve gruplara mal olmeyarak bitaraflığını muhafaza etme-

siyi diledi. Samimi ve doğru olan bu tekkife mukni cevap verilemedi ve bundan sonra meclis müzakeratın-da bulâdan gelen emre münkad bir teşkilin işleme-si devam edegelidi.

Meclis müzakeratının mühim neticelerini bir ek-seriyeye istinad suretile sigorta eden bu teşekkül ya-vaş yavaş teraatındaki mes'uliyeti bir lafzî himâna ha-line getirmekte olduğundan sevki hadisat aynı kanaat-le bulunmayan ve meclisin hak ve selâhiyetlerini mü-dâfâsa etmek emelinde bulunanları, bir araya topladı.

İkinci grup da milletin ve meclisin hak ve haki-miyetini müdâfâa için teessüs etti ve mevendiyeinin semerelerini ilasa zamanda gösterdi.

Bu, otokrat şei usulî bir idareye karşı meşru ve kanunî bir cevap idi.

Bugün bütün medeni milletlerin camiasında hal-kan müstahil yaşadığı kanunları, sayyanen herkes için isteyen ve müdâfâa eden o gruba, bugün değil bu da-va alimderlerinden, daha büyüklerinden dahi zahir olan olmamış. Fakat o, davasının kutsiyetine, doğ-ruluğuna bizzat kanî olarak yüksek sesle kendini mü-dâfâadan geri kalmadı.

İstiklâl mahkemelerinin ilgasını, zarureti mücbire-de teşkilî hâlinde kanununun tadilini, Meclis Reisinin ve Vekillerinin cemiyati siyasiyeye intisaptan varesi kalınlarını istedi ve aradı.

2 Tesrinisani 338 tarihli kararname ikinci grupun eseridir.

Meb'usan intihabı hakkında yaptığı kanuni tekkil, reisin şahsi için propaganda zemini yapıldı. Memle-kette laral taraf müracatlar yapıldı. Bizzat Anka-rada, grupun naşiri ekkârı Tan gazetesiini bastıran Trabzon meb'usu Ali Şükrü merhum şehit edildi. Bu faciyanın burada tafsiline mahal yoktur. Ortadaki sa-vanın gerginliği meclisin teccidi intihabını zvanet kıldı. Ondan sonra yirmi üç senü devam edegelen bu idare, bugün netayic ve avakibile meydana geldi.

Fazla söz söylemeye ilzam görmüyor. İkinci gru-pun milletini ve meclisin muhafazai tekkilî gayresinde tarihi mücadele hatırasını hümetle anarak vâzıfâları-ni, dahili nizamnamesini, ekserisi rahmeti hakka kan-şan azalarını, aynen mahfuz defteri kuyudunda yaz-laya koyuyoruz.

buna ait bir şey bulamıyorum. Emriyevanıyla tüyler ürpertici hükümler veren istiklâl mahkemelerinin icraatı karşısında bugünkü hürriyet aşkının aksülâmeli ne oldu? Buna da müstak bir cevap bulamıyorum. Birinci meclisten sonra yapılan mebus intihaplarında, bugün herbiri demokrasi düşmanı telâkî edilmiş kanunların yapıldığında Celâl Bayar ne gibi bir vaziyet takındı? Başka partilerin teşekkülüne mani olmak için ana yasaya hâik partisinin ümidesi konurken, cemiyetler kanunu da ana yasanın ikinci maddesine muhalif cemiyet kurulamayacağına söylerken, değişmez başkan tabiri kabul edilirken acaba Celâl Bayar neler söyledi? Hatta bugün teklif edilen ve kübbe-i sema altında bir eşine daha rastlanmayacak olan varlık vergisi kanunu oy birliği ile kabul edilirken buna muhalefet eden yokmu idi diye hep hafızamı yaktım. Mutlak ve muannif bir sükkât var, hiç birisine cevap bulamadım.

Bu yokluk içinde daha fazla durmayarak nutku okumağa devam ettim. Okudukça anladım ki, dinin büyük günahları altında ruha muz-

fatip olan Celâl Bayar daha fazla oğunlaşmış, bu meclislerin izdirabrını çok yakından duyarak belinsemişti. Bir lidere yalanan ağır başlı bir insanla bütün partilere parmağını basmıştı. O kadar oğunlaşmış ki iznâleden nazizliğini koyacağına söylüyor ve kazandığı takdirde insana heyecanlı ilpermeler veren şu vadede bulunuyor: "Şayet bu şereflî bendes esirgemeyecek olursanız bütün gayretimi gönlü bağladığım vatan ve hürriyet davası uğrunda sarfedeceğim." Muhakkak ki Celâl Bayar her zaman vatanını severdi. Lâkin evvelce onun için bugünkü manada bir hürriyet davası olduğunu zannetmiyorum. Son yılları izdirabi, belki de ruhunda duyduğu nedametler ona bu imanı vermiştir.

Bu millet çok görmüş ve çok çekmiştir. Tahammül dicitim mucizelerini yaratmış ve hatalarını iliraf etmesini bilenleri her zaman affetmiştir.

Bu büyük kalpli insanlar mahakkak ki, Celâl Bayarın son nutkunda zımni bir iliraf sezmişlerdir ve belki de onu affetmişlerdir.

Biz müstak dahili ve harici siyasete ait kısımları üzerinde durmak istemiyoruz. Bugün memlekette herşeyden evvel bu iman buhranı vardır. Partilerin birinci vazifesi parlık vaadlerden ziyade, milletimizi teşkil eden fertlerle teker teker hapsinin insadlık haklarını teminat altına alacak şerhî hazırlamak, cemiyetin temelini teşkil eden karakterli, kahraman rahlu insan numunesi verebilecek müstak temin etmek olmalıdır.

Her zaman söyledüğümüz gibi, bugün hakemada, şu veya bu partinin programına ve şahıslarına bağlanmadan ziyade gerçekli izdirabın ve dünyada insadlık hareketinin tarikatını parçalamak bir teşkikat ilirafıdır. Celâl Bayar da bunu pek iyi anlamış ki: "Millet hakka ve hürriyete aşk, azmî ve insanî hürriyetini daha şiddetle aydınlığa çıkarıncı bulunuyor. Bu bir muhalefet hareketi sanan şu veya bu harakî tedbirin başı bir aksülâmeli harzedenciler çek yamıyorlar. Bu, Türk milletinin yüksek kabiliyetlerinden doğan yeni bir aşkî hayat hamlesidir ki bunun ışığında

Müntahabın Mes'uliyeti

(Bak. tarah 5 inci sahifede)

İş bu kadarla da kalsa gene iyi... Halbuki, arkaya mezar ve mukaddesat ile dolu bir de mazî inkilıyor. Öne binbir ihtimal ile memlu, ucu bucağı görünmez bir istikbal açılıyor. Heri bir adım atarken dikkan edecek ki, örlümek telinden nazik, manevî bir bağla topuklarına bağli arandierden, malî münasabat ve iktidatî hususiyetlerden biri kopmasın... Ver her heri heri hamlede karşılaacağı muhtemel musibetlerden devletin, milletin hünyelerine en ufak bir zarar dahi gelmesin. Her hamlesi ancak ve ancak millet ve devlet için medarî kuvvet, medarî sadet olsun... Bu mühim vazifeyi hatasızca ve tam bir isabete hayaredebilmek iliraf etmelidir ki, her babıyığıın kârı değildir...

Zira, kabul etmek lazımdır ki meb'us geçmişî ve geçeneri, ihmal edemez, çünkü mazî milletin hücceti asaletidir. Mazisini inkâr eden millet mevrus haklarını inkâr etmiş olur... Hükümetin elini ayağını bağlayamaz. Çünkü hükümet zamanın tarakkıyatını varlığında cem ederek diğer devletler ile atbaşı bir yürümeğe mecburdur... Milletin mâli kudret ve cismanî kabiliyetini israf edemez, çünkü millet zedunlaşırca devlet te, millet te payidar olamazlar... İstikbalî düşünmemelik edemez çünkü hayat istikbalin yolcusudur. Milletin ömrü fani ve mahdud değil, uzun ve hüdusuzdur...

Elbasta, mahsusaran sapıklığın bu muktezaları hakıyla hissa edebilecek ehliyet sahibini arayıp bulmak rey sahibinin millî vazifesi olduğu gibi hiç şüphe getirmek istemez ki ehliyetinin kifayetine kanaat getirmedikçe reyî kabul etmemek te namzedin millî ve aktikî vazifesidir. Çünkü, her namzet meb'us olduğu günden ilirafe hem azzinin, hem hal ve istikbalin, hem millet ve hükümetin aynı zamanda da istikbalî devrimmek, mürakaba zamanı kurabilmek için ögülmüş millî kana mes'uliyetlerini emuzlarında taşıy. Biri diğerinden mukaddes olan bu emunelerin her hangî birine gelecek zarardan dolayı da reza ve husumete maruz kahr...

Bu neticeye varıca gözlerini yuğdum. Otuzsekiz senelik teşriî devrenin kordelâsını hayal perdesinde temaşaya daldım. Gözlerimin önünden müntehip ve müntahap kafileleri geçti. Her kafilenin devrine ad hatıraları yokladım. Tarî edilen vergi miktarlarını, boyun eğdiğimiz kanun hükümlerini, dahili ve harici harplerde harcanan kan miktarını hesapladım. Geçmiş müntehiplerin de, müntahapların da nam ve hesaplarına gözlerim doldu. Yasa benzer bir hüznü gönlüme çökdü...

Bir kitabın düşündürdükleri

Son yıllarda tercüme romanlar arasında Amerikan hikâyeleri mübîn bir yer tutmaya başladı. Yalnız, bütün tercümeelerde olduğu gibi, bu Amerikan romanlarında da çok defa isimlerin değiştirildiğini görüyoruz. Dünyaca böyle bir tesmül var mı bilmiyorum. Fakat bence bir mütercimle bu hakkı kendinde bulması lâzım. Bazen, belki Türkçede ismin tam karşılığı bulunamazsa, aslına yakın bir isim düşünülür. Fakat, kitabın adını Türkçeye tercüme etmekle değil de, eserin mevzuuna göre bir şey uydurmak doğru görülmeyecek bazı düşünceleri akla getirebilir. Mütercim ya ismin Türkçe karşılığı bulunamayan acik kalmıştır, yahut, asıl kökünü, eserin hakikî hayatındaki ilk tesiri ile özümlenmiş yapılmak endişesine kapılmıştır. Bu suretle belki ilk macarada hoşuna gidecek bir isim aramıştır. İnanın bu ilhami zihniyetten şu garip arzuyu de çıkarabilir: Kitabı yazan, onu zihninde tasarıyan, çok defa, eserdeki psikoloji ve düşünceleri yazmadan önce yaşayan umutluluğun bulduğu isim mütercim beğenmiyor ve başka bir isim uydurmakla kitabı daha uygun bir isim bulduğuna ikna ediyor.

Meselâ, ölmüş bir kişi romanlarında iğniz romanı Somerset Maugham'ın adını taşıyan "Şehrete düşkün" isiminde bir roman görüyorsunuz. Başka bir eser hatırlanamadık beraber, muharririn adı sızdı kitabı almak arzusunu uyandırıyor. Okuduktan anlıyoruz ki bu bozuk, adı değiştirilmiş tercüme Somerset Maugham'ın ilk meşhur eseri "Of human bondage"dır.

Bir başka gün, sizin bu hüyanuzu bilen bir arkadaşınız geliyor. "Mazideki aşk" kimin eseridir diye soruyor. Düşünüyor, bulamıyorsunuz. Fakat tahminen son yıllardaki, bilhassa kadın piyasası romancılarının isimlerini saymaya başlıyorsunuz. Karşınızda alay eder gibi gülen arkadaşınız nihayet sizi hayrete düşü-

Yazar: Tuğrul SELÇUKLU
rerek: Beyhude uğrayma diyor ve eserin meşhur Amerikan hikâyecisi Louis Bromfield'e ait olduğunu müddeliyor.

Amerikan hikâyecileri içinde Bromfield'i çok beğendiğimiz veya bir iki eseri dikkatinizi çektiği için hemen alıp okumaya başlıyorsunuz:

Eserin asıl adı "The man who had every thing" dir. Bu isminden, ilk sayfeleri okuyunca da, hemen anlaşılıyor ki romanın kahramanı Tom, hayatında istediği her şeyi elde etmiş, her teşebbüs ettiği işte muvaffak olmuş bir Amerikan tiyatro muharriridir. Fakat bütün zenginlik ve muvaffakiyetlerine rağmen onu içinden beğenmiyen bir tatminsizlik vardır. Peşinden koşacağı, erişmek isteyeceği, onu içinden beğenmiyen bir tatminsizlik vardır. Peşinden koşacağı, erişmek isteyeceği, onu içinden kavrayacak bir şeyin eksikliğini duyuyor. On yedi senelik bir mazî, bundan on yedi sene evvelisi muvaffakiyetlerle dolu; fakat de hep muvaffakiyet vadediyor. Ancak on yedi sene evvelinde, tamamlanmadan kalan bir münasebeti var. Muahyemesi on yedi sene evveline, birinci cihan savaşı sırasında Fransada paralandığı zaman bir müddet kaldığı köydeki çitliğe kadar açılıyor. O günler, bir daha edememiş, sande de dönmüş, orada, o günlere dönmek düşüncesi kendisini şiddetle meşgul ediyor. Derhal metresiyle alakasını kesiyor; uşaklarında hiçbir manesi kalmamış olan karısını yem bir hayat ve anlaşma imidiyle terk ediyor. Fransaya, o köye dönüyor, çitliği satın alıyor. Fakat şehrin köksüz, lüks hayatından uzak bir türlü rahat edemiyen ve bir yere bağli, kök sakmış bir hayatın insanı olmaktan çok farkli bulunan karısı nihayet seyyahat bahanesiyle Amerikaya kaçıyor. Yalnız, burada Tom da aradığı tatmini bulamamıştır. Satın aldığı çitliğin kuru toprağı, davarları, ayandırmaya çalıştığı hatıralar onu ancak ilk günleri oyalamış, aldattır.

millîtimizin hakikî çehresini görmek lâzımdır." diyor. Evet ha, esir olmak istemiyen tarihî bir milletin, muazzam bir kurtuluş hareketidir, ha bir sikiştir.

Bu muazzam hanide, bu gurur ve fici şahlanmış dünü gördü ve yarını düşünenlerin kafalarında endişeli "acaba"lar yazıyor. Millîtimiz çabuk unutan, çabuk zifeden ve inandığına hemen bağlanan saffet dolu bir kalbin sahibidir. Bu bağlanış onun dahîli felâketlerinin de sebebi olmuştur. Başlarını kendilerinin idare etmesi lâzımdır, bir müddet

sonra masum bir teslimiyetle kendini idare edenlerin eline bırakarak dâima esaretle mahkûm olmuş, zaman zaman izdirabın bilemediği imkanlar ona hanteller yaptırılmışsa da, tekrar tekrar aynı hataya düşmüş, idare eden ellerin tazyiki arttıkça insanlığı istismar ve hakları inkâr edilmiştir.

Bu gün hep beraber maziyi unuttuk, Celâl Bayartı affedelim. Lâkin hiç bir zaman bizi idare edenlere hüriyetlerimizi teslim etmiyoruz. Dâima düşünelim ki: Biz lâyük olduğumuz müddetçe, her idare

eden iğfale kapılarak tahakküm etmek isteyecektir. Bizi idare edenlerin ipleri, bizim elimizde olmadıkça istikbalimiz emniyette değildir. Dâim ten bir disiplin taraftarı ve mûsamaha tanımaz seferin hıncında çalışan Bayarlar bugün senin karşında dize geliyorsa bil ki bu, sendeki kuvveti yakından görebildiği içindir. Yarın sen yine arat gaffete düşersen, yine seni zincirelere veran on, onbeş sene evvelki Bayarları karşında bulacağız.

Bu çiftliği o vaktiyle bir kadın ister sevmişti. Daha doğrusu, asıl bu kadın sevdiği o kadına geçen günler için buraya gelmişti.

Tom bu son ümitsiz de olsa çabasıyla bütünüle bedbaht olmuştur. İçkiye tekrar başlamıştı. Fakat bir sırada, bir gün çiftliğe döndüğü zaman mazideki aşık kadının orada buluyor. Kadın da çiftliği başkasına sattıktan, aradan bu kadar güler geçtikten sonra Paris'e bazı şeyler satın almak için geldiği zaman içinde çiftliği görmek için dayanılmaz bir arzu duyuyor. Bekli adamın duyduğu şekilde bir arzu. Kocasını övüyor. Fakat yine adamı birleşmek teklifini kabul etmiyor. Çünkü; vaktiyle birbirlerini, hata vazgeçemedikleri, unutamadıkları bir aşkla sevdikleri halde birlikte yaşamıyacaklarını biliyor: Tom'un içinde her muvaffakiyet bir muvaffakiyetsizliğin tamimsizliğini parlatıyor gibidir. Bunda da muvaffak olursa, bir zaman sonra, sükunata başlıyacaktır. O bir yere bağlanıp kök salacak toprak insan değildir. O, büyük teknik - medeniyetin toprağına bağlanmamış insandır. Bunun için Tom, sevdiği halde niçin kendisiyle evlenmediğini sorunca, kız şöyle söylüyor:

"Aşk hanıkulâde bir şeydir anımsa. onunla herşey tamamlanmaz ve, herkesin zannettiğinin aksine olarak, helebet de devam etmez. Aşk uçup gider, eşler, arkadaş oldukları, birbirlerine alıştıkları ve aynı şeylerden hoşlandıkları için yine beraber yaşarlar. Fakat beraber yaşayabilmek için insanın hayatta kökünü almaması, hayatın içine sokulmuş bulunması lazımdır. Senin kökün yok, Tomcuğum. Eskiden de yoktu, bence ben de ha o zaman anlamıştım. Sende hüsrup var, için içine sığmıyor, muvaffak olmak için büyük bir arzu besliyorsun, fakat kökün yok. Hayatta kök nedir bilmiyorsun sen; halbuki alle ve an'ane kurmak için, babadan evlâda geçecek bir ocak, mütemadiyen devam edecek bir hayat yaratmak için insanın bir kökü olması, bir yere bağlı bulunması lazımdır.

Tom da dururmuş anlıyordu. Fakat kabahtan onda da değildi. "Yaşadığı bu hüsrup ve hareket dünyasında mensub olduğu muhtelif insanlarda idi. Din de, evren de, artık yer yüzünde kala kala pek az bir hüsrup ve hüsrup kalmıştı ve Amerikalıların an'anesi de an'ane demek bir şey bilmemekti. Onlar bir yandan mahvolup gidiyorlar, bir yandan da yeniden doğuyorlardı. Eğer kök almıyorlarsa veya onlar hakiki Amerikalı sayılmıyorlardı. Bu millet — Tom'un mensup olduğu millet — önce kökleri Ford otomobilleriyle kendi memleketlerinin sınırlarından bir ucundan bir ucuna doluşanlardan; sonra arada, yeryüzünde durmadan, dinlenmeden, bir zaman bir yere gidip gelenlere kadar bir takım göçmenler tarafından kurulmuştu. Bütün hayatınca didişip durduğu ama bir yere olsun yavaşladığını diyemiyecelik Amerikalıların özelliğiydi. Hayatın yan yomunda birderbire cesaretle ilerleyip telâşa düşen Amerikalı sade o değildi".

Amerikalı için okuduğumuz şu satırlar bir Amerikalının gözünden çıktığı için dikkatimizi daha çok çekiyor. Amerika yepyeni, dinamik bir medeniyet ül-

kesi. Bu medeniyetin hayalinde canlandırılacağı çabıyken, ancak hayalleri de aradaki hayal ve insan anlayışın ilâki sınırlarıyla, büyük bir ilgi uyandırıyor.

Dünyayı kurtarmak için savaşa atılan İngiliz ve Amerikalılar, müstemlekeleri gibi, Türkiye yekelerini de kendilerini mahpus müstemlekeleriyle sışkıldılar. Şüphesiz yekeler mahpus müstemlekeler ve müstemlekeler mahpus oldu. Fakat halkımız da, uzaklara da olsa, çıkarı çıkmadı, avareli hayallerini taşıdı. Hatta inkılab edilecek kadar müddet duydu. Otar bize hangi gözle, nasıl bakıldı. Veya bakıldı mı, bizi anlamadı mı? Anlarında Louis Bromfield gibi bir amerikalı romansist var mıydı bilmiyorum. Yalnız böyle bir romansistin bulunması ve İnkılab onu bir türk köylü veya çiftliğinde bir müddet yaşatmış olmasını temenni ederim. Çünkü Louis Bromfield çiftlikte yetişmiş bir çiftçi çocuğudur. Birinci dünya savaşında asker olarak Fransaya gittiği, savaştan sonra bir fransız köylünde yerleşerek orada uzun müddet kalmıştı. Bu dikkate değer eserlerinden biri olan "The man who had everything" i o günlerime vermiş. İnkılabın faydalanarak meydana gelmiş Louis Bromfield bu eserinde toprağına bağlı, kökünü, an'aneli insanla bir toprağına bağlanmamış an'anesiz, köksüz insanı ele almış, yani teknik - medeniyetin çocukları ile toprağın çocuğunu karşılaştırmıştır. Tabii burada toprağına bağlı insan bir Fransız kadını ötekî de hayatında her şeyini yapmış, muvaffak olmuş bir amerikalı erkeğidir.

İşte böyle bir eser yazmak kabiliyeti ve temayülüne sahip olduğu için Louis Bromfield gibi bir amerikalı hikâyecinin bir türk köylünde kalmak talihine mazhar olması temenni ederim. Çünkü, ancak böyle, nadir bir Amerikalı bizi, yani bizim asil kökenimizin bünyesini anlayabilir. "Mazhar olması" sözünü kullanıyorum. Çünkü Bromfield kendisinden, Fransadakin-den bambaşka şartlar içinde bulunan, bambaşka bir toprak insanını tanımış olacaktı. Ve o zaman belki toprak insanları arasında da, bir roman, yani insan mesekesi yapabileceği kadar bulacaktı.

Diğer taraftan hiç bir sevgi müccenet değildi. Sevdiklerimiz insanın, gördüğümüz, tanıdığımız bir vücudu vardır. Dostlarımız, arkadaşlarımız hayatlarıyla yakından münasebetimiz olan insanlardır. Binaenaleyh, kendisine yaklaşmadan, hayatına iştirak etmeden kimseyi sevemeyiz. Bu memleketin asil kütlesi olan köylü de, ona yaklaşmadan, hayatına katılmadan, sevilmekten, anlaşılmas ve anlaşılamaz.

Louis Bromfield, bahsettiğimiz eserini yazmadan, uzunca bir müddet Fransadaki köyde arzusuyla kalmış. Binaenaleyh Türk sanatçı olmak iddiasında bulunan sanatçılarımızın da Türkiye'de (yani köylerde) sevecek oturması Türk köylüsünü, yani Türk milletini sevmesi, hayatını onun hayatına yaklaşması, biraz olsun birleşmesi lazımdır. Bu memleketin, bu memleketin insanına bir yabancı gibi uzak kaldıkça ona gösterilen alâka da insanı sayılamaz. Bir yabancıyı alâkasızdan farklı kabul edilemez.

Birinci Büyük Millet Meclisinde Erzurum Meb'usu

ve

İkinci Grup Liderlerinden

HÜSEYİN AVNI ULAŞ'IN BAZI NUTUKLARI

adındaki broşür (15) kuruş gibi cüzzi bir fiyatla satışı çıkarılmıştır.

Birinci Büyük Millet Meclisinde cereyan eden en mühim hadise ve müna-kaşalar dolayısıyla irticalen söylediği bu nutuklarla, en son 27-10-1915 tarihinde söy-lediği nutuca bir araya toplayan bu broşürü, münevver memleket gençliğine ha-raretle tavsiye ederiz.

Demokrasi edebiyatımızın en saygın iftihar sayfelerini teşkil eden bu nu-tuklar, en karanlık devirlerde söylenmiş olmaları dolayısıyla, bilhassa ehemmi-yeti halindedir.

İbretle okunmasını tavsiye edeceğimiz bu broşürü baydelerimizden istenile-riyle isteyiniz.